

**Збірка матеріалів
Обласної краєзнавчої конференції
учнівської молоді
«Краєзнавчі нариси Запорізької землі»
у 2017 н. р.**

Частина 2

**««Етнографічне краєзнавство»,
«Історичне краєзнавство»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА,
СПОРТУ ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

**Збірка матеріалів
Обласної краєзнавчої конференції
учнівської молоді
«Краєзнавчі нариси Запорізької землі»
у 2017 н.р.
Частина 2**

Запоріжжя
2017

УДК 913(477.64)

М58

Збірка матеріалів учасників Обласної краєзнавчої конференції учнівської молоді «Краєзнавчі нариси Запорізької землі» у 2017 н. р. Частина 2. / за ред. Янущенко Д.В., Солохи О.В. – Запоріжжя. – КЗ «Центр туризму» ЗОР, 2019. – 88 с.

Редактори: Янущенко Д.В., завідувач відділу краєзнавства та патріотичного виховання КЗ «Центр туризму» ЗОР;
Солоха О.В., культорганізатор відділу краєзнавства та патріотичного виховання КЗ «Центр туризму» ЗОР

Метою конференції є залучення учнівської молоді до пошуково-дослідницької діяльності, виховання поваги та бережливого ставлення до історико-культурної спадщини українського народу, природи рідного краю.

До другої частини увійшли матеріали учасників Обласної краєзнавчої конференції учнівської молоді «Краєзнавчі нариси Запорізької землі» у 2017 р., які представлені у секціях «Етнографічне краєзнавство» та «Історичне краєзнавство».

Для педагогічних працівників та учнівської молоді позашкільних, навчальних закладів, а також всіх зацікавлених у вивченні та збереженні історико-культурної та природної спадщини Запорізького краю.

З М І С Т

ЕТНОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

<i>Горбуленко С.</i> КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБЩИНИ МОЛОКАН	4
<i>Солом'яник Т.</i> УКРАЇНСЬКИЙ ВЕЛИКОДНІЙ ОБРЯДОВИЙ ХЛІБ - ПАСКА	10
<i>Орел А., Хорольська Д., Бойко Н., Романенко О.</i> СИСТЕМА ТРУДОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ	16
<i>Швець Д., Швець Є.</i> МИ – НАЩАДКИ СПІВУЧОЇ РОДИНИ, СЛАВИМ У ПІСНЯХ ТЕБЕ, МАЛА БАТЬКІВЩИНО!	23
<i>Сечкар Ю., Фейзуллаєва Е.</i> ТРАГЕДІЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ: ІСТОРІЯ В ІМЕНАХ МЕШКАНЦІВ СЕЛА ТЕРПІННЯ	26
<i>Пісклов О.</i> ГОЛОДОМОР 32-33 РР. – ЖАХЛИВІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ	32
<i>Денисенко М.</i> МІЙ РІДНИЙ КРАЙ – МОЯ ЗЕМЛЯ (МИХАЙЛІВЩИНА)	36
<i>Орел А., Лагода Д.</i> ГРОШІ В ТРАДИЦІЯХ ТА ОБРЯДАХ ЖИТЕЛІВ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ	45
<i>Поділов М.</i> ІСТОРІЯ АВІАМІСТЕЧКА М. МЕЛІТОПОЛЯ	49
<i>Губрієнко А., Байбара Д.</i> ВІДРОДЖЕННЯ ДЕКОРАТИВНО- ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА СЕЛА НОВОУКРАЇНКА	53

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

<i>Вахміна Л., Копил Я., Панасенко Л.</i> ПОЛІТ У БЕЗСМЕРТЯ	55
<i>Супруненко А., Пазюк П.</i> РОЗВИТОК ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ В КОНТЕКСТІ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ	60
<i>БЕЛЯВЦЕВА Д.</i> МЕНОНІТСЬКІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ В СЕЛАХ ТІГЕ І ОРЛОФФ МОЛОЧАНСЬКОЇ КОЛОНІЇ	64
<i>Данилюк С., Стадніченко А.</i> СТАЛІНСЬКА РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА НА ТЕРЕНАХ МИХАЙЛІВЩИНИ В 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	70
<i>Момот М., Кірчев П.</i> ПРОБЛЕМАТИКА ПОЛІНАЦІОНАЛЬНОСТІ М. МЕЛІТОПОЛЯ НА ФОНІ ПОДІЙ 2013-2017 РОКІВ В УКРАЇНІ	76
<i>Крамаренко Т., Білич О.</i> СЕЛО НОВОКАРЛІВКА В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ, РОЗПОВІДЯХ МІСЦЕВИХ ЖИТЕЛІВ, ЛЕГЕНДАХ ТА БАЙКАХ ПОЧУТИХ ТА ЗАПИСАНИХ НА ПОЛОГІВЩИНІ	80
<i>Васил'єв М., Рупасов І.</i> ВИНОГРАДАРСТВО СХОДУ УКРАЇНИ	84

ЕТНОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБЩИНИ МОЛОКАН

*Виконала: Горбуленко Станіслав, учень 8 класу
Астраханської загальної школи I-III ступенів
Керівник: Шешень Анастасія Геннадіївна, вчитель
історії та правознавства Астраханської
загальної школи I-III ступенів*

Вступ. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що наша країна віками збагачувалась культурними надбаннями інших етносів і народностей, серед яких виділяються молокани. З моменту переселення їх до Мелітопольського краю та заснування села Астраханка ця община активно взаємодіє з багатонаціональним населенням півдня України. Дуже великий внесок зробили молокани, працюючи на благо Батьківщини в різних галузях.

Історія села Астраханки засвідчує, що представники цієї народності завжди були його відповідальними громадянами з минулого і по сьогоднішній день. Культурні особливості молокан є дуже цікавими і представляють інтерес для вивчення. Були ними збережені багаті духовні цінності, які є актуальними і зараз. Серед них такі як повага до ближнього, до старшого, любов до праці, до землі. В умовах формування молодого української держави, дуже важливим є не просто виховання людини-патріота своєї країни, а виховання до поваги та толерантного відношення до культур інших громад.

Вивчення культурних особливостей молокан дає нам можливість дізнатись про те, які в них були традиції майже століття тому, адже їх обряди та традиції дожили до наших днів первозданими. Дослідженням цього питання в різний час займались В.Корсаков, М.Хомутова, А.Чухраєнко. Їх статті публікувались в періодичних виданнях та наукових працях. Та все одно в літературних джерелах досить слабо вивчена ця тематика. Саме тому, ми вирішили дослідити цю тему.

Мета роботи полягає в тому, щоб детально вивчити культурні особливості молоканської общини в селі Астраханка.

Завдання:

- 1.Зібрання етнографічного краєзнавчого матеріалу в сільському музеї села Астраханки;
2. Дослідження літературних джерел даної тематики;
3. Розпитування місцевих жителів про культуру молокан.

Строки проведення дослідження: літо-осінь 2017 року.

Методи дослідження: історичний, аналізу, синтезу.

Культурні особливості молокан. Молоканська громада, яка в даний час проживає на території району, зберегла своєрідний спосіб життя і культуру.

З нотаток земського лікаря Ст. Корсакова про побут молокан селища Ново-Василівка – однієї з адміністративних одиниць Бердянського повіту Таврійської губернії, яке знаходиться недалеко від Астраханки, йдеться про те, що: «Селище розташоване на рівному степу, з височиною в одну сторону...

Вулиці селища рівні, широкі і красиві, так як по обидві сторони перед кожним будинком є або фруктовий сад з квітником або просто дерева... яблуні, груші, абрикоси, шовковиці... перші поселенці мали обов'язково розводити сади, за що отримували винагороду від уряду... При поселенні кожна сім'я отримала під садибу... дві десятини. У всіх перших поселенців будинки побудовані по одному зразку, запозиченому... у сусідів колоністів-німців (менонітів). На вулиці план обнесений цегляною огорожею, складеною якимось візерунком і рідко гладкою стіною. Відступивши від огорожі сажні дві-три, навколо будинку розбитий сад з фруктовими деревами; з інших порід найчастіше зустрічаються біла акація, карагач, жимолость. Багато розведено квітів: троянд, ірисів, півоній та інших... [2].

Будинок засновника с. Астраханка

Будинки будувалися з цегли, в два поверхи, з великою кількістю вікон. Посеред будинку розташовувалося кам'яний ганок зі скляними рамами, званий ліхтарем. З цього ліхтаря був вхід у сіни, а сам будинок був розділений на три частини: передню або парадну, де містився господар. Тут приймалися гості і проводилися збори. Двері в задню частину будинку вели в кухню, а середні двері в житлове приміщення. Деякі будинки були побудовані з іншого плану - середні двері вели з сіней у кухню, а задня частина будинку призначалася для сім'ї. Кімнати в будинку були світлими, чистими і високими. У багатьох сімей стіни були поштукатурені й побілені, а підлога пофарбована. Оздоблення молуканського будинку середнього достатку становив старовинний комод-шафа з посудом у верхньому відділенні; уздовж стіни стояли лави, в передньому кутку стояв стіл, кілька стільців... У багатьох на стінах були намальовані фарбою горщики з квітами. На вікнах стояли квіти і висіли фіранки. В інших кімнатах стояло широке двоспальне ліжко з пологом, на яке вдень складалися всі ліжка і подушки сім'ї. Тут же знаходився скриня спеціальної конструкції.

У парадній кімнаті... на столі або на вікні завжди лежала Біблія (Старий і Новий завіт), збірник духовних пісень [2]. Стосунки у родині молукан були засновані на повазі і шануванні старших і, насамперед, батька. Діти перебували у повній покорі батьків.

Велику роль в традиційній житті молукан завжди відігравав культ праці. Головне місце займала селянська робота: догляд за худобою, городництво, скотарство. З малих літ дітей привчали до праці: прищеплювали любов до тварин, землі, сільської праці. В даний час, як і раніше, молукані займаються сільським господарством, тобто займаються розведенням молочної і м'ясомолочної великої рогатої худоби, так як для цього є всі відповідні умови.

Свиней, кроликів, нутрій не розводять, тому що це суперечить Закону Мойсея, за яким живуть молокані. Вирощують овочі, ягоди, фрукти, деякі кормові культури, квіти, а також займаються бджільництвом і садівництвом.

Між собою молокані цінують один одного по праці і вмінню працювати. «Чим більше будеш працювати, тим краще будеш жити!» - кажуть старі люди. За звичаєм у кожній молоканській родині повинна бути хоча б одна корова. З одного боку - це показник добробуту і престижу. А з іншого боку - страви на столі. Адже традиційні продукти харчування молокан - це страви з молока і м'яса. У кожної господині на столі обов'язково повинні бути домашні сир, масло, сметана і, звичайно ж, м'ясо.

Основним соціальним осередком у молокан є громада. З малого виникнення молоканської течії релігійна громада представляла собою подобу перших християнських громад. Цю традицію молокані намагаються підтримувати і зараз. З цим пов'язано багато звичаїв молокан, навіть релігійні свята вони відзначають так, як на їх думку, наголошував Ісус Христос зі своїми апостолами. Звідси простежується традиція проведення спільних обідів.

Основною одиницею громади є сім'я. Людина являє собою частину громади, в

Богослужіння, 2017 рік

якій він народжується, живе, вступає в шлюб і вмирає. Виходить, що громада вітає спілкування дитини, благословляє його на шлюб, молиться про душі після його смерті. Особливу турботу в громаді викликають сироти, вдови, вдівці і люди похилого віку. Молокані ніколи не віддавали дітей у притулок, а людей похилого віку в будинок престарілих. Вважається, що людина завжди повинна

залишатися в своїй родині.

На чолі громади стоїть виборний пресвітер - самий мудрий, досвідчений старець, який добре знає Святе Письмо. У нього є помічники - це старший співак і старший сказатель. Вони відають питаннями релігії. На молитовні зібрання громада збирається по неділях. Молитовне зібрання складається з читання та роз'яснення текстів з Біблії, періодично змінюються псалмами. Вони проводяться і в наші часи. Зараз виконуючою обов'язки пресвітера Астраханської общини є Шестакова Л. А.

Одяг молокан завжди відрізнялася чистотою і охайністю. Вони шили його з фабричного матеріалу: ситцю, сукна, кумачу.

Жіночий та чоловічий молоканський костюм на сьогоднішній день повністю зберігся як святковий одяг, в якому вони відвідують молитовні зібрання. Спочатку жінки одягали нижню сорочку, рукави і поділ якої об'язується мереживом. Наверх одягали кофту, обов'язково з довгими рукавами і спідницю нижче коліна. Краї костюма прикрашали мереживом ..

Незмінними атрибутами одягу молоканок, як і зараз, є хустки і фартухи. Кожна жінка вміла шити як нижню білизну, так і верхній одяг. Голови вони пов'язували красивим шовковою хусткою з торочками (довжиною 10-15 см). Костюм зберіг свою надзвичайну суворість: ніякої вишивки (або дуже дрібна), спідниця нижче колін, кофта з довгим рукавом і маленьким вирізом горловини, хустка, фартух, навіть взуття обов'язково повинна бути закритою, а якщо відкрита, то повинні бути панчохи. Святковий молоканський костюм повинен бути світлим, наприклад: білим, рожевим... і хустки теж, навіть на похорон жінки носять білі хустки. Молоканкам не можна носити штани, короткі спідниці, кофти з великим вирізом. Чоловікам не можна ходити по будинку без сорочки або в сорочці, у якій короткі рукави або їх немає взагалі.

Однією з унікальних традицій молокан є їх пісенна культура. Пісні є складовою частиною молитовних зборів. Пісні співають по складах, кожен з яких дуже довго виспіває, витягується. Щоб оволодіти навичками такого складового співу, потрібно чимало часу. Псалми виконуються на наспіви. У молокан широко поширені і духовні пісні-оспівування сили всемогутнього Бога, боротьби добра зі злом і т. п.

Духовні пісні співають під час сімейних обрядів, святкових гулянь, на посиденьках. Співають всі, як дорослі, так і діти. Особливо яскраво традиції громади виявляються під час проведення «справ», як називають молокані громадські обіди. Вони пов'язані з якимось релігійним святом, або якою-небудь подією в сім'ї одного з членів громади (хрестини, весілля, похорон, поминки). На громадських справах їжа наділяється особливим духовним ореолом. Під час трапези особливо чітко простежуються багаті сімейні традиції: за столом сидять чоловіки по старшинству, потім жінки. Хліб нарізають тільки чоловіки, головний гість (в даному випадку пресвітер, запрошений на збори) молиться за хліб. В першу чергу подається чай, потім інша їжа. Сім'я поділяє свою радість або горе з усією громадою, відчуває її підтримку. У неділю особливим гріхом вважається забій тварин або птиці, а жінкам не можна до обіду займатися рукоділлям. З ранку святково одягнені всі дружно йдуть на збори, потім йдуть по гостям. У цей день прийнято відвідувати хворих, близьких і далеких родичів.

Таким чином, молоканська громада займається духовно-моральним життям своїх членів і вихованням підростаючого покоління. Вона відіграє величезну роль в обрядовому житті молокан: бере активну участь у вихованні дітей, благословляє людини на шлюб, молиться про його душу після смерті і т. д.

Общинна традиція проявляється в питаннях взаємодопомоги. Молокані не звикли сподіватися ні на кого, крім себе, але, щоб домогтися результатів, вони завжди діяли спільно. Але допомагають вони тільки на перших етапах, а потім людина зобов'язана була сама забезпечувати своє майбутнє. Це дало змогу кожному члену громади самому реалізуватися і постійно прагнути до чогось.

Для молоканської сім'ї характерні суворі патріархальні традиції. Тут також спостерігається величезна роль релігії. Родина представлена трьома поколіннями. Главою родини є старший чоловік, що володіє величезним

авторитетом в сім'ї. Для молоканської родини характерна особлива повага до старших і строгість у вихованні дітей. Батько і мати є прикладом для своїх дітей та онуків, тому для молокан, якщо вони не знають людину, завжди дуже важливо знати, хто його батьки або родичі. Молокані вважають, що рідня характеризує людину. Велике значення для них має і те, що молоді повинні однаково почитати всіх батьків.

Якщо прийшли гості - їх запрошують до столу. Старшого гостя чоловіка саджають на місце хазяїна. Біля нього сідають чоловіки, потім жінки. Господиня розливає чай. Після того, як старший гість помолився, вона роздає рушники. Після слів господаря «починайте» гості обов'язково бажають господарям та їхнім близьким здоров'я, успіху, добробуту, а потім починають трапезу. Після того, як випили чай, господиня прибирає зі столу посуд і подає щось з їжі, тим часом гості співають пісні. Після того, як закінчили обід, гості знову співають, а господиня подає чай. По закінченні трапези один з гостей знову молиться і дякує господарів за обід. Потім зазвичай співають пісні або просто про щось розмовляють ця традиція показує особливе ставлення молокан до столу і всьому, що на ньому знаходиться.

Їжі у молокан завжди надавалося особливе, обрядове значення. «Що Бог послав» або «Во славу Господа підкріплення собі», - так вони кажуть, запрошуючи гостей до столу. Перед їжею вся сім'я молиться. Хотілося б відзначити, що згідно із Законом Мойсея, абсолютно не використовують в їжу свинину. У п'ятницю, суботу та неділю у них заборонено вживати в їжу цибулю і часник. На «справах» їжа готується на спеціально складеній у письмовій формі кухонного вогнища печі. Зазвичай варять лапшу або борщ, з сухофруктів готують узвар, на стіл ставлять самовари. У засмажки для борщу ніколи не використовують цибулю. Хліб подають домашній, його печуть в російських печах. Спочатку збирають хміль, варять його, потім перетирають з відсіяним висівками, сушать. Потім місять тісто, чекають поки воно підійде, ще раз його місять, воно постоїть трохи в теплом місці, і потім вже його розкладають по формочках або каструлях. Тим часом піч вже нагрівається. Хліб ставлять дбати. Весь цей процес займає дуже багато часу, а хліб буде готовий через годину, півтори, після того, як його поставлять в піч. Він виходить м'яким, високим і дуже смачним, ось тому молокані віддають перевагу домашньому хлібу. Також з борошна пекли кету, пампушки, «начинки», булочки. Одним з найулюбленіших страв були млинці, які обмокували у вершках і «чибрики».

Велике місце в раціоні молокан відводилося м'ясу. Худоби тримали багато, тому м'яса було багато. Найчастіше вживали яловичину, рідше баранину або птицю.

Основними стравами є лапша і борщ, які раніше готували в печах, а зараз на звичайних газових плитах. Для різноманітності готували різні каші, котлети, тефтелі. Дуже популярні молочні продукти: сир, молоко, сир, сметана. На зиму заготовляють багато солінь: капусту, томат для борщу, сир у банках, варять варення.

Молокані завжди дотримувалися триразового харчування.

Найулюбленішим напоєм завжди був чай. Один з вірних ознак молоканина - прийом їжі він розпочинає з молитви, за якою слідує дуже гарячий чай. Він подається у склянці і п'ється з блюдець. До чаю подають цукор вприкуску, цукерки, печиво, булочки. Знову молитви, подяка Богу, духовні бесіди. Потім перше: фірмове блюдо молокан - це лапша, причому без всяких спецій, але смак настільки насичений, що ніякої приправи не треба. Знову молитви. На друге - ніжне м'ясо, що тане у роті. Завершується прийом їжі молитвами, чаєм чи компотом. Загалом, триває це все... дві години. Пости молокані тримають, але не обов'язкові, а за потреби. Лікарі вважають, що процедура прийому їжі у молокан, з медичної точки зору дуже корисна. По - перше, позитивний настрій, створюваний молитвами і взагалі, ставлення до їжі: спиратися ліктем на стіл не можна, т. к. стіл для хліба, а не для брудних ліктів. По-друге, у зв'язку з читанням молитов між стравами створюються перерви хвилин 15-20 хвилин. По-третє, гарячий чай спочатку змушує шлунок працювати і готуватись до наступних страв. По-четверте, їжа проста, шлунок не псує. Таке харчування з іншими особливостями способу життя молокан сприяє їх довголіттю і збереженню до глибокої старості бадьорості та активності.

Також молоканська община любить свята, серед яких одним з найулюбленіших є день жатви. На ньому збирається вся община та проводяться обіди з традиційними для них стравами.

День Жатви

Велика роль у сімейно-обрядовому житті відводиться обрядам і ритуалам, пов'язаних зі смертю. Старі люди дуже серйозно ставляться до смерті. Вони відкладають гроші все необхідне для похорону: цукор, борошно, вирощується тварина, яка буде принесена в жертву. Обов'язково готують одяг, закупають хусточки і навіть - тканина на оббивку труни зі всілякими «рюшечками». На старих буде дивитися величезна кількість народу, тому «на труну» заготовлюється найкрасивіше

вбрання, яке людина не міг собі дозволити навіть за життя.

Велике значення на похоронах відіграє спосіб життя людини. Якщо людина рідко відвідував збори і зловживала спиртним, то громада відмовлялася ховати його. Його просто відвозять на цвинтар і закопували без всякого відспівування. Тому чоловіки до сорока - п'ятдесяти років стають розсудливими і починають старанно відвідувати молитовні збори. Ще серйозніші справи з жінками, що і пояснює, чому серед молоканок дуже мало жінок аморальної поведінки.

Ганьба лягає на всю сім'ю, і саме похоронний обряд зупиняє людей від вчинення багатьох непристойних справ. Якщо станеться щось страшне, то людина і його сім'я залишаються наодинці зі своїм горем.

Перед смертю людина сповідається у пресвітера. Вже мертво тіло

омивають і одягають в приготоване вбрання або просто у все нове. Ззовні труну оббивається завжди світлою тканиною (блакитний або сіркою), зсередини прибивають білий саван. Грїб прикрашають мереживом або тасьмою. При положенні у труну обов'язково присутні пресвітер або призначена особа і 2-3 співака. В знак поваги не прийнято залишати покійного одного в кімнаті. Кілька людей з найближчих родичів постійно сидять біля труни [3].

Звичайно, всі ці традиції зберігаються і по наші часи, навіть незважаючи на те, що зараз у селі з'явилися поселенці і інших національностей. Молоканська община толерантно взаємодіє з українцями та нацменшинами Астраханки при цьому шануючи власну культурну спадщину, оберігаючи її. Вони намагаються підтримувати в гарному стані ті будівлі, які залишилися з тих часів, коли було засновано поселення. Серед таких будівель виділяється приміщення колишньої семінарії, в якому зараз знаходиться місцева селищна рада. Крім цього, підтримуються зв'язки з молоканами з інших регіонів та країн. Так, в 1992 році проводився в селі всесвітній з'їзд християн молокан. Спілкування продовжується і зараз.

Висновки. Таким чином, молоканська громада представляє собою інтерес для вивчення. Внаслідок своєї замкнутості, вони зберегли свою традиційну культуру. Навіть зараз, вивчаючи побут, звичаї та традиції молокан, можна намалювати картину життя населення в ХІХ- початку ХХ століть. Вивчаючи культурні особливості молоканської общини села Астраханки, ми відчули цікавість та повагу до цієї без сумніву багатой культури.

Список використаних джерел:

1. Журнал спадщини християн «Млечный путь» №1. М., 1996
2. Корсаков В. Молокане. Из заметок земского врача./К.Корсаков.// Русский вестник. – 1880. – С.739-773.
3. Хомутова М. Научно-исследовательская работа «История, культура, быт молокан». Л., 2007
4. Чухраенко А. Учительская семинария русских сектантов // Газета «Мелитопольские ведомости». – 2015, №13

УКРАЇНСЬКИЙ ВЕЛИКОДНІЙ ОБРЯДОВИЙ ХЛІБ – ПАСКА

*Виконала: Солом'яник Тетяна, вихованка гуртка
«Українське народознавство ЦТКТУМ»
Керівник: Човпило Оксана Віталіївна, керівник
гуртка «Українське народознавство ЦТКТУМ»*

Вступ. З найдавніших часів наші предки відзначали особливі, критичні, моменти змін у природі протягом року. Такі дні усвідомлювали як особливі – ЗНАКОВІ або ПРАЗНАКОВІ. Звідси їхня назва – ПРАЗНИКИ. Світання також особливий, знаковий час доби. Тому празники ще називають – СВЯТА. Одні із свят пов'язували з фазами Місяця, інші з рухом Сонця. А є цикл свят, які відзначаються за місячно-сонячним календарем: Великдень – Вознесіння – Трійця.

Протягом тисячоліть український народ створив комплекси святкових дій та обрядів до кожного свята, куди належать і особливі обрядові страви. Система харчування також є частиною народної культури. Обрядова страва готується і споживається не заради насичення. У ній ніби втілений смисл свята. Така страва стає священним знаком – символом, подібно до того, як звичайний клопоть тканини, піднесений на держаку, постає священним знаменом, національним символом, за який людина ладна навіть віддати своє життя. Основа господарства українців – хліборобство. Такою священною стравою для нас, українців, є хліб. До кожного більшого чи меншого свята українці готують особливу хлібну страву: кутю (первісний хліб) на Різдво, мандрики до Петра і Павла, «драбинки» до Вознесіння, коровай до весілля тощо. І, нарешті, великодній хліб – паску. Смолянський Б.Л. у «Релігії і харчуванні» детально розглядає харчову символіку Великоднього святкування. У Клиновецької З. про великодній хліб інформація стисла і дуже насичена [3]. Подано цілу низку обрядів з паскою. Найбільш ретельно досліджено питання про значення і місце паски в обрядах Великодня здійснив Микола Ткач у книзі «Хліб наш насущний». Є відомості, що Великдень українці святкували ще у дохристиянські часи – з ним пов'язували початок нового року. З прийняттям нашими предками християнства свято набуло нового змісту.

Як свідчить Євангеліє, смерть і воскресіння Ісуса Христа сталися у дні іудейського свята Пасхи. Християни, щоби святкування Воскресіння Христового ніколи не збіглося з Пасхою іудейською, вирішили на Вселенському соборі у 325 році святкувати Великдень у першу неділю після першого повного Місяця після 22 березня – весняного рівнодення. Дві високорозвинені культури – українська стародавня і християнська при зустрічі вдало поєдналися, бо обидві є хліборобськими.

Актуальність теми у тому, що у нинішні часи, коли інформація поширюється миттєво, існують значні спокуси до різноманітної екзотики, яка може спричинити до руйнування рідної культури. Особливо небезпечними є бізнес-проекти на зразок свята Валентина чи «Дня об'ємів» чи іншої біди. Потоки інформації неконтрольовані, отже настає потреба більше уваги приділяти вихованню розуміння цінності народної культури. Дуже важливо виокремлювати серед маси інформації про традиції та звичаї суто українське і саме це плекати. Бо це зумовлює збереження нації.

Мета – формувати у молоді безумовну потребу дотримуватись традицій свого народу. Бо традиції, поряд з мовою, є ознаками нації, основою національної культури; заохочення до пошуку і популяризації незаслужено забутих надбань народної культурної спадщини.

Завдання:

- дослідити традиції виготовлення обрядового великоднього хліба, символіку форм і оздоблення;
- з'ясувати зв'язок типу господарчої діяльності народу і асортимент продуктів для обрядових страв;
- виявити винятково українські особливості великоднього святкування;
- описати результати пошуку оригінальних старовинних рецептів печива;

- розглянути можливості поєднання старовинних і новітніх можливостей приготування й декору пасок;
- розглянути варіанти поширення здобутої краєзнавчої інформації.

Новизна у тому, що зроблена спроба подолати протиріччя: з одного боку існує втрата пластів народної культури через непоінформованість тих, хто береться організувати відновлення традицій, з іншого боку непоінформованість споживачів культури, а ще й нерозбірливість ЗМІ.

Практичне значення у використанні здобутої інформації у системі шкільної освіти на відповідних уроках, у гуртковій, факультативній, клубній роботі, у роботі зі ЗМІ, на різноманітних етнографічних заходах тощо, а також для кожної небайдужої людини.

Основна частина. Випікання великодніх хлібів (пасок) в Україні має глибоку дохристиянську традицію. Паску в Україні ще називають «баба», «бабка», що свідчить про її стародавнє походження, ще давніше, ніж назва «паска», а посуд для її випічки – пасківник або бабинець. Це ціла низка, можна сказати система, звичаїв і обрядів протягом підготовки печі, діжі, посуду для випічки, самої господині замішування тіста склалася протягом віків. Починаючи від дров, які господиня має відкладати протягом Великого посту кожен день по поліну. Відповідно до існуючої в Україні практики господині і нині випікають кілька різновидів великоднього хліба. Класичне пасочне тісто дуже здобне. В ньому багато масла, молоко, вершків, або сметани, цукор або мед, багато яєць або самі жовтки, найкраще пшеничне борошно, родзинки, цукати, різні ароматизатори [3; 4]. Якщо паска на самих жовтках, то випікають ще паску тюлеву, снігову або прозору на самих білках. Форма паски зазвичай кругла й у більшості регіонів висока. Вже сама її форма свідчить, що це великодній хліб. Але гуцульська паска формою як паляниця.

Головна ж ознака паски – хрест (з тіста або з оздоб) на ній зверху.

Обрядова страва – це завжди жертва. І, як жертва, має бути якнайкращою.

Паска гуцульська

Тому і паска виробляється із найбільш здобного тіста, ніж будь-яке інше печиво. Святкування Пасхи заповіли святі апостоли. До смерті Христа Він і Його учні їли прісний хліб, а після воскресіння Христа з мертвих – квасний, хліб досконалий, як досконалий сам Ісус Христос. Як у Старому Заповіті на честь свята Пасхи заколювали жертвне ягнятко, яке одночасно символізувало агнця,

що бере на себе гріхи світу, так у Новому Заповіті на спомин Воскресіння Христового приноситься Безкровна Жертва – артос – хліб, що є символом самого Христа Спасителя світу [1; 5]. Артос – це хлібина, випечена у пасківнику із тіста, яке замішане лише із борошна, води і дріжджів. Він лежить у храмі на окремому столику біля іконостаса під час Великоднього богослужіння і протягом Світлого тижня. У Світлу суботу його розділяють на

часточки і роздають віруючим як великодні благословення [5]. Великодній хліб – паска вважається домашнім артосом. Сам Ісус Христос говорив про Себе: «Я – хліб життя» [1].

Отже істинно пасхальна обрядова страва, як жертва святові, є паска – пасхальний хліб. Усі інші страви (з сиру, м'яса та ін.) є вторинними і безпосереднього стосунку до свята Пасхи не мають. Страви з м'яса, молока, яєць благословляються на Великдень просто тому, що не вживалися під час Великого посту. Слід звернути увагу і на послідовність молитов на благословення страв у свято Великодня. Першим благословляється артос – хліб, тоді – паски.

Благословення артоса

Страви з сиру аж п'яті за чергою згідно з Квітною Тріоддю. Показовим є і те, що українська назва обрядової страви практично співзвучна з назвою свята. Слід також наголосити, що українська паска (баба) і російський «кулич» – різні страви. Є припущення, що слово «кулич» – перекручене «калач». Те ж можна сказати і про їхню сирну «пасху», яка, за їхньою версією символізує Голгофу. Так це Пасха чи Голгофа? До речі, Елена Молоховец розмістила у своїй кулінарній книзі рецепти баб (пасок) і куличей у різних розділах, підкресливши цим, що вони не одне і те саме [4].

Отже, головною і єдиною обрядовою стравою Великоднього свята є хліб – паска.

У багатьох українських родинах із покоління у покоління передаються унікальні рецепти випікання пасок. Такий рецепт під час краєзнавчої експедиції записала вихованка гуртка «Українське народознавство» ЦТКТУМ Тетяна Солом'яник у с. Новомиколаївка Мелітопольського району. Важливим є факт, що це село давнє – засноване 200 років тому вихідцями з Таврійської та Катеринославської губерній, тобто жителями Півдня України, місцевими. В селі і нині говорять українською мовою.

Рецепт великоднього хліба – паски родини Паліїв надала Віра Миколаївна Палій (по чоловікові Прилютько) 12.06. 1946р.

Паска паліївська. I. Жменю сухого хмелю запарити 1 л води, варити 20 хв., відцідити. 4 ст. л. борошна заварити відваром хмелю. 200 г дріжджів, 1 ч. л. цукру і 1 скл. Теплої сироватки змішати, додати заварене борошно. Дати підходити 20-30 хвилин.

II. 25 жовтків збити з 1,5 кг цукру, додати 0,5 л сироватки, 0,5 л сметани, 0,5 кг розтопленого маргарину, пучечку силі. Перемішати.

З'єднати першу і другу суміш. Гущина має бути як на оладки. Дати підходити до збільшення у два рази.

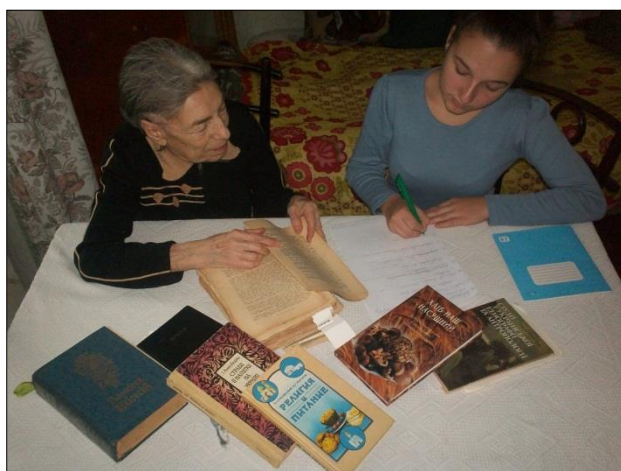
III. 25 білків збити з 1,5 кг цукру. Додати 5 л сироватки, 0,5 л сметани, 600 г вершкового масла, трохи солі. Добре збити. Додати до попередньої суміші. Додати борошно. Замісити тісто. Дати підійти.

Родзинки перетрусити цукровою пудрою і борошном і замішати в тісто.

Розкласти тісто у намазані маргарином і обсипані борошном посудини. На 1/3 об'єму, якщо тісто досить туге, на 1/4, якщо м'якше. З м'якого тіста пекти великі паски, з тугого маленькі. На паски покласти хрести із тіста. Дати піднятися до 3/4 об'єму. Садовити у піч. Пекти близько 1 години.

Помадка: збити 6 білків з 0,5 кг цукрової пудри, додати ванілін і на кінчик ножа лимонної кислоти.

За цим же рецептом пекли свої паски мама Віри Миколаївни Любов Олександрівна Палій (15.06.1941 р.н.), мама Любові Олександрівни Тверда Уляна Гаврилівна (12.06, 1914 р.н., +1994 р.), мама Уляни Гаврилівни Скидан вважають найкращим. Хміль додає надзвичайного аромату. З хмелем у цій родині пекли і повсякденний хліб.

Чухорева Тетяна Віталіївна ділиться життєвим досвідом і рецептами з Тетяною Солом'яник

Паска – головна окраса великоднього столу. Паски (баби) зазвичай печуть круглі високі. Ця форма – вже ознака, що це великодній хліб – він живий і піднявся. Але з давнини зверху на ньому робили хрест із тіста. Хрест – це стародавній символ сонця.

У християнському розумінні – символ життєдайного, воскреслого до нового буття.

Нині паски часто намащують глазур'ю, переважно білою і посипають різноманітними посипками. Раніше для

того брали фарбоване пшоно. Тепер у продажу багато посипок різних форм і кольорів, також готові фігурки: хрестики, квіти, курчатка. Прикрашають паски з власної фантазії. Але практично майже всі зображають хрест: чи то посипкою, чи викладаючи родзинками чи в якийсь інший спосіб. Слід зазначити, що оздоблювання пасок глазур'ю – звичай відносно недавній і з'явився вірогідно з початком виробництва в Україні бурякового цукру.

Останнім часом все частіше говорять про згубну дію на організм людини фабричних дріжджів, які використовують нині при випіканні хлібних виробів. Науково доведено, що їхній хімічний склад призводить при тривалому вживанні до тяжких хвороб.

Наші предки пекли хліб на натуральних рослинних заквасках. Рецептами таких заквасок, на яких пекла хліб її бабуся Шапошникова Анастасія Іванівна (1886-1981 рр.), поділилася з нами Чухорева Т.В.

№ 1. Із сухого хмелю. Взяти сухого хмелю і води у 2 рази більше за об'ємом, ніж хмелю. Кип'ятити під кришкою, поки води не зменшиться удвоє. Процідити. Додати 1 ст. л. цукру і 0.5 склянки борошна на 1 склянку тепло

відвару. Накрити чистою полотнинкою і тримати у теплому 2 доби. Розлити у пляшки, щільно закрити. Тримати у холодному. Такої закваски давати 0,5 склянки при замішуванні 2 кг хліба.

№ 2. Із свіжого хмелю. Щільно наповнити хмелем емальовану каструлю, залити окропом. Варити під кришкою 1 годину. Процідити. Додати на 2 л теплового відвару: 1 ст. л. солі, 1 склянку (220 г) цукру, 2 скл. Борошна. Тримати 36 годин у теплому. Перемішати і додати 2 протерті варені картоплини. Ще тримати у теплому 24 години. Перемішати, розлити у пляшки, щільно закрити. Тримати у холодному. Ця закваска краща, ніж із сухого хмелю. Її треба $\frac{1}{4}$ склянки на 1 кг борошна.

№ 3. Із книги Е. Молоховець [4]. 10 склянок води і 2 великі двома руками пригорщі свіжого хмелю(шишок) кип'ятити. Процідити. У теплий відвар додати 1 ст. л. солі, $\frac{2}{3}$ скл. Цукру, 2 скл. Борошна. Закутати на 48 годин. Додати 800 г протертої вареної картоплі і ще тримати в теплі 36 годин. Перемішати, процідити. Розлити у пляшки, не доливаючи 3 пальці до верху. Закоркувати. Тримати у холодному. Термін придатності 2 місяці.

З найдавніших часів для випікання пасок застосовували глиняні форми 15азяйкам15и або бабинці. Нині печуть паски у найрізноманітнішому посуді: старі глиняні 15азяйкам15и, каструлі, металеві банки з-під консервів, склянки тощо. Нещодавно у продажу з'явилися гарні паперові форми для випікання пасок. Це не є якась новітня технологія, і раніше для випікання тортів і тістечок господині самі клеїли паперові форми.

Практично в усіх рецептах на випікання виробів із дріжджового тіста зазначається: змастити форму жиром і обсипати борошном (сухарями).

Висновки. Дослідження показали, що саме паска – здобний, високий, круглий хліб з хрестом наверху в українців є головною і практично єдиною обрядовою стравою свята Великодня – Воскресіння Христового як по всій Україні, так і в Новомиколаївці.

Внаслідок хліборобського спрямування господарства в Україні саме хлібний виріб – паска – є символом головного православного свята українців. Саме таке ставлення до хліба – як до Тіла Христового, притаманне християнству в Україні. На відміну від росіян, які на перший план на великодньому столі висувають виріб із сиру (Пасха). Це наслідок молочного напрямку тваринництва у північних краях Росії, де і сформувався звичай.

У процесі пошуку в ще виявлено: а) старовинні рецепти заквасок з хмелю для тіста, якими варто замінити фабричні дріжджі заради здоров'я; б) гарний спосіб підготовки форм для випікання.

Народ нашого краю свято береже родинні традиції, особливо у відзначенні найголовніших подій. Діти говорять українською. Із року в рік все красивіші паски приносять люди у церкву. Дійсно – у хлібі жива душа рідної землі. Здобута інформація та досвід можуть бути застосовані у системі шкільної освіти на відповідних уроках, у гуртковій, факультативній, клубній роботі, майстер-класах, роботі зі ЗМІ, на етнографічних заходах і для кожної небайдужої людини.

Список використаних джерел:

1. Біблія. Об'єднання біблійних товариств, 2004. 1980.
2. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник *Фотоальбом*. –К.: «Мистецтво», 1074.
3. Клиновецька З. *Страви й напої на Україні*. – К.: «Час», 1991.
4. Молоховец Елена. *Подарок молодым хозяйкам или средство к уменьшению расходов в домашнем хозяйстве*. Типография Первой Спб. Трудовой Артели, 1909.
5. Протоієрей Серафим Слобідський. *Закон Божий*. –К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2004.

СИСТЕМА ТРУДОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ

*Виконали: Хорольська Дар'я,
Бойко Наталя, Романенко Олег, учні
Великобілозерської ЗОШ № 3
Керівник: Орел Альона, вчитель
Великобілозерської ЗОШ №3,
керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР*

Трудові свята й обряди – органічна складова святково-обрядової культури українського народу. Взаємозв'язок свят і праці має традиції, що сягають доісторичних часів.

Українська обрядовість трудових свят пов'язана з циклом сільськогосподарських робіт. Обряди українців були тісно пов'язані з початком або закінченням кожного виду робіт на селі: початок оранки, сівби, вигін худоби на пасовище, закінчення жнив тощо. Трудові традиції та обряди ставали школою, дійсним вихованням наступного покоління в кожній сім'ї, не виняток й родини Великобілозерського району. Саме в процесі спочатку споглядання, а пізніше й виконання ритуальних обрядів діти здобували свої перші трудові навички, які й допомагали виростити і виховати справжнього господаря, який не боїться жодної роботи.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що трудова обрядовість на всіх етапах свого існування була одним із важливих елементів суспільного життя населення Великобілозерського району. При цьому її питома вага, сфера дії та функції постійно змінювались. Зважаючи на значний вплив релігії, трудові звичаї та обряди українців були залежні від неї.

Мета нашого дослідження полягає в дослідженні витоків трудової обрядовості нашого краю, вивчення її структури та системи народних обрядів в контексті традиційно-побутової культури жителів Запорізького краю на матеріалах, зібраних у Великобілозерському районі. Визначити роль трудової обрядовості у формуванні традиційно-побутового світобачення населення.

Відповідно до мети дослідження, визначенні **завдання**:

- ознайомитись з теоретичною базою даного питання,
- провести етнографічні дослідження у Великобілозерському районі використовуючи метод «усної історії»,
- узагальнити та структурувати знайдений матеріал,

▪ проаналізувати й визначити регіональні форми застосування трудової обрядовості жителями краю.

Предмет дослідження – система трудової обрядовості та її практичне застосування. **Об'єктом дослідження** є традиції трудової обрядовості на території Великобілозерського району. **Суб'єкти дослідження** – жителі Великобілозерського району, люди, які знають традиції трудової обрядовості. **Територіальні межі роботи** включають територію сучасного Великобілозерського району Запорізької області.

Проводячи дане дослідження нами використовувалися як теоретичні, так і практичні методи дослідження. Зокрема, із теоретичних методів дослідження було використано: первинна обробка інформації, інформаційно-цільові аналізи текстів, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію та систематизацію опрацьованого матеріалу. Із практичних методів дослідження застосовано методи «усної історії»: експрес-опитування та бесіди, польові дослідження у Великобілозерському районі, описовий метод.

Новизна дослідження полягає у тому, що висвітлює тему, на яку мало зверталася увага, адже проведених етнографічних експедицій, що проводилися на території сучасного Великобілозерського району, було дуже мало, а ті що й були в основному були спрямовані на вивчення релігійних старовинних обрядів.

Збереження та подальший розвиток трудових свят неможливий без пильного вивчення та дослідження народного досвіду, передавання традицій від покоління поколінню прогресивних набутоків традиційної обрядовості та трудової моралі, їх відродження та творчого використання.

Досліджуючи дану тематику, перед нами постає питання активного залучення усних історій як функціональної складової джерельної бази з історії українського народу. Основною складовою усно-історичного дослідження, звісно ж, є людина, джерело спогадів та певного досвіду, із притаманними їй складними зв'язками з навколишнім світом. Тому нами членами НДКО «Біла зірка» було розроблено запитальник з даного дослідження.

Дослідивши літературу, провівши опитування жителів Великобілозерського району нами, членами науково-дослідницького об'єднання «Біла зірка», було виділено наступну схему трудових свят білозерців: професійні свята; трудові свята, пов'язані з окремими циклами сільськогосподарських робіт; свята трудових колективів та обряди вшанування трудівників; фольклорні свята праці, присвячені народним ремеслам, та ін. Усі свята й обряди мають свою символіку та атрибутику.

Стародавня народна традиція – це початок оранки, сівби, а можливо, це й найважливіша традиція. Від успіху цих робіт залежить добробут селянина і його родини протягом усього року [2].

До закликання успіху при оранці та сівбі, бажання отримати гарні врожаї українці зверталися й у святах різдвяного циклу: на Маланки серед щедрувальників був орач, який носив із собою чепіги від плуга і співав відповідну пісню. За свідченнями жителя с. Велика Білозерка Редько О.М. це було дуже відповідальне доручення, адже і співати потрібно було гарно, та й

витривалість та сила були потрібні, щоб носити чепіги. На Новий рік посівальники, обсіпаючи зерном оселю, примовляли: «Щоб уродило, краще ніж торік!» А господарі, за свідченнями Маловічко В.О., обов'язково, перш ніж починати сіяти, розсипали по краю поля «посівальницьке зерно».

Звичаї, пов'язані з першою оранкою та сівбою, з давніх-давен включали в основу магічні дії: освячення плуга, першої борозни, покладання свяченого хліба в перші скиби зораної землі (щоб родила нива), а також яєць та срібних монет (для чистоти хліба). Та вже в кінці XIX – на початку XX ст. багато традиційних обрядових елементів відмирає або спрощується.

Взагалі, обрядовість цього свята виявляється дуже цікавою, про що й поділився з нами мешканець с. Гюнівка Скрипник М.М., 1946 р. н. Цей чоловік багато років пропрацював на землі, і кому, як не йому більше знати про неї.

Перед тим, як виїжджати в поле, вся родина збиралася в хаті, молилися Богові. Потім свяченою водою кропили коней, в кого що було. Коли доорювали до дороги, то вдавалися до замовлянь, прикликаючи собі віщим словом удачу.

Як згадує жителька с. Велика Білозерка Воропай В.С., навіть в церкві ранньої весни священик відслужував молебень з освяченням хлібних зерен. Збираючись спати, в переддень сівби, одягали «святкові», «церковні» сорочки. Це робилося для того, щоб не було бур'яну поміж хлібу.

Перед сівбою, як і перед оранкою, вся сім'я Чмир, за свідченнями Чмир М.І, молилась Богові. Дід брав із собою на поле освячений хліб, при кожному розвороті клав його в борозну на завороті – там, де востаннє повернувся плуг. Потім ставав обличчям до сонця і читав «Отче наш». Потім починав сіяти. А коли починав волочити, обійшовши ниву навкруги, то зупинявся біля свяченого хлібу хреста, брав його в руки, скидав шапку і хрестився. Потім ламав хліб на шматки, розмочував у воді, їв сам і давав їсти всім учасникам сівби, навіть тваринам. Ні в якому разі не можна було лягати та кричати на тварин, - це свідчило про те, що на ниві будуть будяки та бур'яни родити. На думку Миколи Івановича, ритуали, що супроводжували першу оранку та сівбу, мали дещо трішечки різні варіанти цього звичаю по території України, але скрізь це були молитви до Бога, пронизані почуттям шани до своєї праці.

За нашими особистими спостереженнями, це збереглося і до наших часів, хоча в зміненому, трансформованому вигляді. Згідно з опитуваннями жителів району це пов'язано із новою сучасною технікою, яка є більш зручною і практичною.

Ще одне свято з циклу трудової обрядовості «Вигін худоби» – це традиційне трудове свято, приурочене до літнього вигону худоби на пасовища. Відзначалося воно в день св. Юрія – покровителя хліборобства і скотарства (23 квітня за ст.ст.). За народними віруваннями, у цей день св. Юрій відмикає небо й землю і випускає на волю росу та свіжу зелену траву.

На сьогоднішній день у Великобілозерському районі не так багато великої рогатої худоби, як було ще якихось 20 років тому. За спогадами Михайловської Т.І. свято склалося на основі давніх традицій та спостережень жителів села. Вигін худоби проводився урочисто і супроводжувався виконанням релігійно-

магічних обрядів, пісень і танців. До магії вдавалися, щоб очистити свійських тварин від усього злого, а те зло примусити увійти в якийсь сторонній предмет. Використовували різні засоби очищення: вогонь, свячену воду, молитву, закликання.

Як розповіла Бакумовська Н.Ф, її мати виносила худобі залишки свяченого хліба і годувала її на щастя. А батько вирізував кілька дернин із зеленою травою, клав з обох боків воріт і застромляв у них гілочки квітучого терену. Крізь такі ворота свяченою вербою виганяли худобу.

За повідомленням старожила с. Новопетрівка Максименко В.А., напередодні свята на місце літнього табору виряджали господаря, в якого було найбільше корів. Промовляючи молитву, він готував ритуальне багаття – підковник, кидав у нього підкову, яка мала охороняти табір від блискавки, а худобу від диких звірів. Потім він разом з наймолодшим господарем набирив жару і, нашіптуючи молитву, кидав його у воду, щоб тією водою окропити пасовище та літній табір. А за спогадами Мироненко В.В. решта води зберігалася в плящі до кінця сезону, і якщо якась худоба нездужала її омивали цією водою.

Провівши всі ритуали, зігнавши худобу до літнього табору влаштовували святкову вечерю «А нам дітям давали пити парне молоко, бо саме в цей день молоко мало надзвичайну цілющу силу. І ми були дуже задоволені.» - згадує Печерей Ю.М.

Подібні ритуали супроводжували й повернення худоби з пасовища. Напривеликий жаль, традиції цих свят не збереглися до сьогодні, що зумовлене малою кількістю худоби та відосібненістю власників корів.

Свято першого снопа – урочисте оформлення початку жнив, в основі якого лежить народна традиція зажинків. За побутуючими уявленнями, обрядові дії, пісні могли забезпечити добре збереження врожаю. Такими магічними діями були обряди з першим снопом, першою жменею скошеного хліба.

За спогадами Воропай В.С її бабуся на зажинки розстеляла власноруч вишитий рушник із хлібом, сіллю та свічкою. На узбіччі поля вона тричі вклонялася ниві, промовляючи: «Дай Боже, легко почати, а ще легше до жати».

Жнива завжди починали в так звані «легкі дні» – вівторок і п'ятницю. Бажано було також, щоб це збігалося з новим місяцем [4]. Як правило, починав косити найшановніший в селі чоловік, у якого робота «кипіла» в руках. Щоб не боліла спина, за пояс втикали гілку ясеня.

У деяких родинх був особистий ритуал. Як повідомила Антоненко Л.О. в їх родині перший зажинок робила господиня. Трьома захватами лівої руки стинала одну жменю, потім іншу і клала їх навхрест на обочині. Ці жменьки мали тут пролежати до кінця жнив. Іноді першу жменю відносили до комори, де вона знаходилась аж до Нового року. Напередодні цього свята її вносили до світлиці, щоб поворожити на багатий урожай.

Обряди проводили і з першим снопом. Сьогодні збирання врожаю проводять комбайнами, але за твердженням жителя с. Гюнівка Онищенко М.М. – багато хто з фермерів і сьогодні перш ніж почати косіння, зрізують оберемок колосків, який ставлять вдома як оберіг, а дехто відвозить його до церкви.

Раніше українці з більшою повагою ставилися до пшениці, і як правило, перший сноп ставили в хаті на почесному місці під образами – покуті. Перший сніп обмолочувався окремо. Зерна з нього святили у церкві, а перед сівбою їх змішували із насінням. Соломою з першого снопа годували корів, щоб не хворіли і давали багато молока. Інколи зажинки робили у присутності священика. Крім зажинків, робили ще й «закрутку», щоб рука лихої людини не могла зіпсувати хліба. Це відбувалося так. Коли жінки приходили в поле на зажинки, то одна з них узявши жменю колосся, закручувала його вузлом. Інші в цей час співали відповідних пісень [1].

Обжинки – старовинний народний звичай святкування закінчення жнив. Назва походить від слова обжинати, тобто закінчувати жнива. Головною метою обжинків є сприяння забезпеченню майбутнього врожаю.

Про цей звичай, можна сказати, який має господарський характер, жителі нашого району розповідали з особливим відтінком. В останній день жнив жінці збиралися гуртом на чиємусь лану і під обжинкові пісні в'язали останній сніп. Вважалося, що в цьому снопі зібрана вся життєдайна сила поля. В різних місцевостях України він мав свою назву, наприклад, серед сіл Запорізької області, його називали дідух. Цей сніп прикрашали калиною, різними квітами, а також перев'язували стрічками і заносили до хати. На Новий рік його ставили під образами святих, а коли виходили в поле для першого засіву, домішували до насіння вимолочені з нього зерна.

Зі слів Перевало О.М., важливого значення в кінці жнив надавалося обряду завивання спасової бороди. «Бородою» була невелика кількість нескошених колосків, які залишали в полі, розраховуючи, що так можна забезпечити врожай в наступному році. Між стеблами розпушували землю і засівали її зерном із трьох колосків. Бороду перев'язували стрічками або червоною ниткою. Також біля «бороди» клали скибочку хліба, трохи солі, ставили банку з водою і співали: «Оце тобі, борода, хліб, сіль і вода!» Таким чином, виконувався ритуал годування землі.

А наша бабуся розповідала про обряд – ворожіння на врожай, про який їй розповідала її бабуся» – говорить Жадленко Н.В. «Жінки тричі кидали позад себе серпа. Якщо серп впав і вдарився гострим кінцем об землю, то значить в наступному році слід очікувати доброго врожаю, а якщо вдарився тупим або держакком, то це дуже погана прикмета».

За багато років та поколінь відбулась масштабна трансформація трудової обрядовості по всій Україні, зокрема й у Великобілозерському районі. В період радянської доби народні свята переслідувалися як релігійні пережитки, в тому числі й свята трудової обрядовості. Були спроби витіснити їх новітніми трудовими святами. Але коріння як і назви були все ж взяті із народної традиції. До таких новітніх свят належить свято врожаю. Його позбавили народного магічного змісту, залишивши лише емоційне сприйняття радості завершення найважчого трудового періоду в році, очікування майбутнього достатку, як наслідок гарного врожаю. Це свято відзначали в колгоспах нагородами трудівників-землеробів, подекуди супроводжувалися спортивними змаганнями молоді. Про що свідчать чисельні нагороди та фотографії всіх

опитаних білозерців. Також радянські «суботники» своїми витоками походили з давньої трудової української традиції – толоки.

До трудової обрядовості можна віднести й багато сімейних обрядів, пов'язаних з працею. Так за свідченнями Бакумовської Н.Ф., в їх родині перед початком садіння городу обов'язково проводять обряд родючості городу – свячений букет з Трійці подрібнюють та посипають всі чотири кутки городу.

А Жадленко Н.В. розповіла нам цікавий обряд для полегшення важкої роботи – перед важкою відповідальною роботою необхідно взяти шмат хліба й розкришити його пташкам приговорюючи такі слова «Я вас кормлю, а ви мені допомагайте, добрий врожай посилайте».

Також до досліджуваного циклу обрядовості нами віднесено й обряд посвячення у робітники. Головна мета посвяти у зміцненні поколінь, підтримці традицій спадковості.

Цей обряд був одночасно і давній, і молодий. Бо перші посвяти у підмайстрів відомі ще з середньовіччя, а згодом цей обряд трансформувався з професійними особливостями, й отримав нове забарвлення. Обряд посвячення у робітники також проводився як самостійне торжество в окремому колективі, і як один з кульмінаційних моментів трудового свята. Провівши опитування жителів Великобілозерського району нами було почуто безліч різноманітних, зовсім не схожих один на один, обрядів – посвят. Ось один з них, розповів Маловічко В.О., тракторист в третьому поколінні: «Коли на роботу приходили молоді трактористи, то в кінці робочого тижня «старожили» влаштовували їм справжній екзамен – з методики роботи на землі, з будови трактора, а також

Обряди стосовно особистих городів

Перший сніп

були жартівливі завдання. Наприклад, необхідно було цілувати трактор та зачитувати йому клятву вірності. А іноді недобросовісного молодого тракториста заставляли перекопувати ділянку землі замість трактора» (сміється).

Серед розглянутих трудових свят й обрядів, можна виділити професійні трудові, новітні професійні та традиційні трудові свята. Особливу увагу було

приділено історії виникнення того чи іншого свята.

Традиційні трудові свята також вже трансформувались, і вже не мають такого значення як раніше. Свято першої борони, першого снопа, обжинки не відзначаються так широко, як раніше, оскільки зараз вже на більш високому рівні сільськогосподарська техніка.

Невпинно спливає час. Минають роки, десятиліття. На сьогоднішній день все менше і менше народних традицій можна побачити навіть на селі. Та вони є для нас справжнім зразком, символом добра і справедливості, величі простої людини, що попри всі тяготи і страждання вистояла і не втратила своєї гідності. Наші пращури – це приклад для всього нашого народу, що навіть у самі скрутні часи не забував про своїх ближніх і був готовий прийти на допомогу.

Нами було досліджено витоки трудової обрядовості нашого краю, вивчено її структури та систему народних обрядів в контексті традиційно-побутової культури жителів Запорізького краю на матеріалах, зібраних у Великобілозерському районі. Визначено роль трудової обрядовості у формуванні традиційно-побутового світобачення населення, було проаналізовано й визначено регіональні форми застосування трудової обрядовості жителями краю.

Досліджуючи давні традиції трудової обрядовості нашого краю, ми провели велику пошукову роботу. Провели зустрічі із старожилами та цікавими людьми сіл Велика Білозерка, Новопетрівка та Гюнівка, розпитали своїх родичів. Опрацювали довідникову, науково-пізнавальну, спеціальну літературу. Провели роз'яснювальну роботу як серед учнів нашої школи, так серед жителів наших сіл. З метою привернути увагу учнівської молоді та широких верств населення до вивчення народних традицій, зокрема трудової обрядовості Великобілозерського району ми влаштували відкрите засідання етнографічної філії науково-дослідницького краєзнавчого об'єднання «Біла зірка».

Узагальнивши та структурувавши знайдений матеріал, нами було обговорено та визначено практичне значення дослідження, яке полягає у його використанні при: вивченні шкільного курсу «Народознавство»; виховних годин та бесід з питань українознавства; виробленні шанобливого ставлення жителів Великобілозерського району до минулих надбань та традицій українського народу. Рекомендації, що до використання даного дослідження було передано до шкіл Великобілозерського району, районної музейної кімнати.

Ми, члени науко-дослідницького краєзнавчого об'єднання «Біла зірка», провівши це дослідження переконалися, що вивчення традицій трудової обрядовості, безумовно, вимагає комплексного підходу. А етнографічні матеріали з трудової обрядовості є важливим джерелом для вивчення історії рідного краю.

Список використаних джерел:

1. Воропай О. *Звичаї нашого народу*. – К.: "Оберіг", - 1993. – 496 с.
2. Гаєвська Т.І. *Обряд – як соціокультурний феномен // Питання культурології: Збірник наукових статей. Вип. 20 / Київський національний університет культури і мистецтва*. – К., 2004. — С. 26-30.
3. *Збірка наукових статей Великобілозерської ЗОШ №3 - с.В.Білозерка, 2017*

4. Пригорницький В.В. Народні свята. – К.: "Освіта", 1993. – 146 с.
5. Українські традиції. – Харків: "Фоліо", 2003. – 571 с.

МИ – НАЩАДКИ СПІВУЧОЇ РОДИНИ, СЛАВИМ У ПІСНЯХ ТЕБЕ, МАЛА БАТЬКІВЩИНО!

*Виконали: Швець Дарія, Швець Єлизавета, учениці
10 і 6 класів навчально-виховного комплексу «Основа»
Керівник: Коваленко Тетяна Василівна, вихователь
комунального закладу «Оріхівський
районний Будинок дитячої творчості»*

Ви ніколи не задавалися питанням, навіщо людина співає? У народі існує така притча, що Бог, бачачи, що багато людей нерадивих і не хотіли усердно читати духовні писання, що цей труд для них важкий, і бажаючи зробити його приємним, щоб знищити почуття втоми, з'єднав з священними пророчествами мелодію. Так люди почали співати, співаючи священні піснопіви Богу. Адже нічого, так не звеличує і не окрилює душу, не відриває її від землі, не звільняє її від пут життєвих, не заставляє її з презирством ставитися до щоденного суєтного життя як прекрасний спів.

Мета статті:

- Провести дослідження, у власній родині по лінії батька і мами, пов'язане з пошуками представників фольклористів різних поколінь.
- Прослідкувати під час дослідження наступність у народній пісенній творчості: від прабабусь до бабусь та матерів, до дочок та онуків, правнуків.
- Прослідкувати тематику фольклору населених пунктів.
- Розробити власну схему класифікації насланих пунктів Оріхівського району, у яких діють самодіяльні фольклорні колективи завдяки яким зберігається пісенна народна творчість.
- Розробити проект по регіональному фольклору, зробити збірки пісень по кожному населеному пункту, які рекомендувати для використання на уроках музики, історії рідного краю, масових заходах для дітей та підлітків району.

Актуальність статті:

На рубежі ХХ –ХХІ століть використання новітніх технологій витіснило практично повністю з повсякденного використання народну пісенну творчість.

А народна мудрість стверджує, що пісня – це душа народу. Отже, якщо народ не співає – помирає його душа. Змінилися, а краще сказати знецінилися головні цінності кожної людини, родини, населеного пункту, держави – духовне надбання нашого народу, яке збиралося та примножувалося віками, допомагало людям переборювати життєві негаразди. Так, сучасний світ - жорсткий, жорстокий, безжалісний, він не залишає місця для світлих почуттів та зворушливих сентиментів, він не залишає ніші для села та традиційної народної культури. З села вийняли нині душу... І в селі, і в місті наша молодь ходить, затуливши вуха слухавками, аби чути хрипле фальшиве виконання "зірками" естради (які ніщо без фонограми) "ширпотребних кліпів". Чи здатна така наша

молодь сприймати шедеври української пісенності? Та й ми, люди старшого віку, вмикаємо будь-який телеканал і чуємо "зірок", які не співають, а кричать, вищать, вигукують, шепчуть, декламують, врешті реалізують те, що й піснею не назвеш. Каламутний потік шоу - і поп-примітиву поглинає нас. Скажете, молодіжна культура. Але ж вона відриває молодь від своїх батьків, перериває зв'язок поколінь. Значить, комусь вигідно не дати молодим людям зануритися в часті духовні джерела віків? Забрати в людей рідну пісню означає збіднити їх душі. То правильно сказав поет І. Драч – "духовний голодомор"? Чим багатша душа, тим з нею важче, тим важче задовольнити її запити. "Покажіть мені, які пісні співає народ, і я вам скажу, хто ним править і яка в нього моральність". Це вислів Конфуція ще VII століття до нашої ери. Філософ правий. Чи не так?

На території району ще залишилися окремі родини, колективи, поодинокі солісти, завдяки яким на нашій території зберігається народна пісенна творчість.

Іван Захарченко, 1898 р. н.

Дана тема являється актуальною, тому що ніким і ніколи не досліджувалась і не вивчалась.

Вважаю, що стаття дозволить покласти початок великому краєзнавчому проекту. А також дозволить привернути увагу до даної теми дітей, молодь, а через них нові покоління. Не просто вивчати та зберігати народну пісенну творчість, а й примножувати. І про такі починання я хочу розповісти у своїй роботі.

Моя родина дуже співуча. Пісня робить нас дружнішими і саме її можна назвати нашою сімейною традицією.

Перед вами фото незвичайної людини. Іван Захарченко 1898 р. н. – один із перших псаломщиків церкви Преображення Господнього на честь якої було назване с. Преображенка, у якому ми проживаємо. Продовжувачем його духовної спадщини стали доньки: Віра 1930 р. н. (після постригу схимонахиня Макарія у Святогірському монастирі), та Людмила 1937 року прихожанка Храму Покрову Богородиці м. Оріхів, яка більше 40 років займалася багатоголосним церковним співом.

Стежку дідуся продовжили онука Тетяна (після постригу монахиня Тихона) та онук Максим (архімандрит Лазар), які теж служать при Святогірському монастирі. Сім'я була багатодітна, родина виховувала семеро дітей.

Родина Лідії та Миколи Захарченка теж була багата на співаків, серед яких моя бабуся Тетяна і її сестра Алла. З самого дитинства вони брали активну участь у культурному житті школи, у технікумі, коли були студентками. Вони часто брали участь в різноманітних конкурсах, виступали на фермах, на польових станах, бригадах та інше.

Коли моя бабуся переїздила до Запоріжжя здобувати вищу освіту, брала участь в різних конкурсах і займала призові місця.

Улюблені пісні родини: «Летіла зозуля», «Ой, чий то кінь стоїть», «Розпрягайте хлопці коней», «Ой, на горі та й жінці жнуть», «Ой, горе тій чайці».

Мама та бабуся є учасниками самодіяльних ансамблів, а ми з Лізою співаємо разом з ними, а також є учасниками фольклорно-вокального ансамблю «Мрія» та «Вечірня зіронька». Переможець Міжрегіонального конкурсу «Степова перлина», Обласного фестивалю національних меншин «Зоряниця», обласних фестивалів патріотичної пісні «Спадщина», Україна – це ми», «Зорепад»

Та й родина моєї мами також не відстає кількістю співаків та співачок.

Співає і мій дядько, і моя тітка, і моя мама, і мої двоюрідні брати та багато інших.

Вправним співаком виявився і мій прадідусь Петро, а також моя прабабуся Галина.

Подарунком долі став пісенний дар і для мене. Моя молодша сестричка Єлизавета теж має пречудові вокальні здібності, тож пісня ніколи не покидає наше життя.

На сьогодні, ми з сестрою беремо участь в різноманітних фестивалях, конкурсах і сподіваємося обдарувати піснею наших дітей, бо це не просто слова і мелодія, це – сенс нашого життя, наша сімейна цінність – пісенна традиція моєї родини.

Висновки. Аналізуючи матеріал, який мені вдалося зібрати з історії своєї родини, щодо збереження автентичного фольклору на території Оріхівського району можу зробити висновки:

1. Тема народної пісенної творчості близька і знайома багатьом у нашому районі.

Я, як член етнографічного об'єднання «Сійдолуб», проводила роботу не одна, мені допомагали інші члени об'єднання: і початківці, і вихованці основного рівня, і вищого, а також дорослі: вокалісти, представники владних структур, просто члени родин.

2. Теперішній інтерес з боку родин, щодо відродження народного фольклору не випадковий, люди хочуть знати своє минуле.

3. У роботі майже не представлений дитячий фольклор, це нова тема для роботи над новим проектом.

4. Дослідження народної пісенної творчості родин: Захарченко-Швець-Чіквашвілі с. Преображенка, м. Оріхів.

5. Активізувати збирацьку та дослідницьку роботу.

6. Прагнення досягнути минуле, щоб спираючись на традиції, продовжувати справу попередніх поколінь.

Ліза разом зі співучою мамою Оленою

7. Надання можливості родинам, фольклорним колективам збиратися разом, обмінюватися досвідом з метою популяризації народної пісенної творчості, таким місцем збору став родинний фестиваль «Стежинами народної мудрості», започаткований нашим етнографічним об'єднанням 7 років тому.

8. Народна творчість цінна як пам'ятник минулого, за допомогою якого ми можемо пізнавати теперішнє.

Список використаних джерел:

1. Михайло Макаревич «Українські мелодії», 1831 рік.
2. Михайло Максимович «Голоси Українських пісень», «Малоросійські пісні», «Українські народні пісні», 1956 рік.
3. Климентій Квітка «Збірка українських народних пісень», 1953 рік.
4. Репертуарний збірник народного ансамблю «Токмачаночка» Оріхівського району Запорізької області, 2011 рік.

ТРАГЕДІЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ: ІСТОРІЯ В ІМЕНАХ МЕШКАНЦІВ СЕЛА ТЕРПІННЯ

*Виконали: Сечкар Юлія, Фейзуллаєва Емілія, учениці
Терпіннівської загальноосвітньої школи I-III ступенів*

Друга світова війна залишила в народній пам'яті незгладимий слід, призвела до численних втрат населення України, підірвала економічний потенціал України та завдала непоправної шкоди національним меншинам, що мешкали на території української держави. Великою трагедією для частини етнічного населення України стало примусове виселення з своєї Батьківщини.

Переселення етносів – прояв злочинної політики етноциду, яку застосовував в Україні сталінський режим. Не обминули злочинні експерименти тоталітарних режимів і поліетнічне населення Криму. Проведення широкомасштабних депортацій етносів Кримського півострова в роки Другої світової війни наклало свій негативний відбиток не тільки на повоєнну долю репресованих народів (зокрема, кримськотатарського населення), але й створило низку проблем у теперішній Україні. Вивчення жорстокої політики етноциду у Криму має важливе значення для запобігання у майбутньому таких непоправних катастроф щодо національних меншин у нашій суверенній державі.

Мета дослідження – ознайомлення і вивчення історії депортації кримськотатарського народу в 1944 р., причини переселення кримських татар до села Терпіння Мелітопольського району Запорізької області, вивчення культури, звичаїв кримських татар.

Завдання роботи:

1. Ознайомлення з статистичними даними чисельності кримськотатарського населення села Терпіння.

2. Дослідження спогадів тих мешканців села, хто пройшов тяжкий шлях депортації 1944 р.

3. Відновлення історичної пам'яті, самосвідомості, культури, звичаїв, мови кримськотатарського населення нашого села шляхом збору інформації.

Об'єкт дослідження - незламність і нескореність кримськотатарського народу в період від Другої світової війни до років незалежності нашої держави.

Місце проведення дослідження – село Терпіння Мелітопольського району Запорізької області.

Строки проведення дослідження – серпень – вересень 2017 р.

Джерельну базу роботи становлять свідчення очевидців. Методологічною базою даної роботи є принцип історизму, об'єктивізму, всебічності і комплексності, використання метода статистики.

Практичне значення роботи: матеріал роботи може використовуватися на уроках історії в загальноосвітній школі, позакласних заходах, Днях вшанування пам'яті жертв депортації народів Криму.

Кримські татари – гордість інтеркультурного села Терпіння Мелітопольського району Запорізької області

Село Терпіння Мелітопольського району Запорізької області здавна славиться не тільки своїми черешневими садами, а й гостинністю і багатонаціональним складом населення. У нас проживають українці, росіяни, греки, вірмени, турки, євреї, поляки, молдавани, болгары, кримські татари. Населення нашого села - близько 5 тис. мешканців і майже 1 тис. мешканців – це кримські татари, всього 70 родин – Шурваджиєви, Фейзуллаєви, Сулейманови, Мустафаєви, Кірмачі, Хасанови, Меметови тощо. Всі ці родини об'єднує не тільки одна національність, а й спільний біль історії депортації кримськотатарського населення у далекому 1944 році, переселення до Узбекистану, Казахстану, на Урал, важкі умови, в яких приходилося виживати, переїзд у кінці 1960-х років до села Терпіння Мелітопольського району.

Підготовка до депортації кримськотатарського населення півострова розпочалася у квітні 1944 р. 13 квітня 1944 р. було видано наказ Народного

Родина Шурваджиєвих і інші кримськотатарські родини

комісара Внутрішніх справ Союзу РСР і Народного комісара державної безпеки № 00419/00137 «Про заходи з очищення території Кримської АРСР від антирадянських елементів». Виконуючи цей наказ, радянські каральні органи до 27 квітня 1944 р. заарештували 497 «агентів Мусульманського комітету». Були проведені арешти, поспіхом збиралась та узагальнювалася компрометуюча кримських татар інформація, яка мала на меті викрити їх «антирадянську» і «зрадницьку» сутність.

Жодна з кримськотатарських родин, яка проживає зараз в селі Терпіння, не є корінною, але саме це село стало малою Батьківщиною для багатостраждального етносу. На жаль, час не зупинити і зі старшого покоління, хто пережив депортацію 1944 р. і пам'ятає весь той жах, що прийшлося витримати кримським татарам, в селі залишилися лише Дявер Меджитович і Аліє Якубівна Кірмачі. Але кожна кримськотатарська родина як найсвятіший скарб передає із покоління в покоління спогади і ті рідкі фотографії своїх бабусь і дідусів, які пройшли радянське пекло.

Зі спогадів мешканця с. Терпіння Дявера Меджитовича Кірмача (1936 р. н.), який народився і проживав на околиці міста Ялта та допомагав партизанам під час німецько-радянської війни 1941-1945 рр.: «Десь о 5 годині ранку в травні 1944 р. нас всіх (кримських татар) зібрали біля великого каменя біля дороги, радянські солдати зі зброєю обступили, не давали нікому і кроку ступити. Батько мій служив в Червоній Армії, а мене, мати і ще трьох моїх маленьких сестер (які загинули в Узбекистані!) погрузили в «телячі» вагони у Сімферополі і повезли до Узбекистану. Речей не було ніяких, навіть краплини води, шматка хліба із собою не було. Скільки ж людей повмирало по дорозі, дітей, старих, всіх мертвих просто викидали з вагонів, бо поїзд ніде не зупинявся...» Дружина Дявера Меджитовича Аліє Якубівна (1940 р. н.) також пам'ятає, як її, зовсім маленьку, з матір'ю (хоча та була українка за національністю, а батько – кримський татарин, воював на фронті) також везли в переповненому людьми вагоні, що стогін, плач маленьких дітей і жінок були майже всю нескінчену дорогу до Уралу, потім вивезли їх до Узбекистану. Там були дуже важкі умови для життя, не було чого їсти, працювали за копійки, медичного обслуговування майже не було та ще й клімат не підходив багатьом людям. Але саме в Узбекистані у місті Дегалат зустрілися і створили родину Дявер і Аліє, народили там двох дітей.

Сумні спогади про тяжкі умови життя батьків в Узбекистані зберігаються і в родині Шурваджиєвих. Недоїдання, хвороби, антисанітарні умови проживання приводили до того, що в родинях кримських татар дуже часто вмирили діти і старі. Але стійкий народ вистояв, вижив, переборов всі труднощі!

Радянська влада всі зусилля направила на знищення кримськотатарського народу, його мови, культури, гідності. Всіх переселених з Криму відносили до категорії спецпоселенців, виселених довічно. Найбільшою трагедією кримських татар була неможливість повернення до місць традиційного розселення. Згідно Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 листопада 1948 року "Про кримінальну відповідальність за утечі з місць обов'язкового і постійного поселення осіб, виселених у віддалені райони Радянського Союзу у період Вітчизняної війни" депортовані німці, кримські татари та ін. були виселені навечно, без права повернення їх до попередніх місць проживання. За самовільний виїзд (утечу) з місць обов'язкового поселення було передбачене покарання у вигляді 20 років каторжних робіт.

Погані кліматичні та санітарно-побутові умови, непосильна праця у нових місцях проживання призвели до зменшення кількості кримських татар. Станом

на 1 січня 1953 р. у Радянському Союзі проживало 165 тис. спецпоселенців кримськотатарської національності, з них 46 тис. 461 чоловіків, 64 тис. 53 жінки, 50 тис. 220 дітей.

Режим спецпоселення для репресованих народів Криму був скасований указами Президії ВР СРСР від 27 березня 1956 р. (для кримських греків, болгар, вірмен) та від 28 квітня 1956 р. (для кримських татар). Та радіти спецпоселенцям було зарано, бо кримські татари були позбавлені права на компенсацію втраченого при виселенні майна, їм заборонялося повертатися в місця колишнього проживання. Ця принизлива заборона формально діяла до 1974 р., а фактично до 1989 р. Крим так і залишився нездійсненою мрією...

Село Терпіння почало заселятися кримськими татарами з 1968 р. Однією з першою родин – переселенців з Узбекистану стала родина Кірмачів. Як згадувала Аліє Якубівна, що хоч Крим був закритий для них, але Мелітополь ще в той час називали «воротами Криму», от і вийшли всією родиною на станції Мелітополь і вирішили жити в селі із такою символічною назвою – Терпіння. Невдовзі сюди переїхала родини Фейзуллаєвих, Шурваджієвих, Хасанових, поступово село

заселилося кримськотатарськими родинами. На жаль, ставлення до кримських татар в той час було жакливим – було проблематично отримати документи, не прописували, люди працювали в колгоспі за копійки, виконуючи найважчу працю. Деякі мешканці села негативно ставилися до кримських татар, але основне населення підтримувало татарські родини, допомагали одежею, їжею, дружили родинами. З часом

мешканці села навчилися готувати плов, шурпу, пахлаву, варити хавє (каву) навіть танцювати народні кримськотатарські танці. Традиції кримських татар тісно переплелися з іншими традиціями мешканців Терпіння, стали одним цілим. С`агол, рідний кримськотатарський народ!

Ставлення до кримських татар влади остаточно змінилося і стало більш толерантним вже з набуттям України незалежності у 1991 р. Попередньо цьому сприяла Декларація «Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, підданих примусовому переселенню і забезпечення їх прав» Верховної Ради СРСР від 14 листопада 1989 р., 7 березня 1991 року Постанова «Про скасування законодавчих актів у зв'язку з Декларацією Верховної Ради СРСР від 14 листопада 1989 року «Про визнання незаконними та злочинними репресивних актів проти народів, які зазнали примусового переселення, та забезпечення їхніх прав». Відновлення за рахунок держави майнового та іншого стану репатріантів, яким цей стан був до моменту депортації, набувало необхідної легітимності.

Національний кримськотатарський танок

В наш час неможливо уявити населення нашого села без кримських татар, без їхньої чудової культури, традицій, смачних народних страв. Кримські татари – надзвичайно щирий, доброзичливий, гостинний народ і в цьому впевнені всі жителі села Терпіння, який береже свої традиції і передає їх від старшого покоління молодшому. Особливо цікавими є національні та релігійні свята кримських татар.

Ось деякі з них.

Навр'єз - свято початку нового року, відзначається 20, 21 чи 22 березня. За день до свята жінки печуть усякі солодощі, готують колете (лишковий м'ясний пиріг) і бурму. Невід'ємним атрибутом свята також є суп із курки з локшиною,

Родина Фейзуллаєвих за святковим столом

вважається доброю прикметою, якщо локшина «втече» з каструлі: значить рік буде врожайним.

Дервіза – свято 22 вересня, свято осені та врожаю. Відзначають на природі, поблизу води. Проводяться конкурси співаків, танцюристів, поетів. Свято Дервіза завжди закінчується виконанням «Хорану» танцю, що символізує єднання народу в досягненні спільної мети.

Хидирлез – головне весняне свято кримських татар. Святкують щорічно першої п'ятниці травня. Готують національні страви, співають пісні, танцюють.

Ораза – Байрам – релігійне свято. Початком посту є перший день молодика у місяці Рамазан (Рамадан) і дотримуються посту протягом 30 днів. Поряд із дотриманням посту іслам приписує мусульманам чинити добрі справи, нагодувати голодного, запросити до себе в дім хоча б одну людину, що дотримується посту, й увечері нагодувати її вечерю. І не обов'язково вечеря має бути пишна, а гостей багато. Досить нагодувати бодай одного. А якщо господар бідний, вистачить лише подати гостеві води. Господині ще за чотири дні до свята починають ретельно прибирати оселю, чистять худобу, прибирають дворові приміщення. У цих приготуваннях беруть участь усі члени сім'ї. У ці ж дні впорядковують могили близьких. Дітям заздалегідь шиють або купують новий одяг, взуття. Готують національні страви, печуть солодощі. Усі зготовлені вдома страви та солодощі діти розносять сусідам, відбувається взаємний обмін святковими стравами. Цей стародавній звичай означає — «щоб у домі завжди був запах їжі».

Курбан байрам – це одне з найголовніших свят для мусульман. Воно починається на десятий день місяця під назвою зу-ль-хідджа і святкують його впродовж чотирьох днів. У ці дні всі заможні мусульмани ріжуть козу, вівцю, верблюда або бика, залежно від фінансової можливості. Це м'ясо вони роздають бідним, самотнім людям похилого віку, сиротам. Під час Курбан-Байраму відвідують могили предків, роблять візити до друзів з подарунками. Організують святкову трапезу.

Цікавим є весільний обряд. До весільного обряду досить довго готуються, насамперед, збирають придане – ніша, джіез, богьчаси, для оздоблення житла – донатма. Також готується все для пригощання гостей на весіллі, куди приходять родичі та друзі, це приблизно 250 чоловік, а іноді навіть більше. Колись придане в кримськотатарських сім'ях починали збирати, коли дочка тільки починала підростати. У них навіть є народне прислів'я, яке українською звучить як: «Дівчинка ще на руках, а придане вже в скринях». У приданому повинен бути док'уз, так називають весільний подарунок нареченому, який складають з 9 найменувань (верхнього одягу, рушників, носових хустинок, кисет і т.п.). Дівчата, які вже були на виданні, вишивали цей набір. Їх цьому навчали вдома, передаючи тим самим всі секрети кримськотатарської вишивки.

Перед тим, як вирішити одружитись молоді люди повинні порадитися з батьками і попросити їх дозволу. При ухваленні рішення батьки молодих знайомляться, щоб переконатися в порядності сім'ї. Якщо вони родичі до 7 коліна з боку батька або до 5 коліна з боку матері, то їм не можна одружуватися.

Потім в будинок дівчини направляються свати – к'удалар, для того, щоб зробити заручини – сез кесім. Саме тоді і намічають день весілля, для дівчини підносять дорогий подарунок – ніша, а її батьки у відповідь передають нареченому подарунок. Після цього наречений вже може зустрічатися з дівчиною в статусі, колись був ще обряд пенджерере бармак', коли наречений підходив до вікна нареченої і дарував їй подарунок, як знак нового статусу.

За кілька тижнів до весілля (2-3) відбувається аг'ир ніша, а саме укладення остаточного договору між сторонами, який потім скріплюють молитвою. Від нареченого до батьків нареченої їде три представники з подарунками для неї і її рідних. А батьки нареченої готують подарунки для іншої сторони.

Наступним кроком є ніках – це мусульманський обряд одруження. В наші дні його здійснюють під час аг'ир ніша, а колись – на другий день весілля. Для цього повинен бути наречений з нареченою і свідки, а також родичі. Місцевий мулла при свідках запитує в нареченої і нареченого чи згодні вони стати подружжям, але ставлять це питання нареченій тричі, так як зазвичай сором'язливі наречені відповідають на третій раз. Після згоди мулла оголошує про укладення нікаха.

Кожного року в нашому селі 18 травня проводиться траурний мітинг до Дня вшанування пам'яті жертв депортації народів Криму, на якому присутні не тільки кримські татари, а й ті мешканці села, які не байдужі до людської трагедії та пам'ятають трагічні сторінки української історії.

Висновки. Дослідивши історію родин кримських татар, що мешкають у селі Терпіння Мелітопольського району Запорізької області, можна з упевненістю сказати, що депортація кримськотатарського населення у 1944 р. з Криму є злочином проти даного народу, сталінським геноцидом проти нацменшин Кримського півострову. Пройшовши важкий шлях, кримські татари, що проживають у селі Терпіння, вистояли і вижили в скрутну годину історії своєї нації, зуміли протистояти життєвим перепонам і людській зневазі, зуміли з гордістю зберегти народні традиції, культуру, мову, передати

молодшому поколінню народну звитягу і незламність. Важливим для всього кримськотатарського народу стала Постанова Верховної Ради № 1140-18 від 20 березня 2014 р. «Про... гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави», якою визнала кримських татар корінним народом України та гарантувала їхнє право на самовизначення в складі України.

Список використаних джерел:

1. Д. М. і А. Я. Кірмачі. 18.09.2017 р./Записано авторами і керівником роботи
2. Матеріали Терпіннівської сільської ради
3. www.territoryterror.org.ua – Депортація кримських татар у 1944 р.
4. Використані фото з власних архівів родини Фейзуллаєвих, Шурваджисєвих

ГОЛОДОМОР 32-33 РР. – ЖАХЛИВІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

*Виконав: Пісклов Олександр, учень 10 класу
КЗ «Михайлівська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3,
вихованець гуртка «Етнографічне краєзнавство»
Керівник: Тібії Світлана Леонідівна, вчитель
КЗ «Михайлівська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3,
керівник гуртка «Етнографічне краєзнавство»*

Спланована конфіскація врожаю зернових та всіх інших продуктів харчування у селян представниками радянської влади впродовж Голодомору 1932-33 років безпосередньо призвела до вбивства селян голодом у мільйонних масштабах, при цьому радянська влада мала значні запаси зерна в резервах та здійснювала його експорт за кордон під час Голодомору, забороняла та блокувала виїзд голодуючих поза межі України, відмовлялася приймати допомогу для голодуючих з-за кордону. Попри те, що дії представників сталінської влади, які спричинили смерть людей голодом, кваліфікувалися згідно з нормами тогочасного радянського кримінального законодавства як вбивство, причини цього масового злочину ніколи в СРСР не розслідувалися та ніхто з можновладців, причетних до злочину, не поніс покарання при тому, що навіть найвище керівництво СРСР, включаючи Сталіна, знало про факти загибелі людей від голоду.

Упродовж десятиліть масове вбивство людей штучним голодом не лише навмисно замовчувалося радянською владою, а й взагалі заборонялося про нього будь-де згадувати.

У своїй роботі ми досліджуємо голодомор 1932 - 1933 років на території Михайлівщини.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що голодомор був не лише просто штучним голодом, але й одним із найголовніших діянь стосовно українського селянства, що могло призвести до його знищення. **Об'єктом** дослідження є геноцид в Україні. **Предметом** – історія самого голодомору.

Мета – довести, що голодомор був на території Запорізької області, а саме в Михайлівському районі.

Голод 1932 – 1933 років став ніби страшною межею, життя розпалося на те, що було до нього, і те, що після. Він перевернув усе: плин життя, стосунки, звичаї, світосприймання.

Чудове селище Михайлівка. Сьогодні нічого не нагадує про те, що колись тут був голод. Моє рідне селище не оминула ця страшна трагедія, хоч зачепила його не так жахливо, як інші регіони України. У районному музеї надзвичайно мало інформації, що стосується голоду 32 – 33-го років. Там згадується про Першу світову війну, громадянську, голод 21-го року, а про голод 33-го року там майже нема нічого. Про те, що голодомор був штучний, селяни розуміли ще в ті часи. В експозиції Михайлівського краєзнавчого музею виставлена Біблія, в якій між склеєними сторінками було виявлено записи стосовно нашої минувшини. Ці пам'ятні записи є найціннішим експонатом у нашому музеї. Вони зроблені трьома авторами на титульному листі. Всього записів три, і вони стосуються голодів 1904, 1921 та 1933 рр. Наводяться свідчення повністю, зберігаючи стиль мовлення авторів. Перший та третій автори цих записок невідомі, а ось другий - це Сидельников Іван Федорович.

Взагалі ж проблема історії голодомору 1932-33 років на Михайлівщині не глибоко вивчена. Для цього необхідно працювати над архівами Дніпропетровської та Запорізької областей.

Голодували люди вже з осені 1932 року. Але замість допомоги бідуючим, місцеві власті споряджали бригади ударників, які під приводом стягнення податків, хлібозаготівлі забирали найнеобхідніше, часто останнє, що можна було з'їсти.

За статистичними даними 1932 рік неврожайним на Михайлівщині не був. За період з 1923 по 1933 роки найбільш неврожайними були 1924 і 1925 роки. Урожайність пшениці тоді становила в середньому по 3,5 центнера з гектара. Голод спричинили надмірно високі плани хлібозаготівлі. На бюро райкому партії були визначені строки виконання хлібозаготівель: для колгоспників – до 15-ої річниці Жовтня, тобто до 7 листопада, для одноосібних бідняцько-середняцьких господарств – до 1 вересня «куркульським» господарствам надавалося 3-5 днів на виконання завдання.

До тих колгоспників, котрі намагалися приховати навіть незначну кількість зібраного врожаю, щоб якось вижити, влада застосовувала репресії. Керуючись сталінською постановою «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів...» від 7 серпня 1932 року, людей за кілька взятих з поля колосків засуджували до розстрілу або на 10 років позбавлення волі. В люту зиму 1933 року, коли вже їсти було нічого, у колгоспників вилучали «незаконно видане» восени зерно (по 300 - 500 грамів на трудовень), погрожуючи судом і каторгою. З'явилося ще одне нововведення сталінських прибічників – «чорна дошка», на яку за невиконання плану заготівлі заносили окремі господарства і цілі села. Для занесених до чорних списків створювались такі умови, за яких зводилися нанівець шанси людей на виживання. На ту зловісну дошку потрапили і михайлівські колгоспи «Пам'ять Леніну» та Імені Калініна.

Також у музеї є свідчення Шостака Г.В., але вони дають лише загальне уявлення голоду 33-го.

Михайлівчан вбивали прибічники партії за прагнення вижити. Історичні факти свідчать:

«План хлібозаготівлі по Михайлівському р-ну виконано за станом на 5.1.1933 р. на 58,4%; в тому числі по односібниках – 44,8%; по твердознавцях – 36,7%.

Виїзна сесія Дніпропетровського облсуду 4.XII.1933 р. в Михайлівці приговорила до розстрілу куркулів, розкрадачів, саботажників хлібозаготівель Лукашенка Д.С., Фоку М., Ракшу В.І., Шевченка К.Ф., Чуковського І.М., Ніц Р. М., Сверидова Ф. Вирок виконано.»

Газета «Колгоспник» №3 від 8.II. 1933 р.

Люди одних вбивали, а інших залякували, публікуючи рахунок вбитих. Зерно потроху давали в школи, забираючи його у простих людей. Рятували життя одним, забираючи його у інших.

Ми звинувачуємо сьогодні сталінщину не тільки у фізичному винищенні мільйонів українських хліборобів, а й у духовному винищенні народу. Було завдано тяжкого удару по тому, що становить святая святих народу – його духовній культурі, національній самовиразці, моралі. Нам не можна забувати гірку істину, оцінюючи віддалені наслідки голодомору. В могилу, де лежать 7,5 мільйонів українських селян, зійшли найкращі... Гинули працьовиті, самостійні хазяї, яких кликали куркулями. Відходили в небуття сільські майстри й винахідники, яких ніколи не бракувало на Україні і серед яких було чимало щедро обдарованих людей. Лягали в сиру землю непокірні нащадки козацькі, які не могли змиритися зі сваволею влади, – недаремно серед свідчень очевидців голоду стільки оповідей про трагедію відомих своєю незалежністю й достатком давніх козацьких сіл. Всі талановиті, здорові духом і тілом, всі, що мислили, опиралися насильству, протестували, шукали правду, – все це нещадно винищувалося з корінням, і сиротіли діти, приречені до голодної смерті, не могли понести далі науку своїх батьків. Кажуть: голодна смерть не вибирала свої жертви. Ні, таки вибирала. Воістину перевернувся світ українського села: хто був нічим – став усім, хто був господарем – лежав у могилі.

Ми з болем говоримо сьогодні про генофонд українського народу, непоправно підірваний голодомором 33-го року. Генофонд – нове слово в нашому суспільному вжитку. Мільйони українців забрали з собою в могилу не тільки те, що вони самі могли створити на цьому світі, а й те, що вони так і не передали нащадкам. Обривався вічний живий ланцюг поколінь... українському народові, якого ніколи не щадила доля, було завдано удару, якого він ще не знав.

Трудно, тяжко повертає собі народ України духовне здоров'я, жадане й драматичне його очищення, радісне й гірке його воскресіння. Надто багато позаду могил. Надто великі втрати. Кожне суспільство творить свої засоби захисту від тих, хто порушує його закони. Однак уперше в світі створено було гігантський апарат боротьби з власним народом.

Це було на білому світі. Це було на Україні. Якщо не говорити про смерть, буде набагато легше. Але якщо про неї не говорити, ми не зрозуміємо життя. Не усвідомимо, що ж було з нами колись, не знатимемо, чому нам так тяжко сьогодні. Не зуміємо застерегтися від помилок і вагань завтра. Не може бути справедливості

й щастя на муках й крові. Зі страху не народиться гідність, з визиску – достаток, зі зла – добро. З ненависті може виплодитись тільки ненависть. Грандіозний і трагічний за наслідками експеримент по прискореному будівництву «соціалістичного раю» в нашій «окремо взятій» країні, крокуючи по трупах, призвів до незліченних людських жертв і дійшов нині свого логічного кінця.

На щастя, вся історія людської цивілізації засвідчує: духовність нації ніколи не зникає, вона може змаліти, підупасти, загоїтись, але знищити її зовсім – неможливо. Вона може щезнути тільки з самим народом. Наш символ віри – вільна, незалежна, розкута країна. В генетичній пам'яті нашого народу – і світлий образ козацької волі, і голодний апокаліпсис 33-го року. І те, і те – наше, нічیه більше. Ми не можемо отак собі полишити біль і смуток рідних могил. З цим гірким спадком іти нам до реальної незалежності України, долаючи в собі духовних рабів.

Тепер, після того, як минуло вже багато років, ми можемо відповісти на запитання: чого хотіли досягти організатори голодомору? Кому було вигідно підрубати нашу хліборобську націю під корінь?

Комуністичний режим не міг змиритися з існуванням вільних, незалежних від нього людей. Вільних людей, основу незалежності яких становила їх власна праця на власній землі, слід було знищити. Удари завдавалися методично й цілеспрямовано. З українців виймали хліборобську душу, ламали хребет нації, свідомо провокували канібалізм. А тому наш найсвятіший обов'язок сьогодні – зберегти пам'ять про всіх невинно закатованих під червоним прапором, пам'ять про тих, хто не дожив, пам'ять про тих, хто недолубив, пам'ять про живих і ненароджених. Ніхто не має права про це забути.

Кажуть, душі померлих християн, не захоронених за обрядом предків, знов і знов являються живим із німим докором. Чи не так і той страшний 33-й, оповитий донедавна нашим вимушеним, нашим непростим безпам'ятством, не дає нам сьогодні жити з чистим сумлінням. Тоді навіть назви місяців були своєрідними: вересень – розбоєнь, жовтень – худень, грудень – трупень, січень – моталень, квітень – чумень.

Уже можна жити, хоч жити в межах дозволеного. І мовчати. Мовчати про страждання, про все побачене. І лежить через життя безліч доріг: дорога честі, дорога правди, зла, жорстокості, підлості. Хто яку вибере. І серед них є дорога, на яку рідко хто ступав, – дорога Пам'яті. Поросла терном, вона загубилась на життєвих просторах. А разом з нею загубилась і наша душа в пустоденні. І ось, нарешті, пізнавши свою історію, ми повертаємо її із забуття. Пам'ять... Це вона веде нас на поле історії, засіяне горем, сльозами і кров'ю, де в жахливому поєдинку зіткнулись життя і смерть. І кожного дня над цим полем тяжким гулом котився дзвін, сповіщаючи всіх про перемогу смерті.

Світ мав би розколотись надвоє, сонце перестало б світити, земля перевернулася би від того, що було на ній. Але світ не розколовся, і ми ходимо по цій землі зі своїми тривогами і надіями, бо ми - спадкоємці всього, що було колись. Тож поминайте, люди, із невинуватим запізненням у кілька довгих десятиліть, отих великомучеників нашої історії, що стали жертвами небаченого в історії людства Голодомору.

Ще в Біблії сказано: час народжувати і час помирати, час руйнувати і час будувати, час розкидати каміння і час збирати його, час мовчати і час говорити. На все воля Бога. Тисячі молитов... Люди вірили в Бога, благали його. Але хліба не було, а для декого – вже ніколи не стало. І тепер, через багато років, ми можемо попросити Бога за тих... жертв.

Відчинімо свої душі й серця для пам'яті про ті страшні роки, зробімо все для того, щоб ніколи, за будь-яких обставин, подібна трагедія більше не спіткала Україну. Потрібно встановити пам'ятники у всіх регіонах держави. Це не формальність, а свідчення глибокої шани до загиблих, невмирущої пам'яті про цю трагічну сторінку історії та водночас - символ безсмертя нашого народу."

Сьогодні, коли від початку голодомору минуло майже 85 років, ми маємо для себе чітко зрозуміти - головною, незаперечною цінністю для нас усіх є власна держава. Бо лише здобуття Україною незалежності та демократичний шлях, який ми обрали, є надійною гарантією того, що це ніколи не повториться.

Об'єднуймося ж, брати-українці, з думкою про те, що пам'ять про всіх убієнних згуртує нас, живих, дасть нам силу та волю, мудрість і насагу для зміцнення власної держави на власній землі.

Ми не маємо права забути ті події, бо надто багато позаду могил. Надто великі втрати. Якщо не говорити про смерть, буде набагато легше. Але якщо не говорити про смерть, ми не зрозуміємо життя. Не усвідомимо, що ж було з нами колись, не знатиме, чому нам так тяжко сьогодні. Не зуміємо запобігти помилкам і ваганням завтра.

Пам'ятаймо ж про всі жертви небаченого голодомору. Не їм це потрібно, а нам. Все, що вони могли сказати світові, вони вже сказали. Тепер наша черга.

Список використаних джерел:

1. За матеріалами газети «Михайлівські новини».
2. Могилевська Н.М. Поріднилися доля зі степом, Харківська друкарня № 16: 2002, с. 30, 122.
3. Новицький Я.П. Історія г. Александровска /Екатеринославской губ/ в связи с историей возникновения крепостей днепровской линии. /1770-1806/ 3б. Очерки истории Запорожья, Запорижжя.: видавець, 1992, с. 23.
4. Фененко М. Земля говорить. Київ.: Веселка, 1969, с. 69.

МІЙ РІДНИЙ КРАЙ – МОЯ ЗЕМЛЯ (МИХАЙЛІВЩИНА)

*Виконала: Денисенко Марія, учениця 7 класу
КЗ «Михайлівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3,
вихованець гуртка «Етнографічне краєзнавство»
Керівник: Тібіій Світлана Леонідівна, вчитель
КЗ «Михайлівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3,
керівник гуртка «Етнографічне краєзнавство»*

Запорижжя, Запоризьку Січ знають усі в Україні та багато хто за межами країни. А чи всі мешканці Запоризької області знають, що за 77 кілометрів від обласного центра знаходиться таке чудове, мальовниче, багате своєю історією селище міського типу Михайлівка. Моє **завдання** нелегке: зробити екскурс в минуле та зупинитися на сучасному розвитку Михайлівки.

Тема надзвичайно **актуальна**. Багато хто з молодого покоління не знає історію рідного краю, історію свого роду, свого коріння. Ми зобов'язані не тільки знати, вивчати історію рідного краю, але й бути активними учасниками сучасних подій, жити життям сьогодення, бути не спостерігачами, а активними, дієвими патріотами. Життя вимагає змін на краще не тільки в матеріальному плані, а й у духовному, в поглядах на життя, в мисленні...

Вулиця Центральна смт Михайлівки

На території сучасної Михайлівки селяни-втікачі з Полтавської губернії в 1807 році заснували маленький хутирець. Також прибули сюди й десять сімей з Токмака. У 1810 році цими людьми була збудована кам'яна церква і 30 травня 1810 року відбулося урочисте її освячення. З того дня поселення стало називатися Михайлівкою на честь одного з перших переселенців, багатого селянина, колишнього козака з Полтавщини Михайла Чудновського. З освячення церкви розпочинається відлік часу літопису селища Михайлівки.

Було багато тут і втікачів-поселенців, які деякий час переховувалися у багатіїв, і царський уряд зрештою примирився з цим явищем і дозволив усім втікачам приписатися – чи до поміщиків, чи до казенних селян до 15 вересня 1826 року. Так вони стали повноправними членами земельної громади та церковними парафіянами. Покинувши свої курені та землянки, збудували оселі і зажили окремою вулицею, на південній околиці, біля хутора Михайла Чудновського. Так як більшість подружніх пар поселенців була невінчана в церкві, то їх вулицю вирішили назвати – Невінчанка.

На той час заможні селяни мали коней і волів, плуги і рала, вози. Тому вони мали змогу володіти реманентом й обробляти землю. А бідноті залишалися найгірші землі. Ця несправедливість призвела до сільського зібрання і більшістю голосів селян ухвалили новий порядок користування землею. За літописом Костянтина Вернера і Сергія Харізоменова її суть складалася ось у чому: « В 1830 роках в селі Михайлівці усі бідняки, що мали мало худоби могли вибрати будь-який шмат землі і обробляти його на протязі року».

Макет першої церкви в Михайлівці

Це є яскравим прикладом зміцнення селянської громади в Михайлівці і завдяки цьому

уникали бійок і сварок. Громада вирішувала всі конфлікти мирно та злагоджено.

З веління російського уряду землі Михайлівки почали заселяти іноземні колоністи, які прибули у 1803-1806 роках. Це були німці, болгари, серби, греки, вірмени, які втікали від гніту султанської Туреччини. І ось з 6 вересня 1800 року Павлом I було видано жалувану грамоту німецьким поселенцям в Росії, в якій говорилося, що потрібно надати по 65 десятин придатної до обробки землі у довічне спадкове володіння. А також вони звільнялися від сплати усіляких податків на тридцять років, від військової повинності, їм надавалася грошова допомога для побудови житла та інші пільги. Це обурювало селян, вихідців з України.

Наприкінці 40-х років дев'ятнадцятого століття частину земель, розташованих навколо Михайлівки, було призначено для німецьких колоністів. І у 1847 році селянам запропонували оформити оренду самовільно захоплених ними казенних земель – по карбованцю за десятину. Селяни відмовилися і повстали проти того, що уряд передав в оренду землі німецькому поміщицько-колоністу Фальц-Фейну. Сюди було прислано кавалерійський ескадрон, який знищив близько сорока дворів. Але селяни не припиняли опір і деяких з них було заарештовано, а його організатори Є. Довгаль та М.Титаренко назавжди покинули рідне село. Так навколо Михайлівки з'явилися німецькі поселення. У 1915 році Михайлівка була великим торговельним центром. Тут влаштовували ярмарки, де був великий вибір коней, великої рогатої худоби, продукції сільського господарства.

При добре розвиненому економічному рівні соціальний та культурний рівень мали серйозні проблеми. Так у селах, хоча і зростала кількість місцевих

Перша земська лікарня на 10 ліжок

шкіл, то все одно їх зовсім не вистачало для навчання дітей. З ініціативи сільських учителів було відкрито три земські бібліотеки, де налічувалося 3250 книг релігійного та пригодницького змісту. Першу бібліотеку відкрили подружжя лікарів Віри Миколаївни та Володимира Герасимовича Гусенків, у якій вони

проводили недільні публічні читання.

Гірше було з медичним обслуговуванням. З 1888 року відкрилася перша земська лікарня на десять ліжок. Почало працювати хірургічне відділення, амбулаторія, трупарня. Побудували і будинок для медичного персоналу. Лікарня обслуговувала не лише жителів Михайлівки, а й п'яти населених пунктів. Згодом були відкриті три фельдшерські дільниці.

Всього обслуговували п'ятдесят тисяч чоловік.

Визначною подією для михайлівців було святкування 100-літнього ювілею від дня заснування. Прибувший єпископ Таврійський та Сімферопольський

Алексій відслужив поминальну службу за всіма померлими і загиблими михайлівцями від дня заснування села у соборі Покрови Пресвятої Богородиці, отримавши від земського «розкішний образ Пресвятої Богородиці». Такі основні визначні віхи першого століття в історії Михайлівки (Михайлівського району) від дня її заснування.

Починаючи з кінця 1918 року михайлівців остаточно було втягнуто у тривале протистояння білої і червоної армій, а саме село неодноразово перебувало в епіцентрі кровопролитних боїв. Незмінними лишалися пограбування і розправи.

Після голоду трохи легше стало, селянам послабили зашморг продовольчої розкладки. Люди ожили, знову виходили в поле з піснею, а підрастаюче покоління вже заміняло батьків в полі. Але більшовицька влада почала розкуркулювати замужніх селян, вони відбирали землю, майно, а людей відсиляли до таборів і деяких, звичайно ж, страчували. Немало романтичних і трагічних історій пройшло у Михайлівці. І досі не встановлено число наших земляків, позбавлених землі та родинних гнізд наприкінці 20-х на початку 30-х років.

Шляхом вилучення у селянина засобів виробництва його перетворили у найману робочу силу. Відтоді були створені перші сільгоспартілі на Михайлівщині у 1921 році. В 1922 році у Михайлівській волості їх було шість і об'єднували вони 73 сім'ї. Запрацювала тут і сільськогосподарська кредитна спілка, що давало можливість підняти врожайність полів бідняцьким господарствам.

7 березня 1923 року постановою ВУЦВК в складі Мелітопольського округу було створено Михайлівський район з центром у селищі Михайлівка з Михайлівської та Тимошівської волостей.

У кінці 20-х – на початку 30-х років утворилися колективні господарства і Михайлівський район одним з перших завершив суцільну колективізацію на Мелітопольщині. Також почали створюватися колгоспи, які, завдяки наполегливій праці людей, розширювалися і почали купувати трактори. Так постало питання про технічне забезпечення виробника. Кожний колгосп мав по 3-4 тваринницькі ферми, що потребувало розширення мережі ветеринарної медицини. Так у 1911 році в Михайлівці було збудоване перше типово ветеринарне приміщення.

У 1934 році райком партії організував курси для підготовки бригадирів-полеводів, рахівників, завідуючих молочно-тваринних ферм, трактористів, водіїв. Ці курси стали початком історії нинішнього Михайлівського вищого професійного училища № 52.

Почали працювати підприємства по переробці сільськогосподарської продукції: паровий млин, маслозавод. Велике значення для розвитку економіки району та поліпшення добробуту населення мала торгівля. Було відкрито комбінат продовольчих товарів, перукарню, скотозабійник, гончарний цех, фотографія, пошив та ремонт одягу, заготівельну контору, різноманітні підприємства загального харчування.

У 30-50 роки минулого століття колгоспи Михайлівщини займалися вирощуванням породистих коней. Колгосп імені Будьоного від продажу рисаків приносив бюджету держави немало грошей. Колгосп першим придбав автомобіль. Люди працювали по 12-15 годин на добу. На період польових робіт немовлят утримували на польовому стані, щоб матері вчасно годували дітей без відриву від основної роботи.

У колгоспі почала працювати електростанція, споруджено млин, цегельний завод. На полях вирощували озиму пшеницю, ячмінь, овес, кукурудзу, люцерну, різноманітні кормові трави.

Племінних коней у колгоспі знали не лише за кличками, а й родословну кожного. Особливо запам'ятався селянам племінний жеребець Вчений Кіт не лише за красу, граціозність і призи на змаганнях, а ще й за те, що разом з людьми пережив піший шлях до Кавказу в роки війни.

Щоб висвітлювати суспільно-економічне життя району була створена своя газета під назвою «Колгоспник», згодом змінена на назву «Шляхом Сталіна».

У Михайлівці приділяли увагу й патріотичному вихованні молоді, для цього діяли комсомольсько-молодіжний стрілецький полк, кавалерійський ескадрон, філіал Мелітопольського аероклубу, санітарний загін. У довоєнну пору в Михайлівці демонструвалися німі фільми із живим музичним супроводом. На свята та вихідні у центрі села часто грав духовий оркестр. Особливо незабутнє враження залишилося у серцях людей у травневі дні, коли розквітав духмяний бузок, розкішні кущі якого оточували увесь центральний парк. У ті незабутні дні пожвавилася робота гуртків художньої самодіяльності. Переповнені зали збирали театральні вистави місцевих аматорів. Люди були набожні і тому вдома у селян була релігійна література, яку читали неграмотним старим людям.

На початок 20-х років завданням держави постало боротьба з неписьменністю. В районі діяли три семирічні школи, 36 початкових шкіл та дитячий садочок. Згодом одна із шкіл стає середньою школою. Вчителі тих років внесли великий вклад для розвитку освіти.

З початку 20-х років у районі починає налагоджуватись медичне обслуговування населення. У 1921 році в Михайлівці відновлює свою роботу амбулаторія, лікарні на 25 ліжок, санітарний барак. В інших селах району працюють фельдшерські пункти, пологовий будинок.

На цьому розвиток медичних закладів продовжується і на початок 1940 року у районній лікарні налічується 100 ліжок, 16 амбулаторій, 22 пологові будинки, де працює 16 лікарів, 85 фельдшерів. Державою профінансовано ці заклади на суму 1 млн. 429 тис. крб.

Але мирне життя було перервано нападом фашистської Німеччини. Почалася евакуація, але вивезти все було неможливо.

По різному склалася доля мешканців Михайлівщини під час Другої Світової війни. Одні билися на фронтах у лавах Червоної Армії, інші подалися до партизанських загонів чи брали участь у антифашистському підпіллі, комусь

випала рабська праця в Німеччині. Хтось працював у тилу, чимало населення пережило тяжкі часи окупації.

З початком Великої Вітчизняної війни ми перегортаємо наступну сторінку історії нашого рідного краю.

У перший день війни в Михайлівці, на центральній площі, відбувся мітинг, на якому близько 50 чоловік записались добровільно до лав Червоної армії. Серед них і троє дівчат: Дизенко Євдокія, Баландіна Валентина, Белосветова Роза. Дві останні не повернулися з війни. За роки війни до лав Червоної Армії влилося близько двох тисяч жителів Михайлівки. Захищати Вітчизну пішли чоловіки у віці 23-36 років, а вдома залишилися люди похилого віку, жінки та діти. Всі вони брали активну участь у збиранні врожаю. Зерно відправляли у тил. З наближенням фронту частина мешканців була евакуйована, вивезена цінна техніка колгоспів, МТС, худоба.

4 жовтня 1941 року німці захопили Михайлівку. Окупанти почали формувати поліцію, комендатуру, сільгоспуправи, старостат. Жителів Михайлівки спіткало велике горе й злидні, сльози вдів і сиріт. Колгоспи вони перетворили на сільські громади на чолі із старостою. Люди тяжко працювали на німців, а той, хто не виконував завдання, жорстоко карався, або їх вбивали. Навколо лунали постріли, чулися плач та стогін. Сотні мирних жителів району були розстріляні німецькими загарбниками.

Окупація району продовжувалася протягом двох років. Наприкінці 1941 року гітлерівці брали до роботи в Німеччину добровольців, але їх виявилось замало і вони почали примусову мобілізацію. У Німеччину було вивезено 2334 чоловіки.

Партизанських загонів у селищі не було, але люди хотіли знати про бойові дії на фронтах. Так почали прослухуватися повідомлення Радінформбюро, розповсюджуватися листівки під назвою «Правда о войне». Багатьох активістів було страчено

Людство ще не знало такого героїзму, який виявляв увесь народ в боротьбі за волю і незалежність своєї Батьківщини. Героїзм став нормою його поведінки. Більше 11,5 тисяч воїнів виявили вищу ступінь самовідваги й були відзначені званнями Героя Радянського Союзу.

Серед них 6 наших земляків: Найдьонов І.А., Носаль Є.І.- її ім'я носить центральна вулиця с. Бурчак. В селищі Михайлівка Запорізької області, встановлено бронзовий бюст героїні, Поляков В.Т., Биковський Є.В., Павловський Є.І., та повний кавалер орденів Слави Папуча В.М. У боях на різних фронтах загинуло близько 4 тисяч наших воїнів - земляків.

Історія Великої Вітчизняної війни – це історія всенародного подвигу. Вона складається з тисяч і тисяч безприкладних фактів героїзму і самопожертви заради щастя свого народу, своєї Батьківщини. Наші земляки разом з усім народом винесли на своїх плечах увесь тягар боротьби з коричневою чумою. І ми, їх нащадки, не маємо права забувати про це.

Травень 1945 року приніс на Михайлівську землю радісну звістку про довгоочікувану перемогу над фашистською Німеччиною.

Відбудова народного господарства району розпочалася ще в кінці 1943 року, після вигнання фашистів. До середини 50-х років район виходить на передвоєний рівень розвитку економіки. Розпочався процес укрупнення господарств.

Відродження сільського господарства в Михайлівці після війни. Додому повернулися солдати і разом люди почали відбудовувати народне господарство району. Люди працювали вдень і вночі, не шкодуючи ні сил, ні здоров'я, їх ентузіазму і високій свідомості не було меж, знали одне: треба жити, працювати, щоб швидше звестися з руїн. Поступово відроджувалася сільськогосподарська галузь, зростав машинно-тракторний парк, збільшувалося поголів'я великої рогатої худоби, велася боротьба за підвищення врожайності сільгоспкультур. Першою у районі ланкова польової бригади колгоспу ім. Чапаєва Савіна Т.Т. була нагороджена орденом Леніна.

Найвищі темпи розвитку економіки району були в 1964-1985 роках. Особливою гордістю району є Герої Соціалістичної Праці, котрих виховала Михайлівка. За доблесну й самовіддану працю в сільському господарстві в районі було нагороджено 289 чоловік орденами та медалями СРСР. Лауреатом Державної премії СРСР став бригадир тракторної бригади колгоспу « Пам'ять Леніна» Володимир Іванович Ковальчук.

Багато зроблено для укріплення матеріальної бази в Державному навчальному закладі «Михайлівське вище професійне училище № 52»: збудовані млин, пекарня, придбана нова техніка. Тут створюються умови по навчанню нових спеціальностей. Завдяки наполегливості й умілому керівництву директора училища В.К. Удовиченка цей навчальний заклад вважається одним з найкращих в усій Україні.

В історію району вписані імена десятки рядових трударів, керівників підприємств та установ, які багато зробили для його становлення й розвитку. За цей час швидкими темпами розвивалися заклади охорони здоров'я. За досягнуті успіхи у роботі за удосконалення лікувально-профілактичного обслуговування населення колектив центральної лікарні був нагороджений у 1957 році Почесною грамотою Міністерства охорони здоров'я України. За високі показники, досягнуті у медицині та культурі медичного обслуговування у 1946 році лікареві-хірургу Михайлу Івановичу Целуйко було присвоєно звання «Заслужений лікар Української РСР».

Так і по сьогоднішня Михайлівська земля процвітає. Змінюються керівники установ та підприємств, але вони, як і їхні попередні товариші не соромлять своє коріння. Ми будемо завжди пишатися героями Михайлівщини, яких чимало, це люди найрізноманітніших професій...

У сучасній установі Територіально-Медичного Об'єднання працює умілий керівник, закоханий у наш район, дбайливий господар, людина, яка робить усе можливе, щоб покращити якість охорони здоров'я в районі та зберегти все те, що надбане для майбутніх поколінь. В 2004 році головному лікарю ТМО було присвоєно звання « Заслуженого лікаря України», шість разів обраний депутатом районної ради. Іван Васильович Гайдаржі має вищу кваліфікаційну категорію.

Мережа шкіл Михайлівки складає чотири школи: восьмирічна школа, директором якої є Дудко Людмила Миколаївна, ЗОШ I-III ступенів №3, директор Прокудіна Вероніка Анатоліївна. У школі навчається 430 учнів, педагогічний колектив складається з високопрофесійних учителів. У нашій школі створений музей Віктора Гнідого - воїна-інтернаціоналіста, випускника школи, який загинув в Афганістані, виконуючи інтернаціональний обов'язок солдата. Учні школи зібрали металобрухт для виготовлення трактора. Новенький трактор, який був направлений в колгосп «Ленінська правда», де працював Віктор до армії. В школі встановлено бронзове погруддя воїна, а на будинку, де жив Гнідий В. – є меморіальна дошка.

Також в Михайлівці є районна гімназія, яка носить ім'я Героя Радянського Союзу Найдьонова Івана Антоновича. Директором гімназії є Пустовіт Олександр Іванович, тут вчителювала «Заслужений Вчитель України» Варушик Галина Федорівна. Є ще у Михайлівці школа №2, директором якої Шахова Валентина Анатоліївна.

Гордістю шкіл району є випускники воїни-інтернаціоналісти, професійні лікарі, чудові педагоги, талановиті поети, письменники, герої Радянського Союзу, Ветерани Великої Вітчизняної війни та праці.

Також є в Михайлівці два дошкільних заклади «Теремок» та «Гніздечко», в яких виховують патріотів нашої Батьківщини (близько 200 дітлахів кожного року). Працює в Михайлівці комунальний заклад «Дитячий центр», керівником якого є Заноздра Тамара Євгенівна. У цьому закладі працюють безкоштовно 12 гуртків, де можна опанувати знання з малювання, автомобілебудування, шахів, танців, вокалу, а також працює гурток патріотичного виховання «Джура», де вивчається козацьке минуле нашого краю.

У селищі працює дитячо-юнацька спортивна школа. На даний час в ДЮСШ в 11 секціях займається більше 300 дітей. Щорічно в Михайлівці проводиться більше 30 змагань з 11 видів спорту. Відновлено проведення районних спартакіад працівників освітніх шкіл району, підприємств, установ, організацій. Постійно проводиться спартакіада серед школярів. Змагання з видів спорту, фізкультурно-спортивні турніри, розважальні спортивні конкурси, показові виступи є невід'ємною частиною святкових заходів.

Люди як зорі. Одні горять і з часом непомітно гаснуть, інші ж палають якимось по - особливому, їх пам'ятають і тоді, коли вони сходять з небосхилу.

Говорячи про видатних людей Михайлівки не можна промовчати про чудову людину, односельчанина Віктора Володимировича Вараксіна.

Хоча його вже немає поряд з нами, але залишив він нам свої вірші, складені ним поетичні збірки. В них - його думки, почуття, переживання й сумніви. В своїх віршах він виспівав свою палку любов до України, до славного Запорізького краю, до любої його серцю Михайлівщини, з якою 25 років прожив душа в душу. Його вірші променяться любов'ю до жінки-матері, до коханої, до своїх земляків, працюючих і щирих людей. Тому вони близькі і людям похилого та середнього віку, і сучасній молоді, і дітлахам.

Увічнив себе В.В.Вараксін у словах гімну «Батько - Михайлівський край», який щоразу злітає ввись на крилах музики Павла Михайловича Шершньова і

пробуджує в душах михайлівчан глибоку любов до рідного краю. Поет любив Михайлівщину святою синівською любов'ю, жив її життям, її тривогами й болями, присвятив їй багато поезії.

У Михайлівці вціліла будівля волосної управи, тепер краєзнавчий музей. У ньому представлені предмети побуту та найперші знаряддя для обробки землі, одяг перших поселенців Михайлівщини. Є корисні копалини, які знаходяться на території сучасної Михайлівщини.

Зібрано спогади земляків починаючи з перших поселенців, людей, які були у німецькому полоні, на війні та очевидців голодомору.

Також є й деякі музичні інструменти, які супроводжували наших земляків у дні свята, радості та горя, печалі.

Щаслива людина та, яка живе на рідній землі, віддає їй свою любов, свою працю. Пишаюся своєю маленькою Батьківщиною, її минулим і сьогоднішнім, бо люди на Михайлівщині завжди були і є працьовитими, закоханими в своє рідне селище. Вдячна односельцям, які надавали посильну допомогу під час написання дослідницької роботи.

Особисто я дуже люблю свою Михайлівку, таку гарну в різні пори року, неповторну в своїй історії.

Експонати краєзнавчого музею

Мої односельці для мене найкращі: привітні, веселі, щирі, талановиті. Мене переповнює гордість за те, що я живу в козацькому краї, де є своя історія, традиції, звичаї. Сподіваюся, що сучасне покоління буде продовжувати славні сторінки історії рідного краю.

Ми всі зобов'язані знати, вивчати та оберігати рідний край, край, де народилися, вирости, окріпли... А ось чи зобов'язані любити

Батьківщину? Це, звичайно ж, особиста справа кожного. Але так хотілося б, щоб поряд із словами знати, вивчати стояли слова любити, поважати.

Список використаних джерел:

1. Вараксін В. Журавка, Михайлівка: 2002.
2. Фененко М. Земля говорить. Київ.: Веселка, 1969, с. 69.
3. Могилевська Н.М. Поріднилися доля зі степом, Харківська друкарня № 16: 2002, с. 30, 122.
4. Новицький Я.П. Історія г. Александровска /Екатеринославской губ/ в святу с історией возникновения крепостей днепровской линии. /1770-1806/ 3б. Очерки истории Запорожья, Запоріжж.: видавець, 1992, с. 23.
5. Свідчення очевидців описаних подій.

ГРОШІ В ТРАДИЦІЯХ ТА ОБРЯДАХ ЖИТЕЛІВ ВЕЛИКОБІЛОЗЕРСЬКОГО РАЙОНУ

*Виконали: Лагода Дмитро,
Жученко Ольга, Бородкіна Діана,
учні Великобілозерської ЗОШ №3
Керівник: Орел Альона, вчитель
Великобілозерської ЗОШ №3,
керівник гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР*

Кожна людина, кожен українець щоденно використовує гроші, гроші паперові, монети, безготівкові розрахунки, чи навіть грошозамінні предмети. А чи замислюємося ми, що гроші це також частина народної культури, складова частина традиційно-побутової культури, в якій знайшов відображення світогляд народу, його багатий життєвий досвід. Адже гроші є витвором людської думки, дії, праці та людських взаємин.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в наш час, коли всі ми щодня використовуємо гроші, досить мало знаємо про українські традиції пов'язані з грошами, а різноманітні прикмети «щоб водилися гроші» запозичуємо з інших цивілізацій, інших культур, інших держав. Тому ми члени науково-дослідницького краєзнавчого об'єднання «Біла зірка» вирішили дослідити українські традиції пов'язані із грошами на прикладі Великобілозерського району Запорізької області.

Мета нашого дослідження полягає в дослідженні обрядовості з використання грошей, монет жителями нашого краю та системи використання грошових традицій на матеріалах, зібраних у Великобілозерському районі.

Відповідно до мети дослідження, **визначенні завдання:**

- ознайомитись з теоретичною базою даного питання,
- провести етнографічні дослідження у Великобілозерському районі,
- узагальнити та структурувати знайдений матеріал,
- проаналізувати й визначити регіональні форми застосування грошових традицій та обрядів жителями краю.

Предмет дослідження – система традиційної української обрядовості пов'язаної з грошами.

Об'єктом дослідження є грошові традиції, що використовуються на території Великобілозерського району.

Суб'єкти дослідження – жителі Великобілозерського району, люди, які знають традиції та обряди пов'язані з грошами.

Територіальні межі охоплюють територію Великобілозерського району.

Працюючи над даним дослідженням нами використовувалися як теоретичні, так і практичні методи дослідження. Зокрема, із теоретичних методів дослідження було використано: первинна обробка інформації, інформаційно-цільові аналізи текстів, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію та систематизацію опрацьованого матеріалу. Із практичних методів дослідження застосовано експрес-опитування та бесіди, польові дослідження у Великобілозерському районі, описовий метод.

Новизна дослідження полягає у тому, що висвітлює тему, на яку мало зверталася увага, адже проведених етнографічних експедицій, що проводилися на території сучасного Великобілозерського району, було дуже мало, а ті що й були в основному були спрямовані на вивчення народних промислів, ремесел та старовинних обрядів.

Гроші – це феноменальне явище, витвору людської думки, дії, праці та людських взаємин. Прикраси, хутро, мушлі, камінці – усе це відіграло роль грошового товару. Замість грошей люди використовували різноманітні предмети, ті, з якими стикалися щоденно. Також предмет щоденного використання залучали й до певних магічних ритуалів, дій, пов'язаних із дохристиянськими віруваннями. Археологи у місцях поховань знаходили речі, що не використовувалися безпосередньо ні як знаряддя праці, ні як предмети споживання: невеликі, схожі на макети, мотиви, зітлілі шкури тварин, мірки зерна тощо. В нашому регіоні поширеними предметами у похованнях були мушлі – маорі. Археологи дійшли висновку, що вони були грошовим товаром, і в ритуалі захоронення їм відводилася неабияка роль. З часом із появою монет, їх використовували не лише як обмінний еквівалент, а й за звичкою у магічних ритуалах. «Заговорену» на удачу монету брав із собою в похід князь та його дружинники. Вона була своєрідним оберегом і відганяла злих духів, як прикраса передавалася із покоління в покоління. Цікава колекція монет-оберегів представлена у Київському музеї історичних коштовностей.

Дослідивши літературу, провівши опитування жителів Великобілозерського району нами, членами науково-дослідницького об'єднання «Біла зірка», було виділено наступні напрямки «грошових» традицій:

Розглянувши ритуали, обряди задля появи чи збільшення кількості грошей нами було прослідковано зв'язок з християнськими святами нашого народу, які майже в незмінному вигляді дійшли донині.

Одним із найшановніших в Україні святих є Св. Миколай – покровитель людей і звірів. На свято Миколая Чудотворця дітям роздають усілякі подарунки, а також дрібні монетки, тим самим зичать їм бути багатими [1].

Взагалі, обрядовість цього свята виявляється дуже цікавою, про що й свідчать розповіді жителів Великобілозерського району. Так жителька с. Велика Білозерка Кузьменко О.П. розповіла, що будучи ще малою дитиною вони отримували на Свято Миколая мішечки з цукерками, а якщо в мішечку була монетка – то це на життя в достатку. Одного разу отримавши таку монетку, батько запропонував купити їй іграшку, але вона відмовилася й зберегла монетку на все життя. А в день весілля онука подарувала йому, як сімейну реліквію.

А Редько Г.М., яка народилася в Тернопільській області, а проживає у с. Велика Білозерка, розповіла, що її бабуся навчила її замовляти монети, отримані від Св. Миколая - натираючи, монету руками необхідно було говорити такі слова: «Пригорну монетку до душі, щоб збулися забаганки всі».

Провівши опитування більш молодшого покоління (40-50 років) нами було встановлено майже повні відсутність традицій пов'язаних зі святом Св.

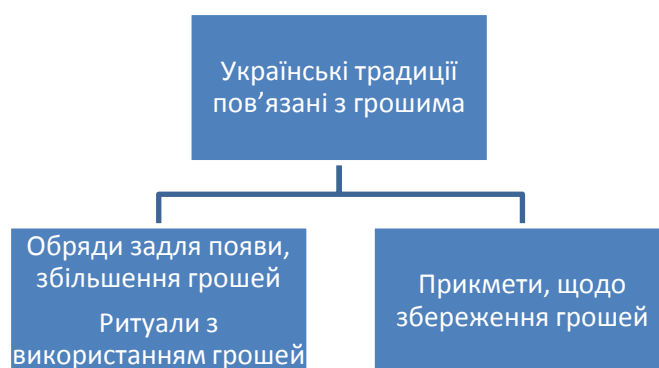
Миколая. покоління ж віком до 25 років при опитуванні засвідчує традиції свята Св. Миколая, але «обряд монетки» майже повністю втрачений.

Вечорниці – невід’ємна частина буття українців. Коли дівчата для вечорниць наймали хату самотньої вдови, то за неї платили хлібом, пшоном, борошном, полотном, а не грошми. Бо « гроші – тільки шинкар бере!».

Крім звичайних вечорниць, була колись ще й «складчина». Вона збиралася лише чотири рази на рік на третій день Різдва, на Великдень, перед Пилипівкою і Великим постом. Дівчата приносили продукти, а хлопці – гроші, які платили музикам, купували солодоші для дівчат.

За свідченнями Онофрійчук С.І дрібні гроші їй на Святий вечір давали дідусь та бабуся, примовляючи: «Виростеш, навчишся заробляти, то й нам купиш подарунки. А зараз купи собі медяник».

Тематика грошей, монет відображена й в українських колядках.

Віншування колядників завжди супроводжувалися дарунками: горіхами, коржиками, цукерками й грішми. Серед опитаних жителів Великобілозерського району було записано велику кількість колядок зі згадкою про гроші, монети, рублики.

Новий рік, щедрівки, посівання тісно пов'язані з обдаруванням грішми. Спочатку син посівав у хаті батька і примовляв: «На щастя, на здоров'я та на Новий рік, щоб родило краще, як торік, жито, пшениця та всяка пашниця. Дай, Боже!» А батько, за свідченнями Бійчука С.М. говорив «Спасибі тобі, сину, що ти нас осипав щастям. На ось тобі гроші та будь завжди хорошим». На перші зароблені гроші потрібно було обов'язково поплювати, щоб ще назбирати багато грошей.

Яременко Г.М. розповіла про ритуал «грошової куті» - під тарілку з кутею підкладають гроші, новенькі та якомога більшої купюри, щоб , щоб багатство завжди водилось у домі. А її чоловік Яременко С.І. повідав про їх сімейну традицію підкладання монет у свячену воду для вмивання родини на Великдень - щоб у всіх членів родини протягом року був достаток.

Маковій О.О. згадав й про веснянки «Туди парубки збиралися, по золотому склалися. Клади, хлопче, більше Твоя дівка краща всіх». З розповіді Касярум К.І. нами було встановлено, ще одне християнське свято, пов'язане з грошима - введення в храм Пресвятої Богородиці. «Якщо до господи завітає молодий чоловік із грішми в кишені, то добра ознака – увесь рік усі будуть в родині здорові й матимуть гроші в цій оселі» – зазначає Катерина Іванівна.

Присутні гроші й при обрядах, пов'язаних з весіллям. Молодих після одруження «обсипали» зерном цукерками й монетами – на добробут. Так Маловічко Н.С. нам продемонструвала обсипальні монети з різних весіль.

Весільна традиція обсипання зерном, цукерками та грошима

Редько Г.М. також повідала про ритуал першого купання новонародженої дитини – в купіль обов'язково підкладали монетку – на багатство дитини.

Зараз дуже модно «закликати гроші за «фен-шуєм». А є й суто українські прикмети пов'язані з грошима.

Опрацювавши польові щоденники нами було виділено багато різноманітних прикмет пов'язаних з грошима.

Так відповідно до розповіді Джурко М.В. «Щоб не вимести або не вимити з будинку гроші, прибирати потрібно тільки вдень; якщо бачиш новонароджений місяць, то потрібно потриматися за монетки або за золото – станете багатими. Бажано старатися витратити дрібні гроші, щоб у гаманці були лише великі купюри – вони, за повір'ям, і притягуватимуть великі доходи.

А Лагода Д.Ю. розповів про заборони пов'язані із грошима: не можна позичати після заходу сонця. Взагалі краще не виносити гроші з будинку після заходу. Так що робити покупки краще вдень. Не можна також позичати у понеділок. Краще взагалі не проводити жодних грошових операцій у перший день тижня. А ось брати в борг не варто у вівторок, тому що віддавати буде важко. Гроші слід брати правою рукою, а віддавати лівою. Гроші найкраще віддавати вранці, а якщо таке неможливо, то увечері їх потрібно розмінити перед поверненням і таких «забобонів» безліч.

Також існують ще такі забобони: змитати крихти зі столу рукою – позбавляти себе достатку. А Калюжний С.С. повідав нам таку цікавинку – якщо в гаманець на молодий місяць покласти білий папірець із зазначенням номіналу купюри – то протягом найближчих днів в гаманці з'явиться купюра відповідного номіналу.

Тож дослідивши дану тематику ми збагатилися не лише знаннями про українські традиції та знаннями з історії рідного краю, а практичними знаннями для приваблення грошей. Нами було досліджено особливості обрядовості з використанням грошей жителями нашого краю та системи використання грошових традицій на матеріалах, зібраних у Великobilозерському районі. Визначено роль грошової обрядовості у формуванні традиційно-побутового світобачення населення, було проаналізовано й визначено регіональні особливості традицій пов'язаних з грошима та зібрано прикмети для покращення матеріального становища.

Досліджуючи особливості «грошової обрядовості» нашого краю, ми провели велику пошукову роботу. Провели зустрічі із старожилами та цікавими

людьми сіл Велика Білозерка, Новопетрівка та Гюнівка, розпитали своїх родичів. Опрацювали довідникову, науково-пізнавальну, спеціальну літературу. З метою привернути увагу учнівської молоді та широких верств населення до вивчення народних традицій, зокрема грошової обрядовості Великобілозерського району ми влаштували відкрите засідання етнографічної філії науково-дослідницького краєзнавчого об'єднання «Біла зірка».

Ми збагатилися не лише знаннями про українські традиції та знаннями з історії рідного краю, а практичними знаннями для приваблення грошей. В ході даного дослідження нами було видано «практичний poradnik з використання грошей (етнографічний poradnik)».

Узагальнивши та структурувавши знайдений матеріал, нами було обговорено та визначено практичне значення дослідження, яке полягає у його використанні при: вивченні шкільного курсу «Народознавство»; виховних годин та бесід з питань українознавства; виробленні шанобливого ставлення жителів Великобілозерського району до минулих надбань та традицій українського народу. Рекомендації, що до використання даного дослідження було передано до шкіл Великобілозерського району, районної музейної кімнати.

Ми, члени науко-дослідницького краєзнавчого об'єднання «Біла зірка», провівши це дослідження переконалися, що вивчення традицій грошової обрядовості, безумовно, вимагає комплексного підходу. А етнографічні матеріали з трудової обрядовості є важливим джерелом для вивчення історії рідного краю. Жан-Жак Руссо сказав: «Гроші, якими володієш, зняряддя свободи, ті, за якими женешся – зняряддя рабства». Варто про це пам'ятати.

Список використаної літератури:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К.: "Оберіг", - 1993. – 496 с.
2. Гаєвська Т.І. Обряд – як соціокультурний феномен // Питання культурології: Збірник наукових статей. Вип. 20 / Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2004. — с. 26-30.
3. Збірка наукових статей Великобілозерської ЗОШ №3 - с.В.Білозерка, 2017
4. Пригорницький В.В. Народні свята. – К.: "Освіта", 1993. – 146 с.
5. Українські традиції. – Харків: "Фоліо", 2003. - 571 с.

ІСТОРІЯ АВІАМІСТЕЧКА М. МЕЛІТОПОЛЯ

*Виконав: Поділов Микола, учень 7 класу
Мелітопольської загальноосвітньої школи
I-III ступенів № 20, вихованець МАН
Керівник: Ширяєвський Олексій Володимирович,
методист МАН учнівської молоді*

Історія виникнення та розвитку населених пунктів є складовою історії країни. Важливість, на перший погляд другорядних, подій місцевого значення виходить на перший план, коли потрібно пояснити і детально розглянути явища і процеси загальнонаціонального та світового масштабу. Саме тут на допомогу

приходить історичне краєзнавство. Детальне вивчення історії окремих міст, сіл та мікрорайонів формує основу для подальшого вивчення історії. Особливо це важливо через декілька десятиліть, коли зникли очевидці та сучасники тих чи інших подій.

Як виявилось, систематизованої загальнодоступної інформації про Авіамістечко не існує. Тема цієї пошукової роботи є актуальною, адже в цьому мікрорайоні проживає доволі велика кількість жителів, які відіграють помітну роль в житті всього Мелітополя. В цій статті ми поставили за мету узагальнити уривчасті відомості про авіамістечко міста Мелітополя. В цьому є новизна нашого дослідження та особистий внесок.

В 1948 році затверджується генеральний план забудови, згідно якого житлове будівництво мало здійснюватися у верхній, нагорній його частині. Саме тут у 50-80-і роки і виростили нові мікрорайони [1].

Одним з них є Авіамістечко – мікрорайон в північно-західній частині Мелітополя. Авіамістечко побудоване при військовому аеродромі, де дислокується 25-а Московська гвардійська військово-транспортна авіаційна бригада (військова частина А-3840).

Авіамістечко розташоване у північно-західній частині Мелітополя. Уздовж східної межі авіамістечка проходить залізниця, за якою знаходяться історичні райони Кізіяр та Північний Переїзд. На південь від авіамістечка розташована Юрівка. На захід від авіамістечка знаходиться військовий аеродром.

Військові об'єкти на території нинішнього авіамістечка знаходились ще до війни. 1958 року зі Стрия сюди був переведений Стрийський авіаційний полк. До 1961 році в авіамістечку вже були побудовані 10 двох-трьох-поверхових будинків та кілька одноповерхових «фінських» будиночків.

На північ від авіамістечка розташований переїзд через залізницю, який веде на вулицю Чкалова, так званий Північний Переїзд. Пішохідний міст через залізничні шляхи сполучає авіамістечко з автобусною зупинкою «Північний Переїзд» на вулиці Чкалова, яка є кінцевою для маршрутів 11 (Новий Мелітополь - Північний Переїзд, 15 (Центральний ринок - Північний Переїзд), 24 (Белякова - Північний Переїзд), 24А. Крім того, автобусні маршрути 11А та 28 прямують в саме Авіамістечко.

Вулиця, яка проходить через авіамістечко, з 2003 року носить назву Гвардійська. Між авіамістечком та залізницею проходить Західно-Лінійна вулиця. «Гвардійська» — поширена назва серед вулиць колишнього СРСР, на яких розташовані військові гарнізони.

Незважаючи на те, що в авіамістечку постійне населення було ще з кінця 1950-х років, вулиця отримала свою назву лише в квітні 2003 року. У часи, коли вулиця була безіменною, для позначення поштової адреси використовувалося назву «Мелітополь-7».

44 Гарнізонний Будинок Офіцерів. Приміщення 44 ГБО було здано в експлуатацію наприкінці 1964 року. У це приміщення було переведено офіцерський клуб в/ч 30143. З заснування у м. Мелітополі дивізії військово-транспортної авіації в/ч 51077, до якої увійшов і полк дальніх

бомбардувальників в/ч 30143. до 2000 року у ГБО було 2 потужних колективи, які вже стали історією. На протязі 10 років в будинку офіцерів вів творчу діяльність гурт «Крила Таврії». Його склад – це військові та їх дружини. «Крила Таврії» під керівництвом працівника ЗСУ методиста ГБО Ірини Кудашевої був неодноразово призером Всеукраїнських фестивалів військово-патріотичної пісні «Крила України». Дитячий хореографічний ансамбль «Черевички», який теж знали за межами міста Мелітополя. «Черевички» були неодноразовими переможцями Всеукраїнського конкурсу «Азовські вітрила», підкорювали сцени м. Києва, та фестивалю в Угорщині «Веспремські ігри». Зараз 44 ГБО теж з гордістю зустрічає своїх вихованців з Всеукраїнських та міжнародних конкурсів, чемпіонатів України, Європи та Світу.

На цей день там працюють різноманітні гуртки та секції, військовослужбовці залюбки займаються у безкоштовних секціях рукопашного бою та шейпінгу. Секції та гуртки, які мають платну основу теж з великим задоволенням відвідують військовослужбовці та члени їх сімей: секція айкідо «Агацу», центр спортивного танцю «Х-місія», студія східного танцю

Будинок офіцерів

«Мерджана», курси англійської мови. Книжковий фонд бібліотеки ГБО складає 23486 примірників.

Після переведення у 1958 році Стрийського авіаційного полку до Мелітополя в гарнізоні виникла необхідність відкриття нової школи. Будівлю, в якій під час війни знаходився госпіталь, а після війни господарське приміщення військової частини, за два місяці була перебудована в школу. У 1958 році відбулось відкриття

Мелітопольської семирічної школи № 2.

В цій школі було 10 початкових класів та 7 середніх. Всього навчалось 479 учнів. Через рік вже було 22 класи, в яких навчались 608 учнів. Наповнюваність класів на той час становила 28 – 33 учня.

Через 3 роки (в 1961 році) школа стає восьмирічною. В 24 класах навчалось 700 учнів, з них 14 класів були початковими, де навчалось 417 учнів. Наповнюваність класів становила 42 – 45 учнів, за парту змушені були саджати по 3 учні, тощо класні кімнати були невеликі. Навчались в школі в ті часи не лише діти з гарнізону, але й з сусідніх вулиць північної частини міста. На той час в гарнізоні було лише 10 2-3-поверхових будинків та декілька фінських.

До 41-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції (1958) вчителі та учні школи № 2 заклали шкільний парк і сад. Довгий час сад та парк радували жителів гарнізону, але, коли будували дитячий садок, з 23 – по 29 будинок зелені насадження були знищені.

В ті роки школа мала невелику ділянку для сільськогосподарських робіт, де здійснювався дев'ятипольний сівообіг. 7 – 8-і класи проходили виробничу

практику в колгоспі. 5 – 6-і класи – на дослідній ділянці, а 1 – 4-і – доглядали за квітниками та кустарниками навколо школи.

Діти брали активну участь в художній самодіяльності та виступали перед глядачами в селищі Мирне, в міському Будинку культури, в солдатських та офіцерських клубах, в сільськогосподарському технікумі, в міському парку.

В школі працював ляльковий театр, який займав I – II місця в міському огляді. На стадіоні проходили різноманітні паради, спортивні свята, кращих учасників шкільного життя нагороджували поїздками в місто Севастополь, в заповідник Асканія-Нова, грошовими преміями.

Першим директором школи (з 16.08.1958 по 29.05.1959) був Дроворуб Іван Калинович. З 29 травня 1959 по 1967 рр. директором був Каменецький Іван Васильович.

З 1968 року школа № 2 стає початковою, так як була побудована середня школа № 20 в сусідньому мікрорайоні, яка прийняла учнів 5 – 8-х класів.

Гарнізон розростався, збільшувалась кількість учнів. У 1983 року в школі було 10 класів, в яких навчалось 258 учнів.

Крім школи в Авіамістечку діє дитсадок № 8 «Зірочка» комбінованого типу. Він розташовується поряд із школою за адресою вул. Гвардійська 26/1.

Невід'ємною складовою життя Авіамістечка є несення служби військовослужбовцями військової частини А3840.

З 2008 року військовослужбовці частини виконують завдання в полярних умовах у рамках спільної українсько-данської операції із забезпечення життєдіяльності полярної станції «Норд» на острові Гренландія «Північний сокіл». Операція «Північний сокіл 2015» тривала з 6 квітня до 9 травня 2015 р.

Але, крім славних сторінок, існують і трагічні події. 14 червня 2014 року приблизно о 1 годині 10 хвилин ночі військово-транспортний літак Іл-76 25-ї військово-транспортної авіаційної бригади Повітряних Збройних Сил України при посадці в аеропорту «Луганськ» був збитий з ПЗРК «Ігла». На борту літака перебувало 40 десантників 25-ї окремої Дніпропетровської повітряно-десантної бригади та 9 членів екіпажу. В результаті обстрілу усі вони загинули. Загибель усіх 49 військових, які перебували на борту збитого літака, стала найбільшою з початку антитерористичної операції і найбільшою одночасною втратою Збройних сил України за період її незалежності.

Список використаних джерел:

1. Медове місто. До 225 – річчя м. Мелітополя. Бібліографічний покажчик [Електронний ресурс] // Крилов В.М. Із історії Медового міста.

Дитячий садок № 8 «Зірочка»

ВІДРОДЖЕННЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА СЕЛА НОВОУКРАЇНКА

*Виконали: Губрієнко Андрій, Байбара Діана,
учні 9 класу Новоукраїнської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів*

*Керівник: Процик Діана Василівна, вчитель
Новоукраїнської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів
керівник гуртка «Етнографічне краєзнавство»*

Вступ. Кожен народ має свою культуру, свої звичаї, традиції, мову. Кожна людина є патріотом тоді, коли вона поважає, шанує і дотримується національної культури.

Наш народ дуже талановитий. Дуже добре вміє співати, гарно танцювати. Усі традиції, звичаї обов'язково передаються з покоління в покоління. Доки існуватиме зв'язок між предками та молодим поколінням доти й житиме народ і держава.

Серед багатьох умінь українського народу можна виділити декоративно-прикладне мистецтво, а саме: лозоплетіння та різьба по дереву.

Актуальність теми. Народні ремесла останнім часом набули великої популярності, багато говориться в засобах масової інформації про народних умільців. Дуже добре, що на фоні складної ситуації в країні, ще є промисли, що приносять задоволення і користь. Популяризація народних промислів дає можливість реалізуватися людям, які мають хист, тим самим пропагується своє рідне, а не закордонне.

Створення виставок сприяє об'єднанню творчих та талановитих людей, поділ досвідом, передача молоді надбань та вмінь нашого старшого покоління.

Не дарма в народі кажуть: «Яблуко від яблуні далеко не падає», у талановитих батьків і талановиті діти, а діти це майбутнє нашого народу і нашої квітучої України.

Мета:

- ознайомитися з народним промислом жителя с. Новоукраїнки Омельченка Б.А.
- зустрітися і провести бесіду з народним умільцем
- зробити фотопідбірку робіт Омельченка Б.А.
- залишити інформацію для наступних поколінь про талановитого односельця.

Короткі біографічні відомості про Омельченка Б.А. Народився Борис Андрійович 8 березня 1939 року в селі Гайчул (зараз Новоукраїнка) в багатодітній сім'ї (8-mero дітей). Батьки були колгоспниками. Старша сестра мала хист до малювання, тому вивчилася і стала вчителем образотворчого мистецтва. Брат теж був талановитим, добре малював, був

Лозоплетіння

художником оформлювачем та працював у конструкторському бюро. Талант до малювання перейшов від матері родини Аблицових (по лінії матері).

У 1946 році пішов до школи. Закінчив 8 класів.

У 1954 році закінчив УМСХ (механізатора), працював трактористом, помічником комбайнера.

У 1958 році пішов до армії. Служив у ракетних військах у Ростові-на-Дону до 1962 року. В армії писав статті «Солдатські будні».

З 1962 року пішов працювати у колгосп імені Суворова механізатором та помічником комбайнера.

Одна із багатьох робіт різьби по дереву

Одружився з Яблунівською Лідією Григорівною. Виховали трьох дітей: дві доньки та сина, але, нажаль, син Сергій – помер. Обидві доньки мають вищу педагогічну освіту: старша Ворошиліна Ольга Борисівна – вчитель іноземної мови, менша донька Нестропа Тамара Борисівна – вчитель історії, довгий час працювала директором Новоукраїнської середньої школи.

Захоплення ремеслом. У вільний від роботи час займався різьбою по дереву. Був учасником багатьох виставок у районному центрі та на території села, має нагороди (грамоти).

З'явилася зацікавленість лозоплетінням. Цією справою займається 13 років. Любов до цього виду народного промислу прищепив сват, свекор молодшої доньки Тамари Борисівни (Нестропа). На плетіння великої корзини витрачається до 5 годин часу, на меншу – 3 години. Дуже багато часу витрачається на підготовку матеріалу до роботи.

Передача досвіду. Борис Андрійович залюбки спілкується з дітворою, яка виявила інтерес до ремесла. Намагається свої знання передати і своїм онукам Дмитру та Денису. Онуки залюбки опановують ремесло свого дідуся. Борис Андрійович з великою радістю і захоплення розповідає про тонкості і мудрості ремесла. Багато створених виробів виготовляє на замовлення і продає односельцям. Частина його виробів багато разів прикрашала виставки в Будинку Культури села Новоукраїнки.

Висновки:

- Зібрану інформацію використовувати на уроках географії з теми «Народні промисли»
- Залишити зібраний матеріал для передачі наступним поколінням.
- Гордитися, що поруч з нами живуть такі талановиті односельці.
- Вести пропаганду і зацікавлювати молодь цим народним промислом, щоб справа умільця жила довго.

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

ПОЛІТ У БЕЗСМЕРТЯ

*Виконали: Вахміна Лілія, Копил Яна, Панасенко Лада,
учні Мелітопольського навчально-виховного комплексу № 16,
вихованці КЗ «Центр туризму» ЗОР*

*Керівник: Омельченко Наталя Василівна, вчитель
Мелітопольського навчально-виховного комплексу № 16,
керівник гуртка «Юні екскурсоводи»*

Дослідження відзначається надзвичайною нагальністю осмислення найбільш значущих для суспільного життя питань, пов'язаних з сучасними подіями в зоні АТО. Ще донедавна ми жили в мирній країні, тепер наша земля опалена полум'ям військових дій. Віднедавна ми значно глибше сприймаємо вислів «Слава Україні – Героям слава!», бо нині ці слова набули нового змісту. Наразі вже точно зрозуміло кому ці слова адресовані в першу чергу, і не в кого немає сумнівів, що ці герої – чоловіки, які зі зброєю в руках захищали й продовжують захищати східний кордон Батьківщини.

Наше **завдання** зберегти пам'ять про українських захисників, які віддають своє життя заради добра українського народу, його свободи й державності, могутності й процвітання.

На календарі – жовтень 2017 року. В цьому році виповнилося 26 років відтоді як на політичній карті світу з'явилася Українська держава. Проголошення її незалежності відбулося мирним цивілізованим шляхом у стінах парламенту. І пересічні українці неабияк раділи цій події, розмірковуючи над тим, як розбудовуватимемо свою країну. Наші громадяни тоді не знали, що мине небагато часу, і в нетрях Кремля народжуватимуться плани повернення нас «під крило старшого брата». Не думали, що під його «Градами» і «Ураганами» гинутьимуть наші люди – ровесники незалежності. На захист країни піднімуться кращі представники українського народу, мешканці всіх українських міст і сіл [3].

Російсько-український конфлікт 2014 року відкрив цілком нову сторінку вітчизняної історії. Першим його актом стала анексія Криму. Продовженням експансії керівництва РФ стала війна на Сході України. Відкрився рахунок жертв серед українських військових силових структур та мирного населення. У відповідь українська влада 13 квітня 2014 року оголосила про початок антитерористичної операції, що триває і досі.

Від початку АТО на Сході Україна вже не дорахувалася понад двох тисяч своїх синів: солдатів і офіцерів, чий життя обірвали кулі й снаряди покидьків [3]. Серед них і наші земляки – льотчики 25-ої бригади транспортної авіації Повітряних Сил України.

Політ у безсмертя... Так називають останній виліт мелітопольського екіпажу, який загинув під Луганськом. Відстоюючи територіальну цілісність нашої держави, солдати й офіцери власною кров'ю пишуть новітню історію незалежної України. За останні роки словосполучення «Захисник Батьківщини»

стало близьким для кожного з нас. Сучасна боротьба за незалежність не оминула нікого. В цій війні кожен з нас, українців робить свій внесок у загальну перемогу. А наші солдати за майбутнє борються ціною життя [2, 3].

14 червня 2014 року стало чорною датою не тільки в історії 25-ої транспортної авіації, але й всього Мелітополя, де вона базується. Екіпаж з цієї бригади загинув в небі над Луганськом, доставляючи на борту ІЛ-76МД в зону АТО військовослужбовців 25-окремої Дніпропетровської повітряно-десантної бригади, а також вантаж. При заході на посадку в аеропорт «Луганськ» терористи з ПЗРК збили військово-транспортний літак ІЛ-76МД ЗСУ. Загинули усі 49 чоловік [1].

Експонати музею "Політ у безсмертя"

Справжній чоловік – це той, хто сміливо йде вперед, бо знає, що правда на його боці; той хто в біді здатен на вчинок і не хизується ним. Для нього такі поняття, як честь та відвага у протистоянні з ворогом набувають особливого значення. Мужність, військова доблесть героїчного екіпажу підполковника Олександра Білого буде вічним прикладом для багатьох поколінь

мелітопольців. У Домі офіцерів Авіамістечка відкрито музей пам'яті «Політ у безсмертя». Пам'ятки музею нам нагадують про те, «що є така професія – вітчизну захищати». Про таку професію з дитинства мріяли більшість загиблих екіпажу ІЛ-76. Для Сергія Телегіна, Михайла Дьякова, Олександра Козолія й Віктора Ментуса прикладом завжди були їх батьки, якими вони дуже пишалися. Штурмана ескадрильї Ігоря Скачкова повернула в авіачастину доля. У 2010 році він звільнився з лав Збройних Сил України, вийшов на пенсію, але не зміг без неба, без польотів й через два роки відновився на службі. В рідний колектив через шість років цивільного життя у 2013 році повернувся і старший технік обслуговування електронного обладнання Олег Павленко. У 1990-х роках він покинув лави Збройних Сил України, але у 2011 році, будучи достатньо успішною людиною, відклав всі свої справи, знову повернувся до служби.

Для членів екіпажу ІЛ-76 прикладом для професійного росту був їх командир – Білий Олександр, який брав участь у багатьох авіашоу, їздив у закордонні відрядження. Він і Володимир Буркавцов вільно володіли англійською мовою, про що свідчать міжнародні сертифікати. Віктор Ментус був єдиною дитиною у сім'ї. Його батько закінчив військову кар'єру у званні підполковника. І як би щось відчуваючи, категорично не бажав віддавати сина

до військового училища. Але закінчивши Таврійський агротехнологічний університет (ТГАТУ), Віктор прийшов служити у військову частину А 3840 прапорщиком на посаду старшого оператора авіаційного загону. З самого початку служби він покорив усіх своєю працездатністю, бажанням бути одним із кращих радистів. Великим професіоналом у своїй справі був і начальник ТЕЧ інженерно-авіаційної служби авіаційної ескадрильї Сергій Телегін. Про це наглядно свідчить витяг з послужного списку. Кращим старшим повітряним стрільком у військовій частині був і Олександр Ковалік, який залишився на понадстрокову військову службу у 1993 році.

Всі загиблі льотчики – справжні українці. Не за паспортами, а за станом душі, переконаннями, духом. У грізний для України час вони пішли її боронити, виконуючи військовий обов'язок. Вони вже ніколи не повернуться до рідних домівок, не обнімуть посивілу від чекання матер, не приголублять дружину і діточок, не сядуть за стіл з батьком, щоб відзначити своє повернення з бойового завдання. Їм би жити й жити! Не судилося! Але вони стали творцями нової, справді незалежної України, де кожен з нас хоче почуватися особистістю.

Справжніми героями, які не вмирають, вони залишаються в нашій пам'яті. Про це відзначив на річниці загибелі льотчиків Сергій Мінько, на той час виконуючий обов'язки міського голови: *«Погибли 9 наших земляков. Они с честью и до конца выполнили свой воинский долг перед родиной. Эта трагедия коснулась не только семей погибших – это наша общая беда, это боль всех мелитопольцев.... Память о наших героических земляках навечно останется в наших сердцах. Пусть подвиг героически погибшего экипажа будет примером воинской доблести. Вечная память героям»* [4].

За мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі та незламність духу члени екіпажу ІЛ-76 відповідно до Указу Президента України посмертно нагороджені орденами «Богдана Хмельницького» та «За мужність».

Експозиція загиблим льотчикам
у краєзнавчому музеї

У річницю загибелі екіпажу на мітингу-реквієму 14 червня 2015 року командир 25-ої бригади військово-транспортної авіації, гвардії полковник Дмитро Мимріков згадував: *«Прошел год, а я помню, наш последний вечер так, как будто это было вчера. Помню, о чем говорили, что планировали. Зная, что ситуация в Луганске сложилась таким образом, что наши силы были отрезаны от основных сил,*

мы получили задачу доставить груз: воду и еду. Даже зная об опасности, зная, как командир экипажа Александр Белый фанатично любил Украину, могу сказать, что он все равно бы не свернул и выполнил бы приказ до конца» [4].

Яскравим прикладом мужності, незламності, відваги і героїзму, вони залишаться в наших серцях. Це особливо відчуваєш біля експозиції краєзнавчого музею «АТО на Сході України», коли розглядаєш фото і речі льотчиків. Кожна з речей буквально нагадує про присутність свого господаря. Важко було розлучатися з речами свого чоловіка дружині Сергія Телегіна. До краєзнавчого музею вона принесла його форму й нагороди. Акуратним почерком заповнено блокнот помічника командира екіпажу Михайла Дьякова. Його військовий плащ також виставлено в музеї. Подих затинає, коли дізнаєшся що, він повністю віддавав себе службі, небу.

Меморіал пам'яті екіпажу ІЛ-76 у авіамістечку

Виявляється, життя інколи справді ділиться на «до» і «після». 23 роки Україна, на щастя, не знала війни. Наш народ пишався тим, що у складні 1990-ті роки Україні вдалося зберегти мир, але війна не обійшла нашу державу тепер. Ще три роки тому ми з вами не особливо

звертали увагу на слова «Слава Україні – Героям слава». А тепер вони набули нового реального непідробного змісту. Наразі всім зрозуміло кому ці слова адресовані, й ні в кого не має сумнівів, що ці герої – це мужні воїни, що зі зброєю в руках захищають суверенітет та територіальну цілісність України. Мине небагато часу, і про цих хлопців напишуть книги, знімуть фільми. А в школах на «Уроках мужності» дітей вчитимуть любити рідну землю, захищати її від ворогів так, як це робили вони, сьогоденні воїни [4].

Історія знає багато прикладів, коли гірше озброєні і обмундировані армії, гідно протистояли противнику. Згадаймо битву біля Фермопіл 480 року до нашої ери, коли 300 спартанців на чолі з царем Дарієм стали на смерть проти армії перського царя Ксеркса. На початку минулого століття армія Юзефа Пілсудського, захищаючи Польщу від більшовиків, вщент розбила армію Тухачевського, яка за чисельністю втричі-вчетверо була більшою.

Події, наведені вище, відбувалися в різних країнах, за різних геополітичних умов і в різні часи. Проте в усіх цих військових протистояннях високий моральний дух людей, які боронили свою землю, допоміг ним вистояти: програючи в чисельності, озброєнні, вони змогли перемогти значно сильнішого ворога. Путін, розв'язавши проти України неоголошену війну, не лише забезпечив бойовиків технікою і озброєнням, а й допомагає їм живою силою: на Донбасі воюють цілі підрозділи російської армії. Протистоять їй солдати й офіцери Українського війська, яке ще рік тому було вкрай погано

обмундированим і озброєним. Хто тоді міг повірити, що воно так швидко оговтається і через кілька місяців бойових дій пожене ворога зі своєї землі? Мабуть, лише затяті оптимісти.

Хто б міг подумати, що українські вояки зупинять ворожі підрозділи, які перетнуть кордони, не сподіваючись, мабуть на гідну відсіч? Адже російська армія за висновками міжнародних експертів, вважається однією з найсильніших у світі. Проте наші хлопці зробили це [3].

Отже, ми переможемо! Любов до Батьківщини – найсильніший аргумент.

Список використаних джерел:

1. *Каліновська, О., Ериштова, О., Назаренко, Є., Трохимчук, В., Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО. [Текст] /*
2. *О. Каліновська та інші. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. - 511 с.*
3. *Вклоняємось доземно українському солдату (друге видання) [Текст] / К.: Народна армія, 2015. – 196 с.*
4. *Зятьєв С. Ми переможемо. [Текст] / С. Зятьєв // Військо України. – серпень 2015. – С. 6-9.*
5. *Золотов, В. «Поет, дудиною в вечність». [Текст] / В. Золотов // Новий день. – 17 червня 2015. – С.*

РОЗВИТОК ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ В КОНТЕКСТІ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ

*Виконали: Супруненко Аліна, Пазюк Поліна,
учні Вільнянської гімназії «Світоч»,
вихованці КЗ «Центр туризму» ЗОР*

За сто років з часу проведення столипінської аграрної реформи у соціально економічному і політичному житті України відбулися величезні зміни. З проголошенням незалежності України у 1991 р. і подальшим розвитком держави, становленням її ринкової економіки, інтеграції до європейського економічного простору, посилюється інтерес до минулого українського народу, прагнення більш глибоко пізнати та осмислити історичний досвід України у різні епохи.

Одна з таких проблем, яка викликає і сьогодні неоднозначні, суперечливі оцінки істориків та економістів - це економічні та соціальні наслідки столипінської аграрної реформи. Звернення до цієї теми особливо актуальне, адже сільське господарство в економічному житті України завжди відігравало велику роль. Розгляд впливу столипінської аграрної реформи на розвиток народного господарства Запорізького краю, незважаючи на досить значну віддаленість тих подій, може бути корисним у деяких своїх аспектах при формуванні нинішньої аграрної політики, виходячи з історичного досвіду минулого.

В сучасних умовах економічного розвитку важливого значення набуває не тільки критична оцінка різних соціально-економічних моментів у реалізації столипінської реформи, але й звернення більшої уваги на позитивний, цінний досвід її впливу на розвиток сільського господарства. Врахування цього історичного досвіду в нинішніх умовах розвитку ринкової економіки сприятиме

внесенню певних корективів у пошуках оптимальних шляхів становлення нової економічної системи, а з нею й сучасного українського суспільства в цілому.

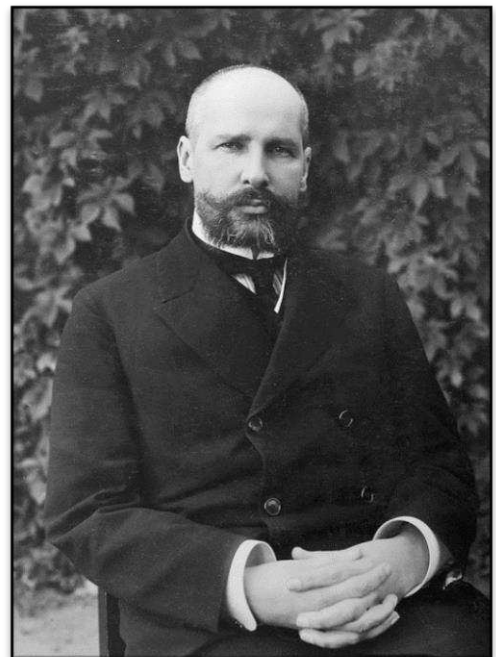
Дореволюційна, радянська та сучасна історіографія проблеми свідчать про велику дослідницьку роботу істориків, економістів у розгляді окремих питань, пов'язаних з реформою та її соціально-економічними наслідками; у радянський період вивчення проблеми було значною мірою заідеологізованим; сучасні дослідження звертають більшу увагу на ті позитивні моменти реалізації реформи, які не знайшли всебічного і достатнього відображення у працях радянських істориків. Дореволюційна, радянська та сучасна історіографія проблеми представлені значною кількістю праць, серед яких з різних аспектів дослідження можна виділити праці: про загальні економічні наслідки реформи з проблем розвитку кредиту та кооперації на селі; А. П. Корелін - динаміку розвитку кредитних та інших товариств, призначення сільгоспзозик, зростання удільної ваги селян-вкладників в ощадні каси; В. І. Марочко виділяє особливості української селянської кооперації цього періоду); дослідження з проблем розвитку промисловості названого періоду (О. О. Нестеренко показує роль монополій у розвитку окремих галузей промисловості; Ф. Є. Лось досліджував динаміку різних галузей, вплив реформи на склад робітничого класу; в окрему групу можна об'єднати монографії з проблем розвитку сільгоспмашинобудування); з проблем розвитку торгівлі та транспорту (О. С. Попов досліджує експорт з українських губерній, імпорт, рівень товарності українських хлібів на світовому ринку; Б. А. Кругляк - діяльність усіх форм внутрішньої торгівлі, в т. ч. торговельної діяльності земств та кооперативів).

Метою дослідження є виявлення характерних рис столипінської аграрної реформи в Україні, а саме в Запорізькому краї (в Катеринославській губернії, особливу увагу приділяючи Олександрівському повіту), а також її економічних й соціально-політичних наслідків для українського селянства.

У контексті означеної мети конкретизовано такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати загальноімперський хід впровадження столипінської реформи;
- дослідити становище сільського господарства Запорізького краю в дореформений період;
- вивчити безпосередньо зміни в сільському господарстві краю під час столипінської реформи.

Сільське господарство та розвиток поземельних відносин у Запорізькому краї в період столипінської реформи. Для того, щоб краще зрозуміти, як саме розвивався наш край під час столипінської аграрної реформи, слід згадати, що саме вона собою являла і яким був наш край у дореформений період.

П. Столипін

У 1906 р. в Російській імперії розпочалася аграрна реформа, метою якої було зруйнування общини та створення прошарку приватних селянських господарств як опори держави. За прізвиськом ініціатора цієї реформи, голови Ради міністрів й міністра внутрішніх справ Росії Петра Столипіна, вона дістала назву столипінської аграрної реформи.

Реформа проводилася у кількох напрямках:

- 1) вихід селян з общини та перехід до хутірського чи відрубного господарства;
- 2) переселення селян з малоземельних до багатоземельних районів;
- 3) створення Селянського земельного банку для допомоги селянам у купівлі землі [1].

Столипінська реформа — це ряд законодавчих актів царського уряду, спрямованих на перерозподіл селянських земельних ділянок, надання селянам права виходу з громади, зміцнення приватної власності на землю, ліквідацію обмежень щодо відчуження надільних селянських земель [2]. Згідно з цими законами кожному селянинові надавалося право закріпити свою земельну ділянку, що перебувала у розпорядженні сільської громади, в особисту приватну власність; після чого він мав змогу з цією землею вийти з громади, господарювати на хуторі чи отримати відруб (польова ділянка без садиби) або продати її. Селяни могли брати кредит у Селянському земельному банку. Однак ціна за викуп землі була високою, і це робило її недосяжною для основної селянської маси [2]. Для проведення реформи на місцях створювалися землевпорядкувальні комісії.

Наш край у дореформений період відрізнявся від інших тим, що вже мав досить розвинені капіталістичні відносини, вів активну торгівлю, а сільське господарство починало поступово змінювати свої пріоритети. Традиційне скотарство все більше поступалося землеробству. Збільшення кількості робочих рук (за рахунок збільшення народжуваності, а також численних мігрантів) надало можливість освоювати цілині землі, через що зростає площа посівів, переважна більшість господарств починає вирощувати зерно на продаж. Зернові поступово зайняли 50 - 75 % орних земель. Зростання цін на зерно, підвищення попиту на нього, підштовхували до вдосконалення знарядь праці. Звичайними у господарстві селян стають жниварки, сіялки, віялки, у кінці XIX ст. парові молотарки та плуги [2, 5].

Головним товаром на ринках краю стає зерно. Щорічно через Бердянський порт проходило 10 млн. пудів зерна. Значення Олександрівська збільшується з розвитком пароплавства по Дніпру, пожвавлюється хлібна торгівля через Херсонський порт. Торгівля не може існувати без кредиту, тому в повітових містах починають діяти представники “Азовсько-Донського” та “Петербурзького міжнародного банків”, виникає мережа невеликих банків [2].

Таким чином, напередодні аграрної реформи П. Столипіна Південь України, зокрема і Олександрівський повіт Катеринославської губернії, являв собою регіон з розвинутими капіталістичними відносинами в сільському господарстві, що було орієнтоване на товарне виробництво збіжжя.

На першому етапі реформи у краї передбачалося закріплення землі у власність, на другому - виділення у хутірське чи відрубне господарство. Селяни

більш охоче отримували землю за згодою земського начальника, ніж за згодою своєї колишньої общини, бажаючи залишити за собою надлишки землі, отримані при останньому перерозподілі. Рідко відбувався повний розпуск общини та розподіл землі, але слабкість общин у краї, товарна спрямованість господарства стали причиною швидкої реалізації реформи у нашому краї (за 10 р. 55% селян вийшло з общини) [2].

Виходячи з общини селянин бажав створити міцне господарство. Надільної землі для цього не завжди вистачало, і тому селяни були змушені купувати землю. Цьому сприяв Селянський банк, який сам скуповував землі у дворян, колоністів та інших власників, щоб потім невеличкими ділянками продавати їх селянам у кредит на 55 років. Найбільше землі в Олександрівському повіті продавали німецькі колоністи; на другому місці по продажах були поміщики. При наданні кредиту проводилася перевірка селян щодо їх спроможності виплатити кредит, оговорювалися зобов'язання. Основними покупцями землі були селянські товариства, селяни, міщани та купецтво (охоче вкладали гроші у землю) [2, 4].

Слабкість общинної традиції в Запорізькому краї, її суттєві відмінності від загальноросійської традиції, товарна направленість сільського господарства і наявність великої кількості міцних селянських землеробських господарств стали причиною швидкої реалізації реформи. Якщо в центральних російських губерніях протягом 10 років проведення реформи вийшло з общини і створило приватні господарства лише 23 % селянства, то в Запорізькому краї – майже 55% [1].

Ще одним варіантом вирішення проблеми забезпечення землею селян було переселення. Незважаючи на те, що земельний голод у краї відчувався менше, ніж у інших губерніях, процес переселення охопив і Запорізький край.

Переселення відбувалось у два етапи:

- 1) селяни-ходаки за документами від місцевого начальства відправлялися до Сибіру обирати землю. Один ходак міг закріпити землю для чотирьох сімей своїх односельців;
- 2) переселення сімей на нові землі.

За період 1906-1913 рр. з Катеринославської губернії переселилося 161,5 тис. чоловік. Із Олександрівського повіту у 1908-1910 рр. виїхало майже 20 тис.чоловік [1, 2].

Для Запорізького краю переселенський рух став трагедією. Десятки тисяч сімей розпродували своє майно і вирушали у пошуках долі до визначених для переселення регіонів Росії. Край залишали працьовиті та хазяйновиті сім'ї.

Таким чином, протягом століпінської реформи на Півдні України на колишніх надільних землях було створено 204 055 відрубів та хуторів, а в Катеринославській губернії – 90488. Більша їх частина (65%) виникла шляхом розверстання, а менша (30%) – шляхом окремого чи групового виділу. При цьому лише виділ одноосібникам або невеликим групам призводив до створення дійсно міцних господарств. Розверстання, чи масовий виділ, став причиною виникнення значної кількості дрібних, недієздатних відрубів. Останній факт зумовив процес повторного проведення землевпорядних робіт,

продажу та спекуляції колишньою надільною землею та обезземелення селян [3].

Висновки. Столипінська реформа була складним, часто суперечливим процесом у розвитку тодішнього суспільства, і наслідки її не були однозначними для різних прошарків населення. В умовах капіталізму не могло бути однакового розвитку всіх селянських господарств; кожне представляло собою окрему господарську одиницю з певним складом мислення господаря, стереотипами, своєю багатовіковою економічною спадщиною, кількістю членів сім'ї тощо.

Аграрна реформа 1906 р. привела до позитивних змін в усіх сферах життя України в цілому.

Історичний досвід впровадження агрономічних заходів у селянських господарствах Катеринославської губернії і, зокрема, Олександрівського повіту, поступових змін у психології господарів на шляху до поліпшення життєвого рівня своїх сімей, створення та діяльності земських кас дрібного кредиту, збутових, кредитних, споживчих кооперативів, а також впливу столипінської аграрної реформи на окремі галузі сільського господарства, промисловості, на зміни у внутрішній та зовнішній торгівлі, транспортних перевезеннях, безперечно, є цінним сьогодні і може використовуватись, в окремих своїх аспектах, при формуванні сучасної аграрної політики в нашій державі, зокрема для остаточного прийняття рішення щодо зняття чи подовження мораторію на продаж землі.

Список використаних джерел:

1. Бойко А.В., Турченко Ф.Г. *Історія рідного краю. – Запоріжжя, «Премер». 2000., ст.100 – 102.*
2. otherreferats.allbest.ru/history/00102379_0.html
3. <http://web.znu.edu.ua/pu/articles/181.pdf>
4. meria.zp.ua/test/index.php?id=193
5. http://stud.wiki/history/2c0b65625b3ac68b5d53b88521216c27_0.html

МЕНОНІТСЬКІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ В СЕЛАХ ТІГЕ І ОРЛОФФ МОЛОЧАНСЬКОЇ КОЛОНІЇ

*Виконала: Белявцева Діана, вихованка
гуртка «Калинонька» Будинку дитячої та
юнацької творчості Мелітопольської РР*

*Керівник: Пейчева Світлана Олександрівна, керівник
гуртка «Калинонька» Будинку дитячої та
юнацької творчості Мелітопольської РР*

Сьогодні питання освітньої реформи в Україні є актуальними як ніколи раніше і всі державні та суспільні зусилля мають бути спрямовані на їх втілення. Освітній потенціал – одна з небагатьох конкурентних переваг України на теперішньому переломному етапі нашої історії. Для того, щоб вчителі, учні, студенти, діти з особливими потребами загалом розкрили його та реалізували

необхідно створити відповідні умови. Тож звернення до величезного історичного досвіду попередніх поколінь менонітів з питань утримування й розвитку освітніх навчальних закладів різних типів на території сучасного села Орлове Мелітопольського району Запорізької області набуває особливої актуальності.

Особливості розвитку системи освіти менонітських громад Півдня України стали предметом наукового дослідження В.Ю. Ганкевича, І.А. Задерейчука, М.Белікової та інших.

Наше дослідження проводилося протягом 2 місяців на краєзнавчому матеріалі села Орлове.

Мета дослідження – дослідити специфіку системи освіти в менонітських колоніях Тіге й Орлофф Молочної колонії.

Завдання дослідження: визначити, який вплив мала на освітні процеси діяльність нашого земляка Йогана Корніса; дізнатися, які типи навчальних закладів існували на той час на території сучасного села Орлове.

Методи дослідження: аналіз історичної, педагогічної, спеціальної літератури з досліджуваної теми. Він відбувався з опорою на обширне коло джерел і літературу, які, в свою чергу, є достовірним джерелом тих часів. Архівні матеріали, звіти про пожертвування, введені в науковий обіг, архівні матеріали і документальні джерела з проблеми дослідження тощо. Та метод - порівняння матеріалу даної епохи з іншою. На цьому етапі відбувається підтвердження та зіставлення фактів і подій в умовах історичного розвитку освіти у минулому і теперішньому часі.

Меноніти, переселившись на Південь України, перенесли на нове місце власну систему освіти, що була сформована, ще задовго до міграції в наш край. Школа та освіта в житті менонітських колоній відіграли дуже важливу роль, що значною мірою пояснювалося традиціями, закладеними ще на історичній батьківщині – в Німеччині. Меноніти надавали особливого значення вихованню та освіті дітей, вважали писемність найважливішою потребою людини, вирізнялися працьовитістю, соціальним укладом життя, морально-етичними нормами.

Вже на початку XIX ст. в менонітських закладах освіти склалася своя специфічна система навчання. У школах навчалися хлопчики й дівчатка віком від 7 до 14 років. Офіційно навчальний рік тривав з 1 вересня до 1 (або 15) травня, але фактично він скорочувався, оскільки діти допомагали батькам у сільськогосподарських роботах та по господарству. У 1841 р. в колоніях були розроблені й прийняті «Правила відвідування сільських шкіл та дитячого навчання». Вони передбачали обов'язкове відвідування дітьми школи, регулярний облік відвідування, сплату сім'ями колоністів грошового штрафу в розмірі 3 коп. сріблом у випадку пропуску занять учнем без поважної причини. Грошові штрафи бралися за квитанцією й передавалися до шкільної каси, а згодом використовувалися для придбання підручників для бідних дітей, заохочення тих учнів, які склали екзамен на відмінно. Сільські школи не були однотипними: існували певні відмінності в програмах, виборі дисциплін.

Головним завданням школи було навчити дітей читати, писати, рахувати, вивчити напам'ять Катехізіс.

У 1814 р. на території сучасного села Орлове менонітами була збудована перша початкова школа, на той час вона мала лише одну кімнату, знаходилась у Молочанській колонії між Орлофф і Тіге. На перших порах шкільна справа в менонітських колоніях носила примітивний характер. Будь - який освічений меноніт, виходець із Пруссії навчав дітей читанню і релігійному співу.

1822 р. у колонії Орлофф було відкрито середню школу (пізніше центральне училище). Ініціатором її заснування виступав Йоганн Корніс. Школа була збудована за зразком пруських однокласних училищ. Для центральних училищ можна виділити декілька характерних рис, а саме: вони відкривалися за приватною ініціативою німців; причинами створення центральних училищ було те, що батьки бажали дати своїм дітям більш ґрунтовну освіту на новій Батьківщині. В центральні училища приймалися діти, що вже отримали освіту в церковнопарафіяльних школах і досягли 12-річного віку. До програм включалися також додаткові предмети, наприклад, фізика або геометрія. В училищах було зібрано кваліфікований педагогічний склад [2].

В Орлівському центральному училищі з 1822 по 1829 рр. вчителював Тобіас Фот – уродженець Брандербурга. Після нього в учителі був призначений Генріх Гезе, уродженець Пруссії, що переселився на початку ХІХ ст. до Росії. Він отримав педагогічну освіту в Пруссії. Проживаваючи в Росії він швидко і досконало вивчив російську мову і викладав нею в Орлівському училищі. Після Гезе вчителював Рідігер, він також викладав російською мовою. В 1847 р. Орлівське училище згоріло і заняття в ньому довгий час не поновлювалися. Ініціатором його відновлення стала визначна постать цього періоду – голова Сільськогосподарського союзу, відомий у багатьох губерніях України, наш односелець, меноніт Йоганн Корніс, якому Височайшим указом 1843 р. було передано управління народними школами в колоніях Молочанського менонітського округу. За короткий термін діяльності на цьому поприщі (помер у 1848 р.) Корнісу вдалося зробити досить багато:

1) він спробував послабити панування менонітських духовних старшин у сфері освіти;

2) взявся за реформування школи;

3) допомагав у вирішенні матеріальних проблем шкільної освіти;

4) проводив учительські конференції, щомісячні учительські збори на місцях, де обговорювалися відкриті уроки;

5) склав інструкцію для шкіл, яка була орієнтована на змістовність та інформативність навчального процесу, вводив “тарифну сітку” при визначенні зарплати вчителям, встановлював екзамен при прийнятті учителя на роботу.

Й. Корніс велике значення приділяв підвищенню не тільки рівня освіти вчителів, але й вдосконаленню їх методичних навиків. Він видає "Загальні напрямки роботи з школярами для вчителів Молочного району", в яких дає 87 порад для покращення якості освіти. Результати шкільної реформи Й. Корніса не змусили себе чекати: змінилися програми менонітських шкіл, покращилося викладання, підвищився авторитет шкільного вчителя.

Завдяки цій людині у 1860 р. в Орлофф замість колишнього згорілого училища, було відкрито центральне менонітське училище, де навчалися майбутні вчителі, волосні писарі і бухгалтера. У 1881 р. воно було перетворене на чотирикласне училище. З 1888 р. викладання всіх предметів училища окрім Закону Божого і німецької мови, ведеться російською мовою. Фінансування навчальних закладів розв'язувалося традиційно для всієї системи освіти, тобто шляхом грошової підтримки від громад і плати за навчання. Крім того, земські організації теж брали участь у виділенні коштів. Створивши центральні училища, німці тим самим змогли розв'язати проблему підготовки для своїх початкових шкіл педагогічних кадрів на місцях, яким були близькі проблеми школи. Крім того, отримані випускниками знання дозволяли їм продовжити освіту у середніх, а по закінченню у вищих навчальних закладах. Пізніше у 1913 р. цю споруду знесли.

18 липня 1913р. до властей Таврійської губернії надійшло прохання про спорудження нової середньої школи у селі Орлофф. Його від імені школи підписав Корнеліус К. Тейвз. До листа додавався проект, який був дуже нетиповим. Його розробив Йоган Бройль, архітектор та проектант мостів. Свого часу батько Бройля був директором тієї середньої школи. 2 серпня відділ архітектури у Сімферополі – столиці Таврійської губернії, затвердив проект як технічно можливий. Далі його погодили із Бердянською регіональною поліцією

Центральна школа в с. Орлово

щодо безпеки учнів. Після надання згоди тією установою почалося будівництво. Урочисте відкриття відбулося скоріше ніж за рік, а саме 20 травня 1914 р. Будинок школи був двоповерховий у центральній частині, а по обидва боки мав два одноповерхові крила. Спадистий дах ховався за пишно прикрашеним парапетом. На першому поверсі розмістилося велике фойє, за яким починалися класні кімнати. У кінці фойє були сходи, що провадили на

другий поверх, де чільне місце займала актова зала з високими вікнами, які виходили на вулицю. Будинок відрізнявся від усіх інших менонітських споруд. Фасад будинку має багато рис німецького модерну. Центральний ризаліт оформлено у вигляді арки, простір якої заповнено вікнами, що справляють враження скляної завіси. Проект на ті часи можна було назвати дуже передовим. Подвір'я школи оточувала проста пікова огорожа з цегляними стовпчиками. До будинку школи примикало житло вчителів, а за ним була велика стодола. На території школи передбачено місце під город та пральню із сушкою [3].

Створення умов для навчання дітей з особливими потребами сьогодні під час проведення освітньої реформи в Україні є одним з найважливіших питань [4]. Меноніти одними з перших зробили спробу з відкриття освітніх закладів

для глухонімих дітей. Вперше ідею можливості навчання глухонімих дітей висловив Л. Катерфельд.

У 1880 р. меноніти Гальбштадтської волості прийняли рішення про необхідність заснування спеціального училища такого типу «Маріїнська школа для глухонімих» в Тіге. Навчальний заклад засновано на честь визначення 25-ї річниці царювання Олександра II і названо на честь дружини імператора, Марії.

Величезна споруда, що справляла неабияке враження, була закінчена у 1890 р. Вартість будівництва становила 40 000 рублів. Приміщення училища розраховано на 40 учнів. Училище утримувалося на спільні внески менонітів. Вікна та деякі інші необхідні речі сплатили приватні жертводавці. Приміщення школи складалося із класних кімнат, у класі стояли два довгі столи і лавки на яких сиділи учні, спальні, їдальні та житла для вчителів. Одну частину училища займала квартира вчителя Г. Классена, яка складалася з чотирьох кімнат і кухні. Поруч зі школою розмістилися й інші будівлі, такі як майстерні. Воду для кухні, вбиралень, прання та стайні брали з артезіанського колодязя.

Класна кімната в Маріїнській школі для глухонімих

У 1910 р. в закладі викладали 4 вчителі і вчителька. Викладання велося німецькою мовою. Шкільна програма була розрахована на 9 років навчання. Діти отримували початкову освіту, як і у всіх інших сільських школах. До шкільної програми було включено предмет - ручна праця. З великим успіхом діти навчалися столярній справі, плели кошики та шили. Раз на рік влаштовували ярмарки з продажу дитячих виробів. Виручені гроші йшли на утримання школи. Школа облаштована була у такий спосіб, щоб максимально відтворити родинну атмосферу і забезпечити індивідуальні потреби кожної дитини. Установа вважалася однією з найкращих шкіл такого типу у Російській імперії, оскільки створювала домашню атмосферу, брала дуже помірну плату за перебування дітей, забезпечувала високий викладацький рівень і добре платила вчителям [1].

Викладачі які працювали у Маріїнській школі, мали закінчені студії у Петербурзі та Франкфурті. Вони систематично відвідували семінари в Росії та Німеччині. Вчителі У. Судерманн і Х. Янцен працювали на цій роботі протягом 30 років [5].

Унікальність навчальних закладів для глухонімих дітей обумовлена тим, що кількість учнів динамічно зростала із року в рік у тому числі й за рахунок представників інших національностей. Це було викликано професіоналізмом педагогічного складу.

На жаль з початком I Світової війни намітилось поступове зменшення чисельності учнів. Причина цього явища криється в погіршенні матеріального

стану батьків учнів. Таким чином, війна стала руйнівним чинником у розвитку німецьких навчальних закладів і шкіл для глухонімих дітей зокрема.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у системі освіти німців сформувався новий тип навчальних закладів – жіночі училища. Їх поява передусім пов'язана з бажанням батьків дати дівчатам ґрунтовнішу освіту. Особлива увага приділялася урокам праці. У 1907 р. в колонії Тіге – Орлофф меноніти відкрили училище для навчання дівчат. Жіночі училища зберігали традиційну конфесійність.

Отримані знання в цих навчальних закладах давали змогу дівчатам згодом заробляти собі на життя, працюючи медсестрами та вчителями. Слід зазначити, що ці училища були дуже популярні, про що свідчить зростання їх кількості та чисельність учнів. Фінансування здійснювалося в основному за рахунок плати за навчання, а також надходжень від членів опікунського комітету кожного із училищ. Створення жіночих навчальних закладів було прогресивним явищем. Воно сприяло виведенню жінок з розряду домогосподарок у повноцінні члени суспільства [2].

На сьогодні в с. Орлове залишилася лише одна менонітська споруда – Маріїнська школа для глухонімих, тут знаходиться сільська бібліотека, Будинок культури. У 2014р. на честь 200-річчя заснування першої школи в селі Орлофф на території Орлівської ЗШ було відкрито пам'ятник.

Отже, наше дослідження системи освіти, що склалася у менонітів, на прикладі сіл Тіге й Орлофф, показало, що вона перебувало на досить високому рівні і виконувала важливу роль не тільки у житті даної етнічної групи, а й Півдня України в цілому.

Результати дослідження показують, що система освіти була принесена

Жіноче училище в Тіге-Орлофф

колоністами ще з Німеччини. Менонітами було зроблено важливий крок щодо розповсюдження масової шкільної освіти. Школи на територіях сіл Тіге й Орлофф були різних типів: початкова школа, середня школа, Маріїнська школа для глухонімих дітей, центральне училище, жіноче училище. Реформи запроваджені Йоганом Корнісом збереглися й до нашого часу. Ці

ініціативи Корніса були втілені на практиці, що вказувало про успішність його просвітницької діяльності. А автономія навчальних закладів, освіта дітей з особливими потребами, гендерна рівність так співпадають з поглядами сучасних реформаторів в освіті.

Список використаних джерел:

1 Белікова М.В. Менонітські колонії Півдня України (1789-1917 рр.): дис. канд. істор. наук: 07.00.01 «Історія України» / Марина Володимирівна Белікова. – Запоріжжя, 2005. – 266 с.

2. Клаус А. Наши колонии / А. Клаус. – СПб.: Тип. В.В. Нусвольта, 1869. - 455 с.
3. Руді Фрізен Менонітська архітектура. Від минулого до прийдешнього. – ТОВ «Видавничий будинок ММД» Мелітополь, 2012. – 659 с.
4. Закон України «Про освіту» <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. *Mennonitische Geschichte und Ahnenforschung* <http://chort.square7.ch/FB/D0689.html>

СТАЛІНСЬКА РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА НА ТЕРЕНАХ МИХАЙЛІВЩИНИ В 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

*Виконали: Данилюк Софія, Стадніченко Анастасія,
учениці КЗ «Михайлівський НВК «ЗОШ I-III ступенів-гімназія»*

В нашій країні в роки сталінського тоталітарного режиму паралельно зі спорудженням Дніпрогесу та Магнітки, підкоренням небес і океанів, колективізацією і індустріалізацією велась війна... з власним народом. А мотивувалися масові репресії загостренням класової боротьби в умовах будівництва соціалізму. Але ніяка, навіть сама благородна мета, не може виправдати її досягнення шляхом знищення людей, беззаконням, порушенням громадянських прав.

На сучасному етапі в умовах національного відродження України, розбудови її державності, наближення України до європейських стандартів дотримання прав людини виняткового значення набуває відновлення історичної справедливості, реабілітація жертв репресій. В 2017-2018 рр. вся Україна в скорботі буде відзначати 85-ті роковини Голодомору і 80-ті роковини Великого терору, вшановувати пам'ять жертв цих подій. Тому актуальним є дослідження сталінської репресивної політики. А оскільки в основі вітчизняної історії лежать події, які відбувались на місцях, то доречним є вивчення проблеми на регіональному рівні, зокрема на теренах Михайлівщини в 30 - х роках ХХ століття.

Мета роботи: дослідити процес розгортання сталінських репресій та встановити їхні наслідки для жителів Михайлівського району Запорізької області.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі дослідницькі **завдання**:

- 1) дослідити форми і методи проведення терору;
- 2) встановити кількісний і якісний склад репресованих;
- 3) зібрати, узагальнити і систематизувати документальні дані та особисті свідчення жителів Михайлівського району, що постраждали під час репресій.

Перший етап реабілітації жертв сталінського терору проходив в середині 50-х – першій половині 60-х років ХХ століття, але в радянській історіографії проблема репресій не виствітлювалась. Багато документів були недосяжними для дослідників, бо знаходились в секрет.них архівах. Можливість висвітлити цю проблему з'явилась, коли Україна обрала шлях до незалежності. Перші публікації з даної теми з'явилися в другій половині 80-х років, коли розпочався другий етап реабілітації жертв тоталітарного режиму в Україні.

Розгортання репресій на території Запорізького краю та процес реабілітації жертв сталінізму висвітлюються в публікаціях сучасних науковців Ткаченка В. Г., Ігнатуші О. М., серії книг «Реабілітовані історією», «Повернені імена» та часописі «Спокута».

Джерелознавчу базу дослідження склали документи і матеріали Михайлівського районного краєзнавчого музею, а також свідчення очевидців подій. Аналіз матеріалів Михайлівського краєзнавчого музею, зокрема сторінок газети «Колгоспник» за 1932 рік № 83, № 116, № 122 і за 1933 рік № 3, № 4, № 24, № 98 дав можливість дослідити кампанію боротьби с куркульством, розкрадачами і саботажниками хлібозаготівель в Михайлівському районі. Невід'ємною частиною джерельної бази є свідчення очевидців подій Голодомору Аристархової Г. С., Гук В. М., Ковшикової О. Ф., Куліш Г.В., Диріної К. Ф., Скибіної В. М., Маковоза І.П.

Важливу інформацію про події Великого терору та репресії щодо мешканців Михайлівського району містять в собі «Постанова комісії партійного контролю при Одеському СК КП України» від 10. 01. 1989 року про реабілітацію Ісаєва І. С., «Постанова Судової колегії по кримінальним справам Верховного суду РСФСР» від 20. 11. 1958 року про реабілітацію Пучкова-Безродного Ф. М., довідка КДБ в Запорізькій області про реабілітацію Дудки Я. Л. від 01. 08. 1990 року.

Репресії під час колективізації та Голодомору на Михайлівщині. Колективні форми господарювання були тим ідеалом, до якого вели селян більшовики з моменту утвердження своєї влади. Проте ідея створення колгоспів не була прийнята більшістю населення України. Тому сталінське керівництво, проголосивши курс на суцільну колективізацію (1929 р.), почало діяти силовими методами і коса сталінських репресій щедро пройшлася по території Запорізького краю і Михайлівського району зокрема. Почалася ліквідація куркульства. Селяни почали виступати проти колективізації. Їх підтримували партійні робітники і комсомольці.

У липні 1930 року в с. Михайлівці після арешту міліцією «куркулів» юрба людей до 1000 осіб вчинили заколот. Він був підтриманий жителями с. Любимівки. Особливу активність у виступах проявляли жінки, тому їх називали «бабськими бунтами» або «жіночими волинками». Так на станції Пришиб близько 30 жінок, озброївшись дрючками, прийшли до зерносховища, намагаючись перешкодити вивезенню усупільненого зерна [1]. Влада вдалася до репресій. Про це свідчать наведені нижче документи:

«Агарков Борис Опанасович, 1908 р.н., народився і жив с. Михайлівка того ж району Запорізької області, позапартійний, селянин-одноосібник.

Арештований 23.03.1931 р. за те, що «проводив агітацію проти колективізації» (ст. 54-10 КК УРСР). За рішенням Особливої наради при колегії ДПУ УРСР від 24.04.1931 р. висланий «у місця спецпоселення Північного краю на 3 роки». Відомостей про його подальшу долю немає.

Агарков Опанас Андрійович, 1873 р.н., народився і жив с. Михайлівка того ж району Запорізької області, позапартійний, селянин-одноосібник.

Арештований 23.03.1931 р. «за антирадянську агітацію – виступав проти колективізації» (ст. 54-10 КК УРСР). За рішенням Особливої наради при колегії ДПУ УРСР від 24.04.1931 р. висланий «у місця спецпоселення Північного краю на 3 роки». Відомостей про його подальшу долю немає.

Баздирев Юхим Миронович, 1886 р.н., народився і жив в с. Михайлівка того ж району Запорізької області, позапартійний, селянин-одноосібник.

Арештований 14.04.1931 р. «за антирадянську агітацію – виступав проти колективізації» (ст. 54-10 КК УРСР). За рішенням Особливої наради при колегії ДПУ УРСР від 09.05.1931 р. висланий «у місця спецпоселення Північного краю на 3 роки». Відомостей про його подальшу долю немає.

Завгородній Константин Хомич, 1884 р.н., народився і жив в с. Бурчак Михайлівського району Запорізької області, безпартійний, селянин-одноосібник.

Арештований 05.04.1931 р. за те, що «систематично проводив антирадянську агітацію – виступав проти колективізації» (ст. 54-10 КК УРСР). За рішенням Особливої наради при колегії ДПУ УРСР від 09.05.1931 р. висланий «у місця спецпоселення Північного краю на 3 роки». Відомостей про його подальшу долю немає.

Матюха Іван Наумович, 1902 р.н., народився і жив в с. Михайлівка того ж району Запорізької області, безпартійний, селянин-одноосібник.

Арештований 16.04.1931 р. «за антирадянську агітацію, виступав проти колективізації» (ст. 54-10 КК УРСР). За рішенням Особливої наради при колегії ДПУ УРСР від 09.05.1931 р. висланий «у місця спецпоселення Північного краю на 3 роки». Відомостей про його подальшу долю немає.

Руднев Петро Терентійович, 1906 р.н., народився і жив в с. Михайлівка того ж району Запорізької області, позапартійний, селянин-одноосібник.

Арештований 20.03.1931 р. за те, що «систематично проводив агітацію серед селян проти заходів радянської влади на селі» (ст. 54-10 КК УРСР). За рішенням Особливої наради при колегії ДПУ УРСР від 18.04.1931 р. висланий «у місця спецпоселення Північного краю на 3 роки». За відомостями Запорізького адресного бюро помер 21.09.1987 р.

Чуйков Іван Іванович, 1894 р.н., народився і жив в с. Тимошівка Михайлівського району Запорізької області, позапартійний, селянин-одноосібник.

Арештований 20.03.1931 р. за те, що «проводив агітацію серед селян проти хлібозаготівель та колективізації» (ст. 54-10 КК УРСР). За рішенням Особливої наради при колегії ДПУ УРСР від 18.04.1931 р. висланий «у місця спецпоселення Північного краю на 3 роки». Відомостей про його подальшу долю немає».

За статистичними даними 1932 рік неврожайним на Михайлівщині не був. За період з 1923 по 1933 найбільш неврожайними були 1924 та 1925 роки. Урожайність пшениці тоді становила в середньому по 3,5 центнера з гектара. Голод 33-го року спричинили надмірно високі плани хлібозаготівель. На бюро райкому партії були визначені строки виконання хлібозаготівель: для колгоспників – до 15-ї річниці Жовтня, для одноосібних бідняцько-

середняцьких господарств – до 1 вересня, а «куркульським господарствам» надавалося 3 – 5 днів для виконання завдання [1].

Для тих колгоспників, котрі намагалися приховати навіть незначну кількість зібраного врожаю, щоб якимось вижити влада застосовувала репресії. Керуючись сталінської постановою «про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів...» від 7 серпня 1932 року, людей за кілька взятих с поля колосків засуджували до розстрілу або на 10 років позбавлення волі.

Виїзна сесія Дніпропетровського обласного суду 04. 12. 1932 року в Михайлівці приговорили до розстрілу куркулів, розкрадачів, саботажників хлібозагоівель Д. С. Лукашенка, М. І. Фоку, В. І. Ракшу («Карла Маркса») К. Ф. Шевченка, І. М. Чуковського, Р. М. Ніц («Будьоного»), Ф. Ч. Свірідова. Вирок виконано.

На чорній дошці – артілі «Будьоного», «Барикада», «Восточна», «Перемога» і колгоспи «Пам'ять Леніна» та імені Калініна.

22. 01. 1933 р. в районі був генеральний секретар ЦК КП(б)У т. С. В. Косіор, дав цілий ряд практичних вказівок. Провів нараду голів сільрад колгоспів та уповноважених по хлібозаготівлях.

Весняна посівна компанія виконана на 101%, закінчили її раніше ніж в минулі роки. Район виконав план хлібоздачі 03. 11. 1933р.

Великий терор 1937-1938 рр. на Михайлівщині. Постраждали жителі Михайлівського району і в період Великого терору (1937 – 1938 рр.). Людей звинувачували в тому, що вони вели «антирадянську пропаганду», були «шпигунами», займалися «шкідництвом», «терроризмом» і т.д. А насправді їхня «провина» полягала в тому що вони прийшли в цей світ, коли на одній шостій частині світу панував ГУЛАГ.

В ході дослідження матеріалів, що зберігаються в фондах Михайлівського районного краєзнавчого музею, було встановлено, що М.Є. Лактіонова звинуватили у приналежності до неіснуючої Спілки визволення України. Щоб вибити зізнання, заперли до «парки». Вдягнутий у теплий кожух, хутряну шапку і чоботи, він, закутий в наручники, «парився» між палаючою плитою і гарячою грубою. А як втрачав свідомість, чекісти обливали його холодною водою і били в живіт, затискували дверима пальці. Не здобувши зізнання, вони відвезли його до Мелітопольської в'язниці. За кілька днів оголосили вирок: двадцять років виправно-трудових таборів.

У Михайлівці Ісаєва Івана Савича знали, як активіста 20-х років. Згодом він став секретарем Мелітопольського укому комсомолу. На початку 30-х років призначений редактором газети «Комсомолец Украины», потім редактором Одеської обласної газети, там його й заарештували 12 червня 1937 року. Рішенням бюро Одеського обкому КП України був виключений з членів партії. 23 вересня 1937 року був засуджений Військовою Колегією Верховного Суду до розстрілу з конфіскацією майна. 14 вересня 1957 року вирок щодо Ісаєва І. С. було відмінено через відсутність складу злочину [1].

Типова доля спіткала і Петра Височина. До арешту студент Луганського педагогічного інституту захоплювався поезією. Майбутні педагоги єдналися

спільними інтересами в літературному гуртку. Під час одного із засідань Петро Височин разом з подругою А.С.Березіною та іншими студентами був заарештований за контрреволюційну діяльність. Знайдені під час обшуку літературні спроби студента стали «доказом» причетності до антирадянської агітації.

Молодий літератор тричі підпадав під суд: 2 квітня 1934 р. – Луганський обласний суд, 25 липня 1935 р. – ОСО («особое совещание») Челябінської області, 2 жовтня 1937 р. – постанова трійки УНКВС тієї ж Челябінської області. Останній вирок – розстріл. А майже через чверть віку, в 1961 році, всі три попередні суди виносять (посмертно) виправдовні вироки Височину з формулюванням «за відсутністю складу злочину» [1].

Василь Терентійович Бакута був звинувачений за участь у контрреволюційній організації (реабілітований у 1955 році), Стефан Якович Борщ, скромний обліковець з колгоспу «Заможний колгоспник», звинувачений в організації Повстанської армії, котрої в Михайлівці ніколи не існувало. А ті шаблонні 10 років таборів без права листування, як згодом вияснилося, насправді означали смерть. У 1944 році до сільради надійшло повідомлення, що Стефан Борщ помер на засланні від раку нирок. Серед матеріалів, переданих музею Миколою Стефановичем, сином репресованого, є коротенька довідка, видана енкаведистами під час обшуку:

Якова Лукича Дудку 1903 року народження, жителя Михайлівки, котрий працював на щоденних роботах, трійка УНКВС УРСР по Дніпропетровській області 28 жовтня 1937 року засудила до розстрілу за «проведення контрреволюційної агітації».

Постраждав від репресій і Ф. М. Пучков - Безродний, якого заарештували в 1938 році і звинуватили в тому, що він був учасником есерівської терористичної організації і брав участь в підготовці терорестичних актів щодо керівників ВКП(б) і радянського уряду. Перебуваючи в ув'язненні, він помер в 1942 році. В 1958 році Судова колегія по кримінальним справам Верховного Суду РСФСР реабілітувала Пучкова – Безродного Ф. М. [1].

Щоб уявити всю абсурдність арештів та звинувачень проаналізуємо кілька біографічних довідок наших земляків.

«Церр Яків Петрович, 1903 р.н., колгоспник. Жив у с. Олександрогейм (нині с.Олександрівка), заарештований 03.12.1937 р. як «учасник німецької націоналістичної фашистської організації, готував повстанські кадри», розстріляний 10.01.1938 р.

Барков Данило Якович, 1889 р.н., жив в с.Михайлівка, колгоспник, заарештований 07.10.1937 р. за «контрреволюційну роботу проти радянської влади». Позбавлений волі на 10 років. Відомостей про подальшу долю немає .

Ангальт Іван Іванович, 1897 р.н., с. Олександрогейм, тракторист, заарештований 03.12.1937 р. за те, що «був учасником контрреволюційної організації, проводив антирадянську агітацію». Позбавлений волі на 10 років. Відомостей про подальшу долю немає.

Кияшко Йосип Захарович, 1898 р.н., с. Солодке, колгоспник. Заарештований 29.11.1937 р. та позбавлений волі на 10 років. Відомостей про подальшу долю немає [10].

Переверзєв Микола Іванович, 1902 р.н., с. Тимошівка, заарештований 08.12.1937 р. за «контрреволюційну повстанську і терористичну агітацію». Позбавлений волі на 10 років. Відомостей про його подальшу долю немає.

Гейер Іван Олександрович, 1899 р.н., с. Олександрогейм, колгоспник, заарештований 20.10.1937 р. за «участь в контрреволюційній організації та антирадянській агітації», позбавлений волі на 10 років. Відомостей про подальшу долю немає.

Тідерко Оскар Вільгельмович, 1911 р.н., Сінгер Пилип Георгійович, 1880 р.н., Біркле Отто Генріхович, 1888 р.н. всім їм висунуто звинувачення у антирадянській агітації, участі в німецькій націоналістичній організації, «котра готувала повстанські кадри для виступу проти радянської влади на випадок війни з Німеччиною», в терористичних намірах «відносно представників влади і партії».

«Брати Мінакови – Михайло (1907 р.н.) та Павло (1917 р.н.) заарештовані і розстріляні: молодший за те, що «проводив контрреволюційну агітацію та готував теракти над комуністами та активом колгоспу», а старший Михайло – чорноробочий колгоспу – за «заклики до збройного повалення радянської влади».

Колокол Василь Федорович, 1913 р.н., народився в с. Михайлівка Друга, жив с. Любимівка Михайлівського району Запорізької області, безпартійний, колгоспник колгоспу ім. Чубаря. Арештований 18.09.1937 р. «за систематичне проведення контрреволюційної роботи, спрямованої на зрив колгоспного будівництва, образливі відгуки про керівників ВКП(б), погрози активістам» (ст. 54-10 КК УРСР). За постановою суду «трійки» УНКВС по Дніпропетровській обл. від 01.10.1937 р. позбавлений волі на 10 років з відбуванням у концтаборі. А до цього 22.12.1932 р. був засуджений Особливою нарадою ДПУ УРСР на 3 роки позбавлення волі по ст. 78 КК УРСР (втеча арештованого з-під варти). Після відбуття покарання прибув жити в с. Любимівка».

Загалом, в 1937 році в територіальних громадах були репресовані: Михайлівська селищна рада - 20 чоловік, Пришибська селищна рада – 8, Роздольська сільська рада – 7, Тимошівська сільська рада – 3, Мар'янівська – 24, Любимівська – 7, Високівська – 5, Плодородненська – 5, Бурчак – 4 [1].

Проведене дослідження довело, що сталінський терор – це зняряддя антиукраїнської політики тоталітарного режиму. Щоб залякати селян і примусити їх вступати до колгоспів, жителів Михайлівщини звинувачували в антирадянській пропаганді та виступах проти колективізації. Покаранням було виселення до «Північного краю». Постраждали жителі Михайлівщини і під час Голодомору 1932 – 1933 рр. Жертвами Голодомору в Михайлівському районі стало 1318 осіб. В даній роботі було досліджено долі семи постраждалих від Голодомору. Їхні свідчення дають підставу вважати Голодомор одним з видів репресій проти селянства.

Під час Великого терору 1937 – 1938 рр. жителів Михайлівського району звинуватили в антирадянській пропаганді, «шпигунстві», «тероризмі», приналежності до Спілки визволення України, створенні есерівської терористичної організації і участі в підготовці терористичних актів, щодо керівників ВКП(б) і радянського уряду, в контрреволюційній роботі по зриву колгоспного будівництва. Етнічних німців, що проживали на території району звинуватили в створенні німецької націоналістичної організації, котра готувала повстанські кадри для виступу проти радянської влади на випадок війни з Німеччиною. Під час Великого терору було репресовано 83 жителі Михайлівського району. У роботі було досліджено долю 17 з них. Покарання були різними від довгострокового ув'язнення в сталінських таборах до розстрілу.

Аналіз документальних джерел, статистичних даних, свідчень очевидців подій дають змогу зробити висновок: на території Михайлівського району від репресій, які були основним чинником політики тоталітарного режиму, найбільше постраждали селяни та інтелігенція. Репресії призвели до невинуватених людських жертв, завдали економічного збитку та загальмували культурний розвиток жителів Михайлівського району.

Список використаних джерел:

1. *Повернені імена (Запорізька область): Науково-документальне видання.—Запоріжжя: Дніпровський металург, 1999.—349 с.*
2. *Реабілітовані історією (Запорізька область): Науково-документальне видання.—Запоріжжя: Дніпровський металург, 2004.—584 с.*
3. *Спокута (Запорізька область): Альманах № 6-7.—Запоріжжя: Дніпровський металург, 2007.—421 с.*
4. *Інформаційне зведення райуповноваженого ДПУ «Про хід збиральної кампанії, її недоліки і політичний настрій села» // Колгоспник.-1932.- №83.- С.2*
5. *Інформаційне зведення райуповноваженого ДПУ «Про боротьбу з розкрадачами хліба» // Колгоспник.-1932.- №116.- С.3*

ПРОБЛЕМАТИКА ПОЛІНАЦІОНАЛЬНОСТІ М. МЕЛІТОПОЛЯ НА ФОНІ ПОДІЙ 2013-2017 РОКІВ В УКРАЇНІ

*Виконали: Момот Михайло, Кірчев Павло,
учні Мелітопольської загальноосвітньої
школи I-III ступенів № 24*

З початку Революції Гідності та збройного конфлікту на Сході України не вщухають дискусії щодо порушення прав національних меншин, що населяють Україну та їхнього мирного співіснування у межах державного кордону. Останнім приводом до цього було ухвалення Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, який викликав резонанс не лише в Україні, але й за кордоном через мову освіти. Враховуючи вищезазначене тема роботи є актуальною та такою, що відповідає запитам сучасного українського суспільства, а особливо у місцях компактного проживання представників

багатьох національностей, де толерантність і повага мають грати головну роль у міжетнічному діалозі. З огляду на актуальність вказаної проблеми постала мета, що полягає у дослідженні проблематики полінаціональності населення міста Мелітополя на фоні подій 2013-2017 років в Україні. Для реалізації мети вирішувались такі завдання: дослідження етнічного складу населення м. Мелітополя; спростування думки про «130 національностей», які населяють Мелітополь; аналіз дотримання прав представників національних меншин. Методологічною базою дослідження є видання Відділу у справах національностей та релігій Запорізької обласної державної адміністрації, офіційні публікації Державного комітету статистики України та Верховної Ради України.

Мелітополь позиціонується як інтеркультурне та полінаціональне місто, де як зазначає влада та засоби масової інформації мешкає «130 національностей». Місцева влада провадить політику, що спирається на багатокультурність, але чи є місто дійсно полінаціональним, чи дійсно його населяють представники 130 національностей?

Протягом останніх 16 років не було проведено досліджень, які б об'єктивно відображали етнічний склад населення України, а тим більше окремого міста. Дані Державного комітету статистики України вказують лише на наявність населення в окремих областях та його вікову піраміду, але не відображає етнічного складу населення держави та його рухи. З різних джерел можна отримати інформацію щодо репатріації євреїв, поляків та інших представників окремих етносів на історичну батьківщину, у зв'язку зі збройним конфліктом на Сході України, окупацією Автономної республіки Крим та міста Севастополя, та агресивною політикою стосовно України Російської Федерації. Тому на нашу думку слід звернутися до єдиного достовірного джерела, а саме до даних отриманих в ході Всеукраїнського перепису населення 2001 року, який відображає не лише в цілому етнічну карту України, а й окремих областей, районів та міст.

Окремої уваги потребує структура зведеної інформації, де зазначено національності, що проживають у місті та рідну мову, яку зазначили респонденти. Проте маємо враховувати той факт, що через 16 років після останнього перепису населення етнічна та мовна структура міста дещо змінилася і на кінець 2017 року не відповідає показникам Всеукраїнського перепису населення. Це пов'язано з тим, що опитування має на меті отримання думки респондентів на предмет етнічної приналежності та мовних вподобань, тобто визначенням етнічної ідентичності окремої особи, а не визначення генетичної приналежності до певного етносу.

Однак згадки про «130 національностей», що населяють Мелітополь сягають своїм корінням саме останнього Всеукраїнського перепису населення. Аналізуючи останній перепис населення, перше на що звертається увага – загальна чисельність населення міста, що складало на 5 грудня 2001 року 160352 особи [2], а станом на 1 серпня 2017 року складає 154268 осіб [5]. Різниця у кількості населення міста складає 6084 особи, що станом на 2001 рік відповідало чисельності разом узятих таких представників окремих

національностей як болгари, татари, білоруси, євреї та чехи. Титульна нація – українці чисельно переважали над загальним населенням міста і становили 88345 осіб, що у відсотковому відношенні складало 55,15% у етнічному розрізі Мелітополя. Найбільшою етнічно меншиною була російська, яка налічувала 62358 осіб та відповідно складала 38,88%. До решти, найбільш чисельних етносів, що були представлені в місті належать болгари, татари та білоруси, їх частка у загальній чисельності населення складала 1,81%, 0,82% та 0,75% відповідно. Інші представники «національних меншини», які станом на 2001 рік проживали в Мелітополі не перевищували позначку у 479 осіб, що складає 0,29%.

Окремо маємо звернути увагу на кількість зареєстрованих у Мелітополі національностей, а саме на те, що станом на 5 грудня 2001 року їх було не 130, а лише 44, що в три рази спотворює подану для громадськості інформацію щодо багатонаціональності міста, яка ледь не об'єднує всі нації світу. Примітним є те, що останніми та найменш чисельними представниками були араби, даргинці і турки, і кожна з цих національностей міста складала по 11 представників [3].

Стосовно мови, яку респонденти визнали як рідну, можна прослідкувати те, що 95068 осіб, а саме 59,28% від загальної чисельності населення визнали рідною мову своєї національності, що є свідченням асиміляції етнічних меншин поміж домінуючих етносів. Так, найбільшими носіями своєї рідної мови виявилися росіяни, серед яких 98,51% представників визнали рідною російську. Примітним є те, що представники титульної нації під час визнання рідної мови назвали такою мовою українську і цей показник був значно нижчий ніж у росіян, а саме 35,58%. Такий показник свідчить про поглинання домінуючого етносу національною меншиною росіян, але він не є феноменом саме для етнічних українців. 78,71% опитаних у місті Мелітополь назвали рідною російську, а у загальному розрізі визнали рідною мовою мову своєї національності лише 59,28% [3]. Це свідчить про низький рівень національної ідентичності як у представників титульної нації, так і в інших національних меншин окрім російської.

Проте, якою б за кількістю представників не була національна меншина, кожна має право на збереження своєї мови та самобутності. Яскравим прикладом співпраці місцевої влади та етнічних груп є саме місто Мелітополь, з проголошеною політикою інтеркультурності. Серед основних та найбільших громадських організацій, що діють у Мелітополі та об'єднують представників національних меншин є Мелітопольський комітет сприяння поверненню кримських татар на батьківщину «Азат», Мелітопольське україно-польське культурно-просвітнє товариство «Полонія», Мелітопольська українська громадська організація німецької культури «Цухаузе», Мелітопольське товариство за німецьку самобутність «Відергебурт», Мелітопольське товариство греків «Еллада», Мелітопольське відділення Караїмського товариства, Мелітопольське товариство болгарської культури «Балкани», Мелітопольське Україно-білоруське товариство «Полісся», Громадська організація «Мелітопольська міська єврейська община» [1]. Попри велику

кількість товариств та общин у місті не можна говорити про те, що законні права національних меншин забезпечуються у повному обсязі. Деякі мови національних меншин, уведені факультативними курсами у загальноосвітніх навчальних закладах, як у Мелітопольській ЗОШ № 22 кримсько-татарська і не є обов'язковими для вивчення. На базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького діє Центр болгаристики. Майже у всіх школах міста є класи, де навчання відбувається виключно російською мовою. Це свідчить про високу підтримку російської громади Мелітополя та недостатню інших національних меншин. Зрештою, останні не відчують утисків з боку титульної нації та влади, що підтверджується й функціонуванням різних релігійних організацій, які задовольняють духовні потреби громадян.

Проведена аналітична діяльність дозволяє дійти висновків, що ґрунтуються на вищезазначених аспектах дослідження

Найбільш чисельною громадою міста є представники титульної нації – українці, які на кінець 2001 року склали більше половини населення Мелітополя. В свою чергу найбільшою національною меншиною були росіяни, що склали більш ніж третину населення міста. Інші етноси, які мешкали в Мелітополі під час перепису населення України не перевищували позначку у 2%, а відповідно недостатньо представлені у етнічній структурі міста.

Висловлювання про «130 національностей» Мелітополя є помилковим, адже Всеукраїнський перепис населення зареєстрував лише 44 національності у межах міста, з-поміж 130, які були представлені в Україні загалом [2]. Більшість з представників національних меншин не утворюють громадських організацій та не є політично та громадсько активними, з точки зору збереження та охорони власних етнічних надбань.

Національні меншини, представлені в Мелітополі, не зазнають утисків на етнічній, релігійній та мовній основі, а відповідно можуть провадити діяльність зі збереження, підтримання, охорони та розвитку власної культури та самобутності.

На нашу думку, місцевій владі слід звернути увагу не лише на найбільшу національну меншину Мелітополя, а й на менш чисельні задля збереження їхніх культур та мови. Окремої уваги потребує популяризація української мови серед населення, адже перепис засвідчив, що лише 35,58% визначили рідною мовою українську, а решта здебільшого віддала перевагу російській мові. І цей показник відтворює лише рідну мову, не відображаючи мови повсякденного спілкування за якого б відсоток використання української мови був би ще нижчим. В решті решт історія сучасної України вносить свої корективи і невідомо яким на сьогодні є етнічний склад населення Мелітополя. Останні роки дещо змінили життя громадян нашої держави, так як і їх свідомість та ідентифікацію з певною нацією, культурою, мовою.

Список використаних джерел:

1. Ми – українські. – Запоріжжя: Просвіта, 2012. – С. 48-65

2. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>
3. Розподіл населення регіонів України за рідною мовою (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року) [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/i/u/cens2001.pdf>
4. У Криму порушуються права мусульман і УПЦ КП, а на Донбасі припиняють існування єврейські громади, – правозахисники [Електронний ресурс] // Церква.info. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cerkva.info/ru/news/news-ukrainian/5523-krum.html>
5. Чисельність наявного населення Запорізької області на 1 січня 2017 року. – Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2017. – С. 24-26

СЕЛО НОВОКАРЛІВКА В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ, РОЗПОВІДЯХ МІСЦЕВИХ ЖИТЕЛІВ, ЛЕГЕНДАХ ТА БАЙКАХ ПОЧУТИХ ТА ЗАПИСАНИХ НА ПОЛОГІВЩИНІ

*Виконали: Крамаренко Тетяна, Білич Олена,
учениці Інженерненської та Новокарлівської
загальноосвітніх шкіл I-III ступенів,
вихованки КЗ «Центр туризму» ЗОР*

*Керівник: Єфремов Юрій Іванович, вчитель
Інженерненської загальноосвітньої школи I-III ступенів*

Вивчення та дослідження історії малої батьківщини завжди приваблює відкриттям чогось нового та невідомого, яке поруч нас. Обертаючись у ритмі сучасного життя, ми часто не замислюємось над тим, що знаходиться навкруги, яка історія походження. Цією роботою ми продовжуємо серію розповідей про наше село, місце, де ми народилися та зросли, рідну школу, батьківську оселю та головне про людей, які протягом століть захищали свій край від ворогів та примножували славу землі Запорізької! Джерельну базу роботи склали матеріали, зібрані вихованцями гуртка історичного краєзнавства КЗ «Центр туризму» ЗОР, який працює на базі Новокарлівської ЗОШ I-III ступенів з 2011 року. На нашу думку, результати пошуку з історії села будуть цікаві як

Учасники краєзнавчої експедиції, вихованці гуртка КЗ «Центр туризму» ЗОР

жителям Пологівщини, так і за її межами, і хоч таких населених пунктів на Запоріжжі багато, але кожне зі своєю унікальною історією.

Традиційно історики-краєзнавці починають історію заселення Пологівщини з будівництва Кирилівської фортеці Дніпровської лінії укріплень кінця XVIII століття. З цим можна погодитись, але треба доповнити ще одним укріпленням, яке позначено на картах середини 19

ст. як «бывшее Новогеоргиевское укрепление». Опис цього укріплення був зроблений вчителем Білогір'ївської школи А. І. Завалієм у середині ХХ століття під назвою «Городкі проти татар».

Завдяки публікації керівника Нової археологічної школи Олега Тубольцева із Запоріжжя ми маємо можливість ознайомитись з цим документом. Пошуковою групою гуртка історичного краєзнавства Запорізького обласного центру туризму ЗОР, учнями Новокарлівської ЗОШ І-ІІІ ступенів разом з керівником гуртка Єфремовим Ю.І. у листопаді 2016 року була проведена краєзнавча експедиція, метою якої було виявити на місцевості залишки укріплень, згідно плану місцевості та схеми у записках А.Завалія.

На превеликий жаль, ця територія, між селами Лугівське Оріхівського району та Багате Пологівського, активно використовувалась у сільськогосподарських цілях і був значно змінений рельєф поверхні на початку ХХ століття.

Залишки земляних валів виявити не вдалося. Місцеві жителі с. Багатого (розповідь Пащенко Л.О.) не пам'ятають укріплення, а от мешканці с. Білогір'я (розповідь Метельченко Т.І.) разом зі своїм вчителем відвідували цю місцину і бачили земляні вали.

Таким чином, з вищесказаного можна зробити висновок, що на території сучасного Пологівського району у кінці ХVІІІ ст. існувало два самостійних укріплення на кордоні з Кримським ханством, а саме: центральна фортеця Дніпровської лінії – Кирилівська та укріплення під назвою «Новогеоргіївське», яке деякі краєзнавці пов'язують з загадковою Григор'ївською фортецею, місцезнаходження та саме існування якої залишається дискусійним серед наукового світу.

Згідно Історико-географічного і топонімічного словника Князькова Ю.П. село Новокарлівка засноване у останній чверті ХVІІІ ст. як поміщицьке, а першим власником був Карл Іванович фон Лау [1]. На нашу думку, такий перебіг подій є неповний. Аналізуючи історичні джерела, розповіді мешканців цієї території, можна зробити наступну спробу реконструкції тих далеких від нас у часі подій. Першим кроком було будівництво Новогеоргіївського укріплення, як ми вже зазначали.

Наступним кроком у заселенні західної частини Пологівщини була народна, козацька колонізація вихідцями з Правобережної України та колишніми запорожцями, шляхом самозахвату земель і оселення на цій території. Першими поселенцями були сім'ї Грицієнків, Манжосів, Коробків, Горобців Литвиненок, заселивши північно-західну частину території сучасного села [2]. Згодом, згідно Плану роздачі земель російського уряду, за службу та на ранг – поміщикам.

Коли ж з'явилися перші поселенці? Слід зазначити, що поява постійного населення могла бути лише після будівництва Дніпровської лінії та зруйнування російськими військами останньої запорозької Січі. Тобто з 1776 року слід було чекати на поселенців по правому березі ріки Кінські Води, а лівий, ще до 1783 належав Кримському ханству і напруга у Приазовському степу залишалася аж до остаточного захоплення Криму Російською імперією. З

цього моменту, а можливо і раніше, під прикриттям Новогеоргіївського укріплення з'являються поселенці і на лівому березі.

Епізод третій: активна роздача земель російським урядом призвела до появи у цьому краї вихідця з Воронежської губернії, російського дворянина Карла Івановича фон Лау. У списках дворянських родів Воронежської губернії записані фон Лау. Приставка «фон» додавалася до німецьких прізвищ і свідчила про шляхетне походження роду. Можна припустити, що фон Лау з'являються в Росії у часи Петра I, або дещо пізніше. За службу вищезазначений «фон» отримує 6 000 десятин земель по лівому березі Кінської і вже при ревізії земель 1782 року за ним закріплено близько тридцяти селян [3]. Трагедія цього волелюбного краю криється ще у тому, що разом з російськими поміщиками принесене з Російської імперії і ганебне для людської гідності кріпацтво. Селище поступово зростає, і вже у 1790-рр. налічує близько 200 осіб чоловічого роду. На зламі віків, місцеве дворянство займається облаштуванням верстових стовпів, так як через населений пункт проходить Велика поштова дорога з Катеринослава у Таганрог. Далі ми зустрічаємо її на картах середини ХІХ ст. під назвою «старий Маріупольський тракт», яким користувалися у ті часи для подорожі через Таганрог на Кавказ. У Карлівці засновується поштова станція. Краєзнавці пов'язують подорож російського письменника А.С. Пушкіна з Одеси на Кавказ по цьому тракту, через наше село. Поруч з трактом, у с. Багатому, зараз одна з вулиць названа на його честь. Що ж до нащадків, фон Лау, то спадкоємець Карла Івановича, Карл Карлович, одружується з багатую, але «купеческою девкою» як він сам називає свою наречену, Тетяною Фалеевою. Дослідження цього періоду належать перу харківського краєзнавця Андрія Парамонова, директора Харківського музею «Поміщицької садиби», який працював з архівами Слобожанщини. Ми ж дозволимо собі навести деякі факти з його робіт, так як нам ці архіви не доступні [5]. Тут мав місце брак по розрахунку. Карл Карлович отримував велике придане за нареченою, а вона дворянський титул. Фон Лау, згідно табеля про ранги були записані найнижчим рангом, що давав право на наслідування дворянства, та все ж титул був спадковим. Чи проживали вони у Карлівці? Скоріш за все – ні. Можна припустити, що маєтком управляли інші люди. Наступний спадкоємець фон Лау, син Карла Карловича та Тетяни – Микола Карлович, проживши 20 років помирає, похований у Петербурзі. Офіційна версія: підчас служби у кавалергардському полку через необережне поведження зі зброєю отримує смертельне поранення у живіт; неофіційна – через нещасне кохання до актриси накладає на себе руки. Так обривається рід фон Лау, пов'язаний з нашим краєм. Переживши чоловіка та сина, Тетяна Фалеева залишає у спадок Карлівку Івану Лумбергу. Про нього ми знаємо дуже мало, лише те, що він записаний до другої частини дворянських родів Катеринославської губернії і в середині ХІХ ст. є «запасним лісничим» Олександрівського повіту з землею приблизно 6000 десятин і тією ж кількістю селян, що і при Лау. Ще селище у цей період називається Лумбергове та числиться як «сільце» – населений пункт без церкви. Така ситуація залишається приблизно до відміни кріпацтва, до 1861 року. На цьому поміщицький період в

історії села завершується. Далі з бурхливим розвитком капіталістичних відносин ситуація дещо змінюється [4].

Наприкінці ХІХ ст. земельні відносини та власників земельних ділянок дуже важко відслідкувати. Відомо лише те, що після земельної реформи 1861 року велике поміщицьке землеволодіння зникає. Натомість земельні наділи подрібнюються, переходять з рук у руки, заставляються за отримані кредити у банки, викупаються та перепродуються цими ж установами у інші руки (Харківський банк). Значна частина землі викупається представниками німецької та єврейської національності. Основним товаром, який виробляється для ринку – зернові культури. Орієнтуючись на Бердянський і Маріупольський морські порти та Олександрівську торгову пристань, внутрішній ринок активно розвивається, але цей розвиток зупиняє лише відсутність залізничних шляхів. Грунтові шляхи не могли повною мірою забезпечити транзит товару, лише з настанням весни, та після того, як висохне земля, на великих возах – мажах зерно направлялося на зазначені ринки збуту [2].

Будівля залізничного вокзалу. Станція
Новокарлівка

З 1898 року через селище Пологи, що за 18 верст від Новокарлівки пройшла Катерининська залізниця до Бердянського порту, відкриття якої стало визначною подією в історії району. На початку ХХ століття будується ІІ Катерининська залізниця, яка проходить через Новокарлівку.

Будівля залізничного вокзалу збудована разом з пристанційним будинком у 1904 році. (Рис.5) Місцеві жителі з вдячністю пригадують самовар у приміщенні, де можна було набрати гарячої води та зігрітись у непогоду. Зараз вокзал не працює. Консультації з фахівцями залізничниками дали цікаві факти для роздумів: вузлова станція, зараз це Пологи, повинна була б проходити, згідно рельєфу місцевості у Новокарлівці, але виникли проблеми з землевласниками стосовно відведення земель під залізницю. Від цього село дуже втратило у своєму розвитку [2].

Найстарішим об'єктом на території села, який існує до наших днів, є другий корпус нашої школи. Побудоване на кошти земства чотирикласне народне училище вже більше 120 років випускає у світ своїх учнів. Це найстаріша працююча школа району, якою ми дуже пишаємось!

Напередодні Першої світової війни, а саме на 1913 рік, село Новокарлівка адміністративно підпорядковувалась до Білогірської волості Олександрівського повіту Катеринославської губернії і налічувала трохи більше чотирьохсот жителів при п'ятидесяти дворах [3]. Нове, ХХ століття – це століття кровопролитних воєн: Першої Світової, Громадянської, Другої Світової, учасниками яких також є наші земляки. Це також дуже цікавий матеріал для

проведення історичних досліджень, який ми плануємо публікувати у наступних роботах.

Нове століття Новокарлівці зустріли, як і двісті років тому з надією на краще життя. Згідно перепису населення, проведеного на початку 2000 років, місцевих жителів залишилося близько трьохсот, це менше ніж «за царя», як кажуть у селі. Економічна криза значно вплинула на чисельність та рівень життя населення. Поступово, разом з жителями зникає і саме село, більшість вулиць зовнішнім виглядом нагадує період нацистської окупації. Тому головним нашим завданням при написанні цієї роботи є привернення уваги органів влади до проблем малих населених пунктів, як на Пологівщині, так і у всьому Запорізькому краї. Без квітучого заможного українського села неможливо побудувати нову економічно розвинену державу!

Список використаних джерел:

1. Князьков Ю. *Топонімічний словник.*, Випуск 2., 2006.
2. *Розповіді жителів Пологівського району* // архів гуртка
3. *Матеріали ревізій Олександрівського повіту*// інтернетресурс
4. *Військово – топографічний опис Катеринославської губернії*// інтернетресурс
5. *Парамонов А. Воєводи́вка: історія кохання*//Харківський історичний альманах.

ВИНОГРАДАРСТВО СХОДУ УКРАЇНИ

*Виконали: Васил'єв Михайло, Рупасов Іван,
учні 7-б Бердянської загальноосвітньої школи I-III ступенів,
вихованці КЗ «Центр туризму» ЗОР
Керівник: Белінська Оксана Станіславівна,
керівник гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «Центр туризму»*

Вступ. Виноградарство є галуззю агропромислового комплексу та направлено на вирощування високих врожаїв столового та технічного винограду для забезпечення населення свіжим і сушеним виноградом, а виноробство і консервну промисловість - сировиною.

Виноградарство забезпечує населення свіжим і сушеним виноградом, а виноробну, консервну і кондитерську промисловість сировиною. Має чотири виробничих напрямки:

Столове - виробництво свіжого винограду для місцевого споживання, вивезення та зберігання.

Виноградарство, як сировинна база виробництва сушеного винограду - вирощування кишмишних-ізіюмних сортів.

Виноградарство, як сировинна база виноробної промисловості - обробіток винних сортів винограду для забезпечення сировиною заводів, спеціалізованих на виробництві різних типів вина, шампанських та коньячних виноматеріалів.

Виноградарство, як сировинна база консервної промисловості - виробництво сировини для соків, компотів, варення, маринаду і інших безалкогольних продуктів.

Основна частина. Історія розвитку виноградарства та виноробства в Україні бере свій початок з глибокої давнини. Про те, що виноградарство та виноробство тут було одним із вельми важливих занять, свідчать зображення виноградних грон на деяких монетах III і II ст. до н. е. міста Тіра. Протягом двох з половиною тисячоліть періоди розквіту чергувалися зі спадами або повною загибеллю виноградарства та виноробства з причин або військових дій, або недооцінки цієї високоприбуткової і такої необхідної галузі господарства.

Греки, які заснували свої колонії у Криму, в регіоні Дону, Дніпра, Бугу, Дністра та Дунаю, завозили сюди свої сорти винограду, вирощували його і займалися виноробством. Звідси виноградарство розповсюдилося на інші райони України та Молдови, які мають сприятливі умови для культивування винограду.

Виноградарство та виноробство у Криму було добре розвинутим наприкінці VI ст. до н. е. Знайдено обладнання та резервуари, що свідчать про інтенсивний розвиток цих культур і технологій у Херсонесі, Пантикапеї, Тиритапі, а також в Ольвії, на березі Бурського лиману та в інших містах півдня України.

Історичні відомості підтверджують, що до XI–XII ст. н. е. виноградарство та виноробство розвивалося й на території північної України, де велика частина виноградників належала монастирям, здебільшого Києво-Печерському монастирю.

У XIX ст. виноградно-виноробна промисловість у сучасних кордонах України не була розвинена, але вже на початку XX ст. почалося значне піднесення виноградарства та виноробства, освоєння нових земель під виноградники. В Ялтинському районі наприкінці XIX ст. було засноване промислове виноробне господарство «Массандра» з винзаводом і підвалами, яке потім перейшло до Удільного відомства.

Великий внесок у розвиток галузі зробив основоположник вітчизняного виноробства князь Л. С. Голіцин, який у своєму маєтку «Новий Світ» біля Судака освоїв виробництво шампанського класичним пляшковим способом.

За площами виноградників Україна посідала в колишньому СРСР третє місце, а за виробництвом вина – друге місце.. За останні 20 років площі виноградників в Україні знизилися в 1,6 рази. В Україні найбільші площі виноградних насаджень були у 1971 р. (188 тис. гектарів) За цим показником Україна посідала четверте місце серед колишніх радянських республік. Площі виноградників з 1971 р. скоротилися на 50 %. Умовно цей період можна розділити на три етапи:

- 1) переведення виноградників на щеплену культуру (1971–1984);
- 2) період антиалкогольної кампанії (1985–1988);
- 3) період перебудови (1988–1991).

Найбільших збитків виноробній галузі завдала саме антиалкогольна кампанія, коли вирубали значну частину виноградників Криму.

Внаслідок термічних ушкоджень значного обсягу виноградної лози в Україні під час заморозків і високого рівня експорту сировини в минулому році в 2010 році внутрішній ринок України може зіткнутися з дефіцитом

виноматеріалів. Таку думку висловив директор Асоціації виноградарів і виноробів України (АВВУ) Сергій Петренко. За його словами, у зв'язку з недавніми заморозками в Україні агрономи виноградарських господарств повідомляють про випадки підмерзання виноградної лози: у Миколаївській, частково Одеській, Херсонській та Закарпатській областях, а також на південному заході Криму. За даними АВВУ, в 2009 році спостерігалось різке – в 3,5 рази – збільшення експорту виноматеріалів з України до Росії. Крім того, за словами

Сергія Петренка, цього року в країні є потенційна можливість подальшого збільшення виробництва виноматеріалів на внутрішньому ринку, за умови збереження сприятливого поля державного регулювання.

У зв'язку з переліченими факторами експерт не виключає, що Україна починаючи з 2010 р. буде відчувати дефіцит виноматеріалів.

Основні виноградарські регіони України:

АР Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська, Закарпатська й Запорізька області.

За природним районуванням, на території України виділено 15 виноградарських зон (макрозон), які є основою для сорторайонування, і 58 природно-виноградарських районів (мікрозони). У Автономній Республіці Крим нараховується 6 макрозон і 12 мікрозон, в Одеській області – 3 і 16, Херсонській – 2 і 10, Миколаївській – 2 і 7, Закарпатській – 1 і 12 та в Запорізькій – 1 і 6.

В Україні найбільшу площу виноградних насаджень має Одеська область – 38,95 тис. га (46 % від загальної по Україні). Виноградники Автономної Республіки Крим займають 31,0 тис. га. (37 %). Решта (17,4 %) зосереджені в Миколаївській (7,1 %), Закарпатській (2,7 %) та Запорізькій (0,4 %) областях.

Середня урожайність винограду у 2005–2007 рр. в основних виноградарських регіонах України становить 44,9 ц/га. Найвища в Херсонській області – 81,6 ц/га, в Миколаївській – 61,2, Одеській – 51,1, АР Крим 32,5, Закарпатській – 32,2 і Запорізькій – 8,8.

На початку ХХІ ст. технічні сорти винограду займають в Україні майже 73 тис. га, що становить 84,4 % всіх насаджень. Частка столового винограду становить лише 15,6 %. З них в АР Крим зосереджено 48,5 % і в Одеській області – 40,7.

В Бердянську з 1971 року існував Виноградпереробний комплекс «Жовтнева хвиля». Творчими зусиллями Виноградарного коледжу та ЗОШ №5 створено експозицію «Хата виноградаря». Наші заклади стоять в зеленій зоні міста Бердянська, у приватному секторі, серед одноповерхових будиночків. Де господарі поруч з домівкою вирощують перлини нашого краю – виноград, один із символів Бердянської землі.

Засновники одного з мікрорайонів нашого міста – німці-колоністи, відомі як вправні трудівники. Заслужену славу колонії менонітів принесло виноградарство. Найбільш поширеним сортом винограду в Бердянську, став Шасла біла (берізка запашна).

Виноград і море – символи нашої місцевості. Наш краєзнавчий гурток «Гемеринда» зобразив їх на своєму гербі. Вони ж були певний час зображені на гербі Бердянська. Виноград – це ягода повсякденна, бо росте у кожному дворі. І ритуальна, тому що символізує в Християнстві вищі істини та зв'язок людини і Всесвіту. Грона – це плоди сумлінної праці на рідній землі. Це – символ великої і дружньої сім'ї. Де всі люди – ягоди, і всі вони належать до однієї родини-лози.

Перше, що посадив легендарний Ной після Великого потопу, був виноградник. Існують легенди про лози довжиною 20 метрів, і грона до 15 кілограмів, а ягоди були завбільшки як слива.

Червоне сухе вино сприяє утворенню еритроцитів. Це визнає офіційна медицина, тому донори одержують сніданок, до складу якого входить вино. У санаторіях Бердянська практикують виноградотерапію для насичення організму іонами калію. Вино в малих дозах – ліки, у великих – отрута. Медичний принцип. Латинський вираз «*in vino veritas, in aqua sanitas*» – означає «істина у вині, здоров'я у воді».

У «Хаті виноградаря» зібрані не тільки українські загальноживані речі, а й насамперед ті, що використовуються у виноградарстві. Господар збирає грона у кошик, сплетений з лози. За вікном – ростуть рядки винограду, який треба старанно доглядати. Поруч – механічний виноградний подрібнювач. Сюди треба засипати виноград і крутити ручку. Тоді дерев'яні рельєфні валики захоплюють ягоди та видавлюють із них сік. Потім цю суміш залишають у теплому місці для бродіння.

Через деякий час залишки ягід відокремлюють від соку. За допомогою цього пресу видавлюють залишки рідини. І молоде вино залишають бродити далі. Діжки, які ви бачите, можна назвати сувенірними, або мілкою розфасовкою готового продукту. Для приготування та процесу бродіння соку використовують діжки на кілька відер.

Зберігся пристрій для хімічної обробки рослин. В оприскувач для винограду наливають спеціальні хімікати, потім одягають на плечі і за допомогою розпилювача на довгій трубці обробляють рослини.

Виноград дає матеріал для виготовлення домашнього знаряддя. З лози виробляються меблі, зокрема стільці. Вони легкі, міцні, нарядні. В побуті вони виконують як утилітарну (практичну) функцію, так і оздоблювальну, прикрашальну.

Обплетений скляний посуд менш чутливий до ударів. До того ж рідина в середині його захищена від прямих сонячних променів. Також з лози плетуться сапетки для збору винограду. Це великі, широкі кошики в які зручно насипати і переносити ягоди без пошкодження. Біля входу стоїть декоративна величезна сапетка-клумба, як символ родючості та процвітання.

Зконструйовано макет колекційно-дослідного поля виноградарного коледжу. Тут видно теплиці, метеомайданчик, водонапірна башта, виноградники. Цей навчальний заклад уже більше 90 років готує спеціалістів з різних напрямів харчової промисловості.

В Бердянську на початку 1970-х років був побудований винзавод, і разом з радгоспом «Жовтнева Хвиля» об'єднані в агрокомбінат «Азовський». Плодово-ягідні соки постачали в різні куточки СРСР.

І на завершення нас чекає найцікавіша подія – органолептична експертиза.

Найсмачніше завершення екскурсії – дегустація виноградних соків та печива з родзинками. Йде показ та практичне повторення слухачами основних етапів дегустації. Дається поняття про поетапність обстеження напоїв. Для якісної оцінки необхідні всі 5 відчуттів та важливо, в якій послідовності їх задіювати. Активуються рецептори, координується їх робота. В оціночних картках виставляються бали. Йде порівняння своїх відчуттів від різних напоїв. Набувається досвід складання «особистої карти фруктових ароматів». Дається поняття тонких відтінків натуральних смаків, їх переваги над штучними підсилювачами смаку.

Насолоджуйтесь життям. Вивчайте історію свого краю. І обирайте справу, яка продовжить славу нашої Батьківщини. Пийте виноградні соки щодня та будьте здорові!

Висновок. Велике значення для підвищення ефективності виноградарства має концентрація насаджень в окремих господарствах і їх підрозділах. Наступне важливий напрям у вдосконаленні спеціалізації - концентрація виноградарства в ряді господарств півдня України, де воно повинно входити в число двох-трьох основних галузей. Найбільш перспективними для розвитку виноградарства є такі виробничі типи господарств: виноградарсько-зернові, в якому виноградарство поєднується з товарним молочним або молочно-м'ясним скотарством і виробництвом зерна; виноградарсько-скотарські, в якому в різних пропорціях поєднуються дві основні галузі - виноградарство і молочно-м'ясне скотарство.

Крім того, культивовані сорти винограду повинні бути добре пристосовані до місцевих умов, володіти цінними господарськими ознаками і відрізнятися високою економічною ефективністю.

Список використаних джерел:

1. Архіви ЗОШ № 5, Станції юних натуралістів.
2. Інтерв'ю із завучем ЗОШ №5 Шмаковою О. В. та директором СЮН Мищенко Н. М.
3. Закон України № 2662-IV «Про виноград та виноградне вино» (зі змінами та доповненнями)
4. Античные винодельни Ольвиш. Опыт доисследования археологических объектов / Н. П. Андрущенко; [отв. ред. А. А. Пучков] ; Центр. ист.-градостроит. исслед. – Киев : ЦИГС, 2010. – 54 с. : ил. – Библиогр.: с. 51-52 (19 назв).
5. Бердянску -180: К 180-летию основания г. Бердянска. – Бердянск, 2007, - 362 стр. Автор идеи и руководитель проекта Л. Ноздрина.

На в ч а л ь н е   в и д а н н я
Збірка тез доповідей учасників Обласної краєзнавчої
конференції учнівської молоді «Краєзнавчі нариси
Запорізької землі» у 2017 н.р.
Частина 2

Редактор: Янущенко Дмитро Вікторович
Солоха Олександра Віталіївна

Формат 84x60 1/24. Папір офсетний. Друк струменевий.

Тираж 100

Видання підготовлене до друку і віддруковане у

КЗ «Центр туризму» ЗОР

69091, м. Запоріжжя, вул. Немировича-Данченка, 46-а

Тел./факс: (061) 224-02-71. Тел.: 224-24-71

E-mail: info_turcenter@ukr.net

Сайт: www.zoetkum.ucoz.ua